

senex

YAŞLILIK ÇALIŞMALARI DERGİSİ | JOURNAL OF AGING STUDIES

ISSN 2602-4268

4 • 2020

senex

YAŞLILIK ÇALIŞMALARI DERGİSİ | JOURNAL OF AGING STUDIES

ISSN 2602-4268

4 • 2020

Portrait of older woman experiencing VR headset together with her grandson. Antalya, Türkiye 2018.

Photo by Selim Aksan, istock/SelimAksan

senex

YAŞLILIK ÇALIŞMALARI DERGİSİ | JOURNAL OF AGING STUDIES

Yayın Sahibi / Owned By
Özgür Arun

Baş Editör / Editor-in-Chief
Özgür Arun

Editörler / Editors
Jason K. Holdsworth
Türkan Yılmaz

Editörler Kurulu / Editorial Board
Prof.Dr. Ayşe Gündüz Hoşgör, Middle East Technical University
Prof.Dr. Bei Wu, New York University
Prof.Dr. Harald Künemund, University of Vechta
Prof.Dr. James Nazroo, The University of Manchester
Prof.Dr. Jan Jukema, Saxion University
Prof.Dr. Oscar Riberio, University of Porto

Danışma Kurulu / Advisory Board
Prof.Dr. Edward F. Ansello, Virginia Commonwealth University
Prof.Dr. Feng-Hwa Lu, National Cheng Kung University
Prof.Dr. JoAnn Damron-Rodriguez, University of California

Dergi Sekreteryası / Journal Secretariat
Veli Özkurt & Hatice Karakaş

Redaksiyon / Redaction
Ayşe Keskin
Doğukan D. Çobanoğlu
Gül Şahinkaya
Mert Ersözlü
Tuğçe Keleş

Multimedya ve Grafik Tasarım / Multimedia and Graphic Design
senex/PUB

Gerontoloji Bölümü
Akdeniz Üniversitesi, 07058, Antalya / Türkiye
www.senexjournal.org.tr | senex@akdeniz.edu.tr
Telefon: +90 530 2017 242

Department of Gerontology
Akdeniz University, 07058, Antalya / Turkey
www.senexjournal.org.tr | senex@akdeniz.edu.tr
Phone: +90 530 2017 242

Senex içinde yayımlanan tüm yazılar kamu kullanımına açıktır; serbestçe, ücretsiz biçimde, yayıncıdan ve yazar(lar)dan izin almaksızın okunabilir, kaynak gösterilmesi şartıyla indirilebilir, dağıtılabılır ve kullanılabilir. Senex: Yaşlılık Çalışmaları Dergisi açık erişimi benimsemiş, çift taraflı kör hakem değerlendirilmesi yapılan uluslararası bir dergidir. Dergide yayınlanan çalışmaların, sorumluluğu yazarlarına aittir.

All published articles in Senex are open to use by the general public; all content may be read, downloaded, distributed and used free of monetary charge and without permission from the publisher or author(s) provided that the source is cited. Senex: Journal of Aging Studies is an international, double-blind peer-reviewed open access journal and published content is the responsibility of the respective author(s).

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Editörden / Editorial

Kriz Dönemlerinde Yaşlanmak: Covid19 Salgınında Türkiye’de Yaşlılar ve Yaş Ayrımcılığı__1
Özgür Arun

Araştırma Makaleleri / Research Articles

Yaşlıların Sosyal Ağlarının Afet Riski Bağlamında Değerlendirilmesi_____3
Eda Yaprak Akçakaya & Miki Suzuki Him

Emeklilik Sonrası Gündelik Yaşam ve Boş Zaman Pratikleri: Kabul Günleri Örneği_____17
Salih Aktin

Sinemada Yaşlılık Temsillerine Karşılaştırmalı Bir Bakış_____40
Onur Aytaç

Narayama Türküsü (Bushi-Ko) Filmi Üzerinden Yaşlanmanın Sosyo-Kültürel İzdüşümü__51
Beyza Huriye Turgut

Tez Ödülü / Thesis Award

Demans Dostu Toplum İçin Farkındalık Eğitim Programının Yerel Yönetim Çalışanları Üzerindeki Etkisi_____65
Tuğçe Keleş

Bir Kadınlık Deneyimi Olarak Menopoz_____71
Aslı Merve Çıtak

Kitap Değerlendirmeleri / Book Reviews

Küçük İrmaklar _____76
Çağrı Elmas

Kriz Dönemlerinde Yaşlanmak Covid19 Salgınında Türkiye’de Yaşlılar ve Yaş Ayrımcılığı

Özgür Arun

Doç. Dr., Baş Editör, Senex: Yaşlılık Çalışmaları Dergisi

Adres: Gerontoloji Bölümü, Akdeniz Üniversitesi, Kampüs, Antalya

E-Posta: arun@akdeniz.edu.tr

Doi: 10.24876/senex.2021.27

Künye: Arun, Ö.(2020). Kriz Dönemlerinde Yaşlanmak: Covid19 Salgınında Türkiye’de Yaşlılar ve Yaş Ayrımcılığı. *Senex: Yaşlılık Çalışmaları Dergisi*, 4, 1-2.

 <https://orcid.org/0000-0002-6232-0785>

Dünya Sağlık Örgütü yaşadığımızı küresel bir salgın olarak tanımladığında, Covid19 nedeniyle yaşamını yitirenlere ilişkin bilgiler paylaşıyordu. Uluslararası dolaşıma giren bilgilerde yaş gruplarına göre ölümler sınıflanıyordu. Bu ilk bilgilerden yola çıkarak yaşlıların Covid19 nedeniyle daha fazla yaşamını yitirdikleri vurgulandı. Örneğin İtalya’daki can kayıplarının bu kadar yüksek olmasının nedeninin İtalya’nın Avrupa’nın en yaşlı ülkesi olduğundan kaynaklandığı çoktan ispatlanmıştı!¹ Uzmanlara göre yaşlılar tehlike altındaydılar.

Türkiye’de de tehlike altında olduğu düşünülen yaşlıları korumak üzere sürekli uyarılar yapılıyordu. Bir süre sonra yaşlıların sokağa çıkmasını engellemek için kamusal düzeyde tedbirler alındı. Sokak tehlikeli olarak görülüyordu, yaşlılar da sokakta olmamalıydı. Nihayet 21 Mart 2020 tarihinden başlayarak süresiz biçimde yaşlıların sokağa çıkması yasaklandı. Tehlike altında olduğu düşünülen insanlar, tehlikeli insanlara dönüşmüştü. Yerel yönetimler yaşlıların kenti kullanmasını yasaklayan kararlar aldılar. Kent meydanında banklar söküldü. Yaşlıların kent meydanında oturmaları engellendi. Kent içi ulaşım hizmeti

yasaklandı. Yaşlıların toplu taşıma araçları kullanmaları engellendi. Bir büyükşehir belediyesi “yaşlı ihbar hattı” kurduğunu duyurdu ve sokakta yaşlıları görenlerin ihbar hattına ihbarda bulunmasını talep etti. Covid19 salgını Türkiye’de başladığında bir müddettir yükselişte olan yaş ayrımcılığı kamusal alanda açıkça gözlemlendi (Arun, 2020). Ayrımcı tutumlar davranışa dönüşüyordu.

Yaşlılara karşı uygulanan sistematik ayrımcılığa karşı Türkiye’de sivil toplum düzeyinde ilk ses veren Senex: Yaşlanma Çalışmaları Derneği oldu. Sokağa çıkma yasağının hemen ardından kamuoyuna seslendiler² :

Türkiye’de hanelerin 5’te 1’inde en az bir yaşlı yaşadığı düşünüldüğünde, çözüm yaşlıların evden çıkmaması ile sınırlandırılmaz. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’ne göre, acil durumlar karşısında hakların askıya alınması geçici, sınırlı ve denetimli olmak zorundadır. Hakların kısıtlanması hem anayasal açıdan hem de uluslararası sözleşmeler bakımından insan hakları yükümlülükleriyle çelişmemelidir.

Ne yazık ki bu süreçte insan hakları ve yaşlı hakları konusunda çalışmalar sürdüren sivil toplum yaygın ve dirençli biçimde karşılık vermedi bu çağrıya. Yaşlılara "evde kal" diye seslenilmeye, ellerini nasıl yıkamaları gerektiği

konusunda tavsiyeler verilmeye devam edildi. Oysa yaşanan hak kayıpları yasak uzadıkça geri dönülemez biçimde yaşlıların yaşamlarında derin yaralar açıyordu. Sağlığa, eğitime, adalete erişemeyen yaşlılar yalnızlaştırılmışlardı. Yaş ayrımcılığının Türkiye’de yükseldiği bir dönemde Covid19 krizinde geride bırakılan toplumsal kesimlerin başında yaşlılar geliyordu. Ne merkezi hükümetler ne de yerel yönetimler hak temelli hizmet sunma konusunda yetkin biçimde hareket edemediler. Sivil toplum yaş ayrımcılığı ve hak kayıplarına karşı kuvvetli bir yanıt veremedi.

Kapatılmanın üzerinden geçen 9 aylık süre sonunda Türkiye’de Covid19 döneminde yaşlıların yaşadığı ayrımcılığın ne denli yıkıcı etkilere yol açtığını tespit eden araştırmalar kamuoyuyla paylaşılmaya başlandı. 2020 yılı sonunda Senex: Lisansüstü Yaşlılık Çalışmaları Kongresi dördüncüsünü gerçekleştirdiğinde (www.senexkongre.org.tr) bu çalışmaların³ nitelikli bir kısmını hep birlikte dinleme, sonuçlarından yaşanan ayrımcılığın etkilerini öğrenme şansına sahip olduk.

Umuyorum ki kısa bir süre içinde akademinin ürettiği nitelikli bilgiden yararlanarak hem merkezi hükümetler hem yerel yönetimler hak temelli hizmetin nasıl sunulabileceğine ilişkin kapasite geliştirebilir, donanım kazanabilirler. Dilerim sivil toplum kuvvetli yatay dayanışma ağları kurarken, insan haklarını odağına alarak kapsayıcı bir perspektif geliştirebilir. Zira küresel salgın bizlere geleceğin kapsayıcı toplumunu inşa edebilmenin etkin yolunun hak temelli bir politikanın sahiplenilmesinden geçtiğini öğretti.

Nihayetinde yaşlanmak toplumsal bir mesele. Kapsayıcı sosyal politikaların hayata geçirilmesi için iki temel bilgiyi içseleştirmek kaçınılmaz görünüyor. Birincisi toplumsal yaşlanma bir sorun değil. İkincisi yaşlılar sorunlu insanlar değil. Böylesi çarpıcı dönüşümlerin

yaşandığı bir dönemin tanığı olarak Senex: Yaşlılık Çalışmaları Dergisi dördüncü sayısında dört araştırma makalesine yer veriyor. Bu çalışmalar farklı disiplinlerin gözünden yaşlanma ve yaşlılara ilişkin kapsayıcı bir perspektif sunmanın yollarını arıyorlar. Senex’in üçüncü sayısında başlayan Tez Ödülü bölümünde 2020 yılında Yaşlanma Çalışmalarında Üstün Başarı Tez Ödülü alan iki genç araştırmacının makaleleri yer alıyor. Hem araştırma serüvenlerini hem yoğunlaştıkları alanlardaki bilgiyi bize sunuyorlar. Her sayımızda olduğu gibi Kitap Değerlendirmeleri bölümünde yaşlanmanın, yaşlılığın ve yaşlıların pozitif temsillerini sunan çocuk kitaplarının değerlendirmesine devam ediyoruz. Senex derginin dördüncü sayısının ilgililer için ufuk açıcı bilgiler sunacağını umut ediyorum.

Dördüncü sayımıza katkı veren tüm araştırmacılara teşekkür ederim. Kör hakem değerlendirmesi sonucu yazıları güçlendiren meslektaşlarımıza, ilgisini esirgemeyen yazarlarımıza ve Senex derginin mutfağındaki ekibimize minnettarım.

Not

1 https://birikimdergisi.com/guncel/9982/gencler-yetiskinler-ve-yasli-lar-bir-de-ozgur-lukler#_ftn1

2 Duyurunun tamamı şu bağlantıda (<http://www.senex.org.tr/wp-content/uploads/SenexDernekDuyuru23Mart2020.pdf>)

3 Bu çalışmalara ilişkin bilgilere erişmek için <https://www.youtube.com/channel/UCGz1hlwZefucCtRwXq9IOTQ/videos>

Kaynakça

Arun Ö., (2020). Eşitsiz Yaşlanmak: Türkiye’nin Serüveni, Alanın Niteliği ve Yaşlanma Gündemi. *Cogito*, 98, ss.89-106.

Yaşlıların Sosyal Ağlarının Afet Riski Bağlamında Değerlendirilmesi

Eda Yaprak Akçakaya¹ Miki Suzuki Him^{2*}

¹T.C. İçişleri Bakanlığı Çanakkale İl Afet ve Acil Durum Müdürlüğü, ²Sorumlu Yazar, Dr. Öğr. Üyesi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü

Adres: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Kurupelit Kampüsü, 55139, Atakum, Samsun, Türkiye
E-Posta: mikihim@omu.edu.tr

Geliş Tarihi: 3 Aralık 2020; Kabul Tarihi: 11 Ocak 2021

Doi: 10.24876/senex.2021.28

Künye: Akçakaya, E.Y., & Him, M.S. (2020). Yaşlıların Sosyal Ağlarının Afet Riski Bağlamında Değerlendirilmesi. *Senex: Yaşlılık Çalışmaları Dergisi*, 4, 3-16.

 <https://orcid.org/0000-0001-9972-3775> (E.Y. Akçakaya)

 <https://orcid.org/0000-0002-1426-8695> (M.S. Him)

Özet

Son yıllarda yapılan birçok çalışma sosyal sermayenin afetlerin yıkıcı etkilerini hafifletmedeki önemine dair kanıtlar sunmaktadır. Bu araştırma Türkiye'nin afetselliği gerçeğinden hareketle afetlere karşı en kırılgan gruplardan biri olan yaşlıların sosyal ağları ve bu ağların afetteki sosyal sermaye potansiyellerini değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Veriler, Amasya merkezi ve Göynücek ilçesine bağlı köylerde yaşayan toplam 33 yaşlı katılımcı ile yapılan derinlemesine görüşmeler vasıtasıyla toplanmıştır. Bağlayıcı ve köprü kurucu sosyal sermayeleri oluşturan sosyal ağların yaşlılar için hem rutinde hem de afetler gibi olağanüstü durumlarda etkin olduğu bilinmektedir. Bu bilgiye dayanarak görüşmelerde yaşlıların; çocuklar, komşu ve akraba ilişkileri (bağlayıcı) ile STK üyeliği ve katılımını (köprü kurucu) tespit etmeye yönelik sorular sorulmuştur. Araştırmanın sonuçları, yaşlıların sosyal ağlarının afetlerde sosyal sermaye olarak mobilize edilme potansiyelinin ekonomik ve kültürel sermayeye bağlı olarak değiştiğine işaret etmektedir. Kırdaki yaşayan yaşlıların önemli bir bölümünün kentteki yaşlılara göre sosyal ağlarının daha zayıf olduğu ve afetlerde resmi kurumlardan yardım beklemediği anlaşılmıştır. Sonuç olarak afet riski karşısında hâlihazırda kırılgan olan yaşlılardan kırsalda yaşayanlarının daha kırılgan olduğunu söylemek mümkündür.

Anahtar Kelimeler:

Yaşlılık • Sosyal Ağ • Sosyal Sermaye • Afet

The Examination of Older Adults' Social Networks in the Context of Disaster Risk

Abstract

In recent years many studies have provided numerous evidences of the significance of social capital in reducing destructive effects of disasters. This study aims to examine the social networks of old people who are one of the most vulnerable against disasters and their potentials for functioning as social capital at a time of disaster. The data were collected by in-depth interviews with 33 old people who live in the city centre and the villages of Göynücek district in Amasya. The social networks which produce bonding and bridging social capitals are known to be operative for old people and in extraordinary situations like a disaster. Hence the questions regarding to old people's relationships with children, neighbours and relatives (bonding) and their memberships and participation with NGOs (bridging) were asked in interviews. Research results suggest that the participants' social networks could be mobilised as social capital in a disaster situation though that potential seems to vary depending on their economic and cultural capitals. Indeed many participants from the villages had weaker social networks than urban participants and they expected the aid from public institutions at a time of disaster. Thus it is possible to argue that the rural older adults are particularly vulnerable among old people who are already vulnerable against the risks of disaster.

Keywords:

Old age • Social network • Social capital • Disaster

Giriş

Bu araştırmada Türkiye'nin afetselliği gerçeğinden hareketle afetlere karşı en kırılgan gruplardan biri olan yaşlıların sosyal ağlarının sosyal sermaye potansiyelleri değerlendirilmiştir. Kırılganlık; bireylerin yaşadığı yer, bilgisi, becerileri, sağlığı, geliri, toplumsal cinsiyeti ve sosyal ağları gibi birçok faktörün birleşiminin sonucudur (Pincha, 2009). Yaşlılar için de kırılganlık salt fiziksel ve zihinsel yaşlanma bağlamında oluşmaz. Toplumsal rol değişimi ve daralan sosyal ağlar gibi toplumsal açıdan da onları kırılgan kılan birçok unsur vardır. Sosyal ağlar ve bu ağlar yoluyla harekete geçebilen kaynakların, hem rutinde hem de afetlerde, kırılgan gruplar için dezavantajları azaltmada etkili olduğu söylenmektedir. Son 15 yılda sosyal gerontoloji ve sağlık araştırmaları alanında yaşlıların sosyal ağları ve sosyal sermayelerinin niceliği/niteliğini anlamak adına yoğun bir ilgi olduğu görülmektedir. Özellikle Helliwell ve Putnam'ın "The Social Context of Well-Being" (2004) başlıklı yayınından sonra birçok çalışmada, sosyal sermayenin yaşlıların sağlık ve refahlarına pozitif katkılarına dikkat çekilmiştir (Siegrist, von dem Knesebeck ve Pollack, 2004; Boneham ve Sixsmith, 2006; Gray, 2009; Forsman, Herberts, Nyqvist ve Wahlbeck, 2012; Muckenhuber, Stronegger ve Freid, 2012; Nyqvist, Cattan, Andersson, Forsman ve Gustafson, 2013).

Aşağıda tartışılacağı gibi sosyal sermaye afetlerle birlikte bozulan toplumsal düzen karşısında toplumsal kırılganlıkları azaltan ve toplumsal direnci artıran bir mekanizma olarak işlev görmektedir. Bu çalışmada kırılgan grup olarak yaşlıların ne tür sosyal ağlara sahip olduğu ve bu ağların afet süreçlerinde kaynak olarak harekete geçme potansiyeli incelenecektir. Ancak yaşlılar homojen bir grup değildir (Arun, 2016). Onlar yalnız fiziksel ve ekonomik açıdan değil, toplumsal ilişkiler ve sosyal sermaye açısından da farklılaşmaktadır.

Bu çalışmada sosyal ağlar ve afete karşı kırılganlık bağlamında yaşlılar arasındaki kır-kent farklılıkları aydınlatılmaya çalışılacaktır.

Türkiye'de yaklaşık 60 yıllık kentleşme sürecinin sonucunda kentlerdeki yaşlı nüfus oranı artış gösterse de demografik olarak kırdan kente dengesiz göçün sonucu kırsal bölgeler kentlerden daha çok yaşlı nüfusa sahiptir (Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK], 2014). Buna rağmen yaşlılığın kır-kent farklılıkları Türkiye sosyolojisinde pek çalışılmış bir konu değildir. Hem bu boşluğu doldurmak hem de afet sosyolojisine katkıda bulunmak amacıyla bu makalede aşağıdaki iki araştırma sorusuna cevap aranmaktadır: 1) Yaşlıların sosyal ağlarının niteliği kır ve kent arasında farklılıklar göstermekte midir? 2) Yaşlıların sahip olduğu sosyal ağlar afetlerde harekete geçebilen sosyal sermaye potansiyeli taşımakta mıdır?

Arka Plan

Afetlerde Yaşlılar ve Sosyal Sermaye

Sosyal sermaye, sosyal ilişki ağlarındaki bağlantılar aracılığıyla erişilebilir ve harekete geçirilebilir kaynaklardır (Lin, 1999). Her ne kadar modern yaşamda formel ilişkinin önemi artsa da günlük hayatta birçok mesele enformel ilişkilerle, yani aile, akraba ve tanıdıklarla yürütülmektedir. Field'e göre sosyal sermaye, karşılıklı yükümlülük dizisi yaratan ve toplumsal ilişkilerin önemine işaret eden bir kavramdır (Field, 2008). Sosyal sermaye kavramının işlevsel özellikleri üzerinden geliştirilen başlıca üç tipi mevcuttur – bağlayıcı (bonding), köprü kurucu (bridging) ve birleştirici (linking) sosyal sermaye (Woolcock, 1998). Bağlayıcı sosyal sermaye, arkadaşlar ve aile gibi yakınlık, yoğun duygu, güven, karşılıklılık ve grup aidiyeti içeren ilişkileri ifade eder (Field, 2008). Putnam, toplumsal kimlik ve grup aidiyeti sağlayan bağlayıcı sosyal sermayenin toplumsal entegrasyon için önemli

ancak aynı zamanda dışlayıcı olduğunun altını çizmiştir (Field, 2008; Şan ve Şimşek, 2011). Köprü kurucu sosyal sermaye, sınıf ya da etnik köken gibi ortak toplumsal konum ekseninde oluşan görece zayıf ilişkilerdir (Aldrich ve Meyer, 2014). Putnam, köprü kurucu sosyal sermayenin kucaklayıcı özelliği, özel bilgi ve kaynak sunumu potansiyelinden dolayı kullanışlı olduğunu belirtmektedir (Şan ve Şimşek, 2011). Birleştirici sosyal sermaye de saygı ve güvene dayalı, güçsüzlerle iktidar grupları arasındaki ilişkiyi ifade eder ve genellikle eşitsiz güç ilişkisinin kurumsallaştığı toplumlarda geliştiği görülmektedir (Aldrich ve Meyer, 2014).

Bireylerin yaşam kalitesi açısından farklı yaşam aşamalarında farklı sosyal sermaye tiplerine erişimi önemli olabilmektedir (Field, 2008). Örneğin, gençlik döneminde kaynak ve fırsatlara ulaşmak için köprü kurucu sosyal sermaye etkinken, yaşlılık ve çocukluk dönemlerindeki fiziksel, zihinsel ve sosyoekonomik dezavantajların telafi edilmesinde bağlayıcı sosyal sermaye önem kazanmaktadır (Ward vd.'dan aktaran Field, 2008, s.97).

Son yıllarda çok sayıda araştırma, sosyal ağlar ve bu yolla harekete geçen kaynaklar bütünü olarak sosyal sermayenin afetlerin yıkıcı etkilerini hafifletmedeki önemine dair birçok kanıt sunmaktadır. Afet, toplumsal açıdan bakıldığında sosyal düzenin bozulduğu, sosyal örgütlenmenin yenilendiği, yeni değer ve normların ortaya çıktığı bir dönemi ifade eder (Meyer, 2013). Böylesine yıkıcı, değişken ve güvensiz ortamlarda finansal ve finansal olmayan kaynaklar sosyal ağlar yoluyla harekete geçebilmektedir (Meyer, 2013; Brockie ve Miller, 2016). Finansal kaynaklar; borç verme, zararı telafi etme, meskenin afet sonrası hasarının tamir edilmesi, finansal olmayan kaynaklar ise; arama kurtarma, bakım, barınma, duygusal destek gibi yardımları içerir.

Birçok çalışmada daha dar sosyal ağlara sahip bireylerin diğerlerine göre afet sürecinde arama kurtarma, medikal yardım, barınma gibi hizmetlerden daha az faydalandığı ve hatta mortalite oranlarının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir (Dynes'dan ve Klinberg'den aktaran Aldrich ve Meyer, 2014, s.6). Sosyal ağlar aynı zamanda örgütsel düzeyde; acil yardım ve sosyal hizmet organizasyonlarında insanların beraber çalışabilirliğini ortak değer ve normlar etrafında kolaylaştıran olanaklar sunmaktadır (Meyer, 2013).

Afetzedelerin en sık başvurduğu sosyal sermaye tiplerinin, yakın akraba ve arkadaşlık ilişkilerini içeren bağlayıcı sosyal sermaye ve vakıf, dernek, oda gibi STK'lara katılımları içeren köprü kurucu sosyal sermaye olduğu söylenmektedir. Köprü kurucu sosyal sermayenin, uzun süreli arama kurtarma faaliyetlerinde fırsatlara ve önemli kaynaklara erişim sağladığı (Hawkings ve Maurer'dan aktaran Aldrich ve Meyer, 2014, s.7), bağlayıcı sosyal sermaye kaynağı olarak birincil akrabaların da afetler tarafından yardım alınacak ilk kaynak olarak tanımlandığı gözlenmiştir (Tse, Wei ve Wang, 2013; Meyer, 2013). Meyer'in (2013) Florida'da yaptığı araştırmada; katılımcıların %85'i en az bir aile üyesini, %39'u da sadece aile üyelerini afetlerde destek kaynağı olarak gördüklerini beyan etmişlerdir. Bağlayıcı sosyal sermaye, afet alanında direnç faktörünün merkezinde yardım sunucu ilk mekanizmalardan biri olarak değerlendirilmektedir (Meyer, 2013). Bağlayıcı sosyal sermaye, bireylere geniş bir kaynak rezervuarı sunarak; uyarıları alma, afete hazırlanma, kurtarma, barınma, ilk yardım ve beslenme gibi konularda onları avantajlı konuma getirir. Bireylerin kullanımına sunduğu bu geniş ve esnek olanaklar, resmi ve profesyonel kurumlardan yardım talep etme oranını düşürür (Tse, Wei ve Wang, 2013; Aldrich ve Meyer, 2014).

Afetler herkesin başına gelebilmektedir. Ancak herkes aynı şekilde etkilenmemektedir. Örneğin, afetlerin yaşlı ve yoksulları orantısız şekilde etkilediği bilinmektedir. Özellikle yaşlılar, afetlere hazırlık ve afetlerden kurtulma konusunda azalan fiziksel ve duyuşsal kabiliyet nedeniyle diğer yaş gruplarından daha kırılgan olabilmektedirler (Marshall ve Matthews, 2010). Yaşlıların afetlere karşı kırılganlığını gösteren örneklere baktığımızda; 1995 Hanshin depreminde yaşamlarını yitiren afetzedelerin yarısından fazlasının 60 yaş ve üstü; 2005'te New Orleans'ı vuran Katrina kasırgasında hayatını kaybedenlerin %71'inin 60 yaş ve üstü; 2011 Japonya Tohoku Depremi ve Tsunamisi kayıplarının da %77'sinin 60 yaş ve üstü grup olduğunu görülmektedir (Tanida, 1996; Brockie ve Miller, 2016; Adams vd., 2011).

Yaşlıların afetlere karşı kırılganlığı afet sonrasında da görülmektedir (Marshall ve Matthews, 2010). Hanshin depremi sonrasında kapasitesinin üstünde çalışan barınaklardaki yaşlılardan %83'ünün sosyal izolasyon nedeniyle hayatını kaybettiği tespit edilmiştir (Tanida, 1996). Afet sonrasında ruhsal esenliğin sağlanması ve iyileşme sürecinde; eş, arkadaş ve aile üyelerinin diğer yaş gruplarına oranla yaşlılar için daha fazla önemli olduğu görülmüştür (Bolin ve Klenow'dan aktaran Fernandez, Byard, Lin, Benson ve Barbera, 2002, s.70). Yaşlıların ekonomik kırılganlıkları da afet sonrası finansal yardımlara muhtaç olma riskini artırmaktadır. Bolin ve Klenow, 1979 Texas kasırgası sonrasında afet öncesindeki yaşam standartlarının altında yaşadığını ifade eden yaşlı oranı %32.2 iken, yaşlı olmayan kesimde bu oranın %12.5 olduğunu, bir yıl sonra yapılan araştırmada da ekonomik iyileşme rapor eden yaşlıların oranının %33.9 iken yaşlı olmayan afetzedelerde bu oranın %50'lere vardığını bulgulamıştır (Bolin ve Klenow'dan aktaran

Fernandez, Byard, Lin, Benson ve Barbera., 2002, s.71). Fernandez ve arkadaşları da (2002), yaşlıların yardım kaynağına erişim ve normal hayata dönüş sürecinin daha güç olduğunu Amerikan yaşlısı üzerinden örneklendirmiştir. Afetlerde mülkleri zarar gören sabit gelirli yaşlıların bile düşük faizli kredi sunan SBA'nın (Küçük İşletmeler İdaresi) afet kredilerinden faydalanma şansının diğer gruplara göre oldukça az olduğu belirtilmiştir (Fernandez vd., 2002).

Yaşlılar emeklilikle beraber sadece ekonomik kayıp yaşamazlar. Çalışma hayatından kopuş, çocukların evden ayrılması, eş yitimi ve akrabalarla azalan etkileşimle beraber sosyal izolasyona da maruz kalabilmektedirler. Yine de, tüm yaşlıların toplumsal, ekonomik ve fiziksel açıdan aynı düzey kırılganlığa sahip olduğunu söylemek de yanlıştır. Bu nedenle hangi toplumsal grubun ne tür riskler ve ihtiyaçlara sahip olduğunu tespit etme çabasında hangi tip yaşlıların afetlerde sosyal sermaye potansiyeli olan sosyal ağlara sahip olduğu ya da olmadığını incelemek önemlidir.

Araştırmanın Yöntemi

Yaşlıların sosyal ağları ve bu ağları afetlerde mobilize edebilen sosyal sermaye potansiyelini kır-kent farklılıkları bağlamında anlamak için 2017 Temmuz ve 2018 Ocak arasındaki dönemde Amasya merkezde ve kırsal nüfusu yoğun olan Göynücek ilçesine bağlı sekiz farklı köyde yaşayan 65 yaş ve üstü bireylerle görüşülmüştür. Amasya, afetselliği yüksek bir coğrafyaya (Deprem Tehlike Haritası, 2018) ve Türkiye ortalamasının (%8,3) üstünde yaşlı nüfus oranına (%13,80) sahiptir (TÜİK, 2013). Amasya'da nüfusun %67'si il ve ilçe merkezlerinde yaşamaktadır. Bu oran %91,3 olan Türkiye ortalama değerinin altındadır. Net göç hızı %-7,1 ile göç veren iller arasında olup bin nüfus başına 12,4 doğum ile Türkiye

değerinin (16,9) altındadır (TÜİK, 2013). Göynücek ilçe nüfusunun %75'i kırdan ikamet etmektedir. İlçe aynı zamanda %18 yaşlı nüfus oranı ile Türkiye ve Amasya ortalamasının üstünde bir rakama sahiptir (TÜİK, 2013). Bu bilgiler bize Amasya'nın afetselliği yüksek bir coğrafyaya ve önemli oranda yaşlı ve kırsal bir nüfusa sahip olduğunu dolayısıyla afetler açısından yaşlıların konumlarının araştırılması gerekliliğine işaret etmektedir.

Bu çalışma, nitel bir araştırma olup aktör merkezli bir sosyal sermaye analizi hedeflemiştir. Verilerin yorumlanmasında Lin'in ilişki yaklaşımı kullanılmıştır. Lin'in yaklaşımında aktörlerin ilişki ağlarına nasıl yatırım yaptıkları ve bu ağların nasıl bir dönüş sağladığına odaklanılmaktadır (Lin, 1999). Araştırmada 18 kırdan, 15 kentten olmak üzere 33 yaşlı katılımcı ile görüşülmüştür. Çalışma için, sosyal sermaye ve afet araştırmalarında kullanılmış sorulardan (De Souza ve Grundy, 2007; Meyer, 2013) derlenen 33 açık uçlu sorudan oluşan yarı yapılandırılmış bir görüşme formu tasarlanmıştır. Pilot görüşmelerde isim üreteç yöntemi (name generator) kullanılarak tespit edilen bağlantılar kategorize edilerek görüşme formuna yansıtılmıştır. İsim üreteç yöntemi, katılımcıların ağlarındaki kişileri listeden işaretlemeleri yoluyla ego merkezli sosyal ağ profillerine ulaşılmasını sağlayan bir yöntemdir (Lin, 1999). Bu yöntemle elde edilen bilgilere dayanarak, bağlayıcı sosyal sermaye kaynakları olarak çocuklar, yakın/uzak akraba ve komşularla ilişkileri, köprü kurucu sosyal sermaye kaynakları için de STK ve cemaat/cemevi üyelikleri üzerinden sorular hazırlanmıştır.

Görüşmelerde, katılımcıların bağlayıcı sosyal sermayelerini değerlendirmek için çocuklarının sosyal ağdaki konumlarını tespit etmek adına, çocukları olup olmadığı, çocukların ikamet yerleri, iletişim sıklığı, bir araya gelme sıklığı, maddi destek alma ya da verme durumu

sorulmuştur. Akraba ilişkisi için; akrabalarının ikamet ettikleri yerler ve görüşme sıklıklarını nasıl tanımladıkları sorulmuştur. Komşuluk ilişkisi için; ikamet ettikleri mahallede kaç yıldır oturdukları, komşularını tanıyıp tanımadıkları, kapılarını çalıp çalmadıkları, günlük hayatta bir araya gelme durumları ve gerektiğinde yardımlaşma faaliyetinde bulunup bulunmadıkları sorulmuştur. Köprü kurucu sosyal sermayelerini değerlendirmek için de vakıf, dernek, oda, cemaat/cemevi üyeliklerinin bulunup bulunmadığı, varsa etkinliklerine katılıp katılmadığı ve burada edindiği arkadaşlarla günlük hayatta görüşüp görüşmediği sorulmuştur. En sonunda katılımcıların bütün bu ilişkileri afetlerde kaynak olarak kullanıp kullanamayacakları tespit edilmeye çalışılmıştır.

Bulgular

Katılımcıların Sosyoekonomik Özellikleri ve Yaşam Aranjmanları

Araştırmaya 19 kadın, 14 erkek olmak üzere toplam 33 kişi katılmıştır. Katılımcıların 24'ü evli, 9'u duldur. Katılımcılardan 10 kadın ve 1 erkek okuma yazma bilmiyor; 5 kadın ve 4 erkek ilkokul mezunu; 2 kadın ve 3 erkek ortaokul mezunu; 2 kadın ve 4 erkek lise mezunu; 2 erkek de lisans mezunudur. Kadınların eğitim düzeylerinin erkeklere göre daha düşük olması Türkiye'de yaşlı nüfusun eğitim düzeyinin cinsiyete göre dağılımındaki eşitsizlik ile paralellik göstermektedir (Arun, 2016; TÜİK, 2017). Tüm katılımcıların emekli maaşı, ölüm aylığı, dulluk maaşı ve evde bakım parası gibi sosyal yardım kapsamında ödenen bir gelire sahip olduğu görülmektedir. Daha önce ücretli işte çalışıp kendi emekliliğine sahip olan katılımcıların büyük çoğunluğunu erkek katılımcılar oluşturmaktadır. Buradan toplumsal cinsiyetin sosyal ve ekonomik

anlamda eşitsizlikleri nasıl beslediği rahatça görülebilir. Toplumsal cinsiyetin başlı başına kaynaklara erişimde eşitsizlikler yarattığı bilinmektedir. Bunlara yaşlılık ve dulluğun beraberinde getirdiği ekonomik ve sosyal açıdan stabil olmayan yaşam kurgusunun eklenmesi yaşlılıkta kadın olmayı daha da zorlu hale getirmektedir. Kırdaki bu eşitsizlik daha serttir. Örneğin, sosyal yardım adı altındaki gelirle geçinmek zorunda kalan yaşlı dul kadınların toplumsal cinsiyetten kaynaklanan eşitsizliklerin yanında eşinin tabii olduğu eşitsizlikleri de (tarımla uğraşan eşin sosyal güvenlikten yoksun olması gibi) devralarak daha da dezavantajlı bir pozisyon işgal ettiği görülebilir.

Hem kır hem de kentte yaşayan katılımcılar için iki kişilik hane (eşle yaşama) ve yalnız yaşamının yaygın olduğu görülmüştür. Katılımcıların sadece 3'ü (kadın) evli çocuğu ve onun ailesi ile yaşamaktadır. Katılımcıların 7'si yalnız, 23'ü ise eşi ile yaşamaktadır. Göynücek kırsalı için bugün geniş ailenin yaygın olduğu bir kır yaşamından söz etmek zordur. Görüşmelerde yaşlıların kendilerini aile içerisinde "sığıntı" gibi hissetmeleri ve farklı kuşaklara mensup diğer aile fertlerinin de bu söylemi beslemeleri nedeniyle kendi başlarına yaşamayı "tercih" ettikleri görülmüştür. Geniş ailede ve kırdaki yaşayan 2 katılımcı için bu tercih çocuklar yönünden şartların zorlaması ile şekillenmiştir (dul olarak annesi ve babasının yanına taşınan kız çocuğu ve geçim sıkıntısı nedeniyle dul kalan annenin yanına taşınan erkek çocuğu).

Kent merkezinde sadece bir kadın katılımcı evli erkek çocuğuyla beraber yaşamaktadır. Diğer katılımcılar eşle veya yalnız yaşamaktadırlar. Burada kent katılımcılarının bir kısmının büyükşehirde yaşarken emeklilik sonrası Amasya'ya döndüklerini belirtmekte fayda vardır. Bu katılımcıların geniş aile deneyimi olmayıp, çekirdek aile değerini benimsedikleri

görülmüştür. Nihayetinde çocukların eğitim ve istihdam gibi nedenlerle başka illerde, ailelerinden uzak yaşamaları katılımcıları rahatlatan bir gelişme olarak belirlemekte ve uzakta yaşamının görüşme sıklığına yansımaları üzerinde yakınmalar görülmemektedir.

Yaşlıların Sosyal Ağlarında Kır ve Kent Farklılıkları

Araştırmaya katılan yaşlıların bağlayıcı ve köprü kurucu sosyal sermayeleri ile sosyal ağları yaşadığı yere göre incelenmiştir. Tablo 1'de kır (R) ve kentte (K) yaşayan katılımcıların demografik özellikleri ve sosyal ağlarının niteliği özetlenmiştir. Sosyal ağın gücü şu özelliklere göre değerlendirilmiştir:

1. Çocuklara maddi destek veren (+), vermeyen (-);
2. Sık görüşülen birden fazla çocuğu olan (++), en az bir çocuğu olan (+), hiç olmayan (-);
3. Sık (++) veya arada görüşülen akraba olan (+), hiç olmayan (-);
4. Komşu ve/veya arkadaş ilişkileri iyi olan (++), 'idare eder' diye ifade eden (+), hiç olmayan (-)
5. Kişinin sosyal ağı, + işareti sayısı 1-3 ise zayıf, 4 veya 5 ise orta ve 6-8 ise güçlü olarak derecelendirilmiştir.

Çocuklar

Araştırmaya katılan yaşlıların ortalama çocuk sayısı kırdaki 5, kentte ise 2'dir. Kırdaki yaşayan yaşlıların görece yüksek çocuk sayısına rağmen, az veya hiç görüşülmemeyen çocuk sayısı, 12 yaşlı için toplam çocuk sayısı ile eşit ya da ona çok yakındır. Mekânsal yakınlık, toplumsal ilişkilerde sürekliliği olanaklı kılmasıyla sosyal ağ ve sosyal sermaye formasyonunda önemli bir faktördür. Kır yaşlıları için mekânsal yakınlığın sağlanamamasının temelinde, çocukların sıklıkla istihdam ve evlilik, nadiren de eğitim gibi sebeplerle şehir merkezlerine göç

etmesinin olduğu görülmüştür.

Aynı zamanda katılımcılarla aynı köyde yaşayıp görüşme sıklığı az olarak beyan edilen çocuklar da azımsanmayacak sayıda dır. Kırsal katılımcılarının "herkesin kendi telaşı var", "ele karıştılar artık", "çoluk çocuğun derdine düştüler" gibi ifadelerle çocuklarla olan görüşme seyrekliğini rasyonelleştirmeye çalıştıkları izlenmiştir. Örneğin, 65 yaşında dul kadın katılımcı (R4), İstanbul'da yaşayan kızının arada sırada aradığını söylerken "bir şey olsa onlar gelene kadar kaldırırlar benim cenazemi" ifadesini kullanmıştır. Aynı köyde ikamet eden çocuklarıyla sıklıkla görüşmemesini de "onların da bir ailesi var, yalnız değiller ki her dakika gelip kapıyı çalabilsinler" ifadesiyle açıklamıştır. 68 yaşında erkek katılımcının (R6), "Bir tek oğlum yukarı köyde durur, evli. Faydası yok da 6 tane var toplamda. Bana bir faydası yok. Çocuklar beni sık sık aramaz ...hiç aramazlar diyebilirim. Erkeğin karısı var. Bayramdan bayrama gelirse gelir, yoksa yok" şeklinde sürdürdüğü ifadesinden çocuklarını kendi sosyal ağına dâhil edemediği anlaşılmaktadır.

Kentli katılımcıların ise genelde sık görüşülen çocuk sayısı ve toplam çocuk sayısının eşit olduğu görülmüştür. Sadece 3 katılımcı az veya hiç görüşülmeyen bir veya iki çocuk olduğunu beyan etmiştir. Kentli katılımcıların çocuklarıyla mekânsal yakınlık kurabildiği görülmektedir. Katılımcıların büyük bölümü, tüm çocukları ya da en azından biriyle aynı ilde ikamet etmektedir. Katılımcılar çocuklarıyla günlük hayatta sık sık bir araya geldiklerini ve destek alışverişinde bulduklarını belirtmektedir.

Akrabalar

Bu araştırmada kırsal yaşlıların akrabalarla görüşme sıklığının da kente oranla az olduğu tespit edilmiştir. Sık görüştüğü bir akrabası olmayan katılımcılar, kırsal 7 kişi iken kentte

sadece 1 kişidir. Diğer kırsal ve kent katılımcılarının sık görüştüğü bir ya da iki akrabası vardır. Yaşlıların yaşça büyük akrabalarının artık hayatta olmamalarından dolayı görüşülen akrabaların çoğunlukla yaşıt akrabalarından oluştuğu, bunlar içerisinde de en sıklık gösterenin kardeşler olduğu görülmüştür.

Kırsal katılımcılar için akrabalarının büyük bölümünün başka kentlere ya da Amasya kent merkezine göç etmiş olması görüşme sıklığını azaltmıştır. Akrabalarla olan ilişkilerde mekânsal yakınlığın görüşme sıklığı ve niteliğini etkilediği söylenebilir. Örneğin bazı katılımcılar şehir dışında yaşayan akrabalarının ikamet ettikleri illeri sayamamıştır. Görüşmelerdeki ilgili ifadeleri sıralayacak olursak: "yıllar oldu görüşmeyeli, bilmem ki hala orada mı oturuyorlar"; "bayramdan bayrama gelirlerdi şimdi o da yok"; "eskiden buradan malzeme yollardık, işkefe, kiraz ... şimdilerde o da kalmadı". Bu ifadelerden, kırsal ve kent arasındaki bağlantının zaman içerisinde nasıl zayıfladığı görülebilir. Köydeki akrabaların belli aralıklarla ziyaret edilmesini norm olarak kabul eden, her yıl bayram ya da yaz tatilini köylerinde geçiren, dönüşte de gıda maddelerini çuval çuval kente götürerek kentteki yaşamının masrafını hafifletmeye çalışan kırsal kente göçen insan profilinden bugün gelinen nokta oldukça farklı görünmektedir.

Kırsal duruma karşılık, birçok kentli yaşlının aynı şehirde yaşayan akrabaları vardır. Kentin kırsal daha fazla ekonomik ve kültürel olanaklar sunması, tıpkı çocuklarla olduğu gibi, akrabalarla da aynı ilde yaşamayı mümkün kılmaktadır. Kentli yaşlılar akrabalarla olan ilişkileri sık ve olumlu olarak nitelendirmektedir. Şehir dışında yaşayan akrabalarla olan görüşmeler "bayramdan bayrama" şeklinde nitelendirilse de kentli katılımcıların kırsal katılımcılardan farklı olarak bu durumdan yakınmadıkları ve bu ilişkiyi sık olarak tanımladıkları dikkat çekmiştir.

Komşular

Hem kırdada hem de kentte katılımcıların çoğunluğunun sık görüştüğü komşuları vardır. Kırdada 2, kentte 1 kişi komşularıyla hiç görüşmediğini beyan etmiştir. Komşuluk, akrabalık ilişkisinde olduğu gibi atfedilen hiyerarşik statülere tabii değildir. Aynı mekânda zaman içerisinde yoğunlaşan arkadaşlık ilişkileri olarak ele alınabildiğinden (Özbay, 2014) komşuluk ilişkilerinde mevcut köy veya mahallede ikamet süresi önemli unsurlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. 65 yaşında dul kadın katılımcı (R4), köye evliliği sebebiyle gelmiş ve 50 yıldır aynı mahallede yaşamaktadır. Bu katılımcı komşusunun kapısını rahatlıkla çalabileceğini ve ekmek yapma gibi günlük işleri beraber yardımlaşarak gerçekleştirdiğinden bahsetmiştir. Hayatı boyunca aynı köyde yaşadığını belirten dul erkek katılımcı (R8) da, “Yemek yapmada zorlanıyorum. Onlar da bilir bunu. Ben geçerken seslenirler, çay var börek var diye ... Bazı yemek yapar getirirler” derken ihtiyaçlarının komşuları tarafından görmezden gelinmediğini ifade etmektedir. Heyelanda zarar gören evinden çıkarak köydeki afet evlerinden birinde ikamet eden 68 yaşında evli erkek katılımcı (R6) ise, “Anca 8 yıl oldu geleli. ... Komşuluk şimdi yok. O gitmez bu gelmez. Selamlaşmayız bile. Tanırım ama birbirimize yanaşmayız. Dara düşen hanelere yardım görümedi hiç”, demiştir. Yapılan görüşmelerde kırdaki kadın katılımcıların komşuluk ilişkilerini sürdürmede erkeklere göre daha aktif bir rol aldıkları, yardımlaşma davranışına daha fazla katkı yaptıkları erkeklerin ise komşuluk ilişkilerinin kurulması ve sürdürülmesi pratiğinde daha pasif rol aldıkları görülmüştür. Kent merkezindeki komşuluk ilişkilerinin, kırdaki gibi günlük iş birliğinden ziyade, ara sıra yapılan ziyaretler ve sohbetler gibi faaliyetlerle kısıtlı olduğu görülmüştür. Evli erkek katılımcı (K4), “Komşularla iletişimim...

eh işte diyebilirim. Anahtarımı gözüm arkada kalmadan bırakabileceğim sadece bir komşum var”. Diğer kadın katılımcı (K6) da, “... konuşacak insan arıyorum. Ama herkesin iş gücü var, ... merhaba merhaba o kadar şimdi. Eski oturduğum yerdeki komşularım, çocuk hastanede yattığı dönem, eve kutu kutu yemek getirirlerdi”. Bu ifade de ikamet süresinin komşuluk ilişkilerinde etkili olduğunu işaret etmektedir.

STK üyeliği

Yapılan görüşmelerde hem kır hem de kentte gönüllü kuruluşa üyeliği olan katılımcıların sayısının az olduğu bulgulanmıştır. Aynı zamanda kırdada STK üyelikleri olan katılımcıların büyük bir bölümünü erkekler oluştururken kentte ise toplumsal cinsiyet anlamında önemli bir farkın oluşmadığı görülmüştür. Kırdaki STK üyeliklerinin geçmişte aktifken bugün sadece “gönül bağı” ile sınırlı olduğu belirtilmiştir. Sadece bir kadın katılımcı (R3), İstanbul’da yaşadığı dönemde belediye derneklerinde aktif faaliyette bulunmuştur. Erkek katılımcıların da (R9, R11, R15, R16) siyasi parti teşkilatında üyelikleri vardır. Yaşlanmaya eşlik eden fiziksel kısıtlılık sivil topluma aktif katılımı engelleyebilmektedir. 84 yaşında evli erkek katılımcı (R11), eskiden bir siyasi partinin önde gelen bir üyesi olduğunu, bugün ise parti için dağ tepe gezmeye sağlığının elvermediğini bu nedenle cumadan cumaya camiye gitmekle sınırlı kaldığını belirtmiştir.

Kentte geçmişte ya da hâlihazırda STK üyeliği olan katılımcı sayısı, 3 erkek ve 4 kadındır. Bu yaşlılar, gençliğinden bugüne kadar cemevi derneği, dini veya sosyal yardım amaçlı dernekler, siyasi partiler gibi kurumlara katılmaktadır. Katılımcıların ifadelerinden gönüllü kuruluşlarda kazanılan toplumsal ilişkilerin günlük hayatta sosyal sermaye potansiyeli taşıdığı anlaşılmaktadır.

Tablo 1: Katılımcıların demografik özellikleri ve sosyal ağları

Katılımcı no.	Yaş	Cinsiyet	Medeni durumu	Eğitim	Çocuklara maddi destek	Çocuk sayısı	Sık görülen çocuk sayısı	Hiç/az görülen çocuk sayısı	Akraba ile görüşme	Komsuluk / dostluk	STK üyeliği	Sosyal ağlar
Göynücek Köyleri												
R1	72	Kadın	Evli	Okuryazar değil	+	6	1+	5	Arada+	İyi++	-	ORTA++++
R2	66	Kadın	Evli	Okuryazar değil	-	3	1+	2	Arada+	İyi++	-	ORTA++++
R3	65	Kadın	Evli	Lise	+	2	2++	0	Arada+	İyi++	+	GÜÇLÜ+++++
R4	65	Kadın	Dul	Okuryazar değil	-	6	0-	6	Hiç-	İyi++	-	ZAYIF++
R5	69	Kadın	Evli	Okuryazar değil	-	6	0-	6	Hiç-	İdare eder+	-	ZAYIF+
R6	68	Erkek	Evli	İlkokul	-	6	0-	6	Hiç-	Hiç-	-	ZAYIF-
R7	76	Kadın	Dul	Okuryazar değil	-	5	0-	5	Hiç-	Hiç-	-	ZAYIF-
R8	68	Erkek	Dul	Ortaokul	+	3	3++	0	Arada+	İyi++	-	GÜÇLÜ++++
R9	73	Erkek	Evli	Lise	+	7	5++	2	Arada+	İdare eder+	+	GÜÇLÜ+++++
R10	66	Kadın	Evli	Okuryazar değil	-	2	1+	1	Arada+	İyi++	-	ORTA++++
R11	84	Erkek	Evli	İlkokul	+	7	1+	6	Arada+	İyi++	+	GÜÇLÜ+++++
R12	65	Erkek	Evli	Lise	+	4	4++	0	Sık++	İyi++	-	GÜÇLÜ+++++
R13	74	Erkek	Evli	İlkokul	-	4	0-	4	Hiç-	İdare eder+	-	ZAYIF+
R14	82	Kadın	Dul	Okuryazar değil	-	4	0-	4	Hiç-	İyi++	-	ZAYIF++
R15	86	Erkek	Evli	Okuryazar değil	-	5	0-	5	Hiç-	İyi++	+	ZAYIF+++
R16	70	Erkek	Evli	İlkokul	+	5	2++	3	Sık++	İyi++	+	GÜÇLÜ+++++
R17	66	Kadın	Evli	Okuryazar değil	-	2	0-	2	Arada+	İyi++	-	ZAYIF+++
R18	82	Kadın	Dul	Okuryazar değil	-	5	0-	5	Arada+	İyi++	-	ZAYIF+++
Amasya Merkez												
K1	71	Erkek	Evli	Ortaokul	+	3	3++	0	Arada+	İyi++	+	GÜÇLÜ+++++
K2	75	Kadın	Evli	Ortaokul	+	3	3++	0	Sık++	İdare eder+	-	GÜÇLÜ+++++
K3	68	Erkek	Evli	Lisans	+	2	2++	0	Sık++	İdare eder+	-	GÜÇLÜ+++++
K4	67	Erkek	Evli	Ortaokul	+	2	2++	0	Arada+	İdare eder+	-	ORTA++++
K5	72	Erkek	Evli	Lise	+ ^a	0	0-	0	Sık++	İyi++	+	GÜÇLÜ+++++
K6	67	Kadın	Evli	İlkokul	+	2	2++	0	Hiç-	İyi++	-	ORTA++++
K7	67	Erkek	Evli	Lise	+	3	2++	1	Sık++	İyi++	+	GÜÇLÜ+++++
K8	70	Erkek	Evli	Lisans	+	2	2++	0	Arada+	Hiç-	-	ORTA++++
K9	66	Kadın	Dul	Okuryazar değil	+	2	1+	1	Arada+	İyi++	+	GÜÇLÜ+++++
K10	67	Kadın	Dul	Lise	+	3	3++	0	Arada+	İyi++	+	GÜÇLÜ+++++
K11	74	Kadın	Evli	İlkokul	+	7	5++	2	Sık++	İyi++	+	GÜÇLÜ+++++
K12	67	Kadın	Evli	Ortaokul	+	1	1+	0	Sık++	İyi++	+	GÜÇLÜ+++++
K13	65	Kadın	Dul	İlkokul	+	2	2++	0	Sık++	İyi++	-	GÜÇLÜ+++++
K14	73	Kadın	Evli	İlkokul	+	3	3++	0	Sık++	İdare eder+	-	GÜÇLÜ+++++
K15	66	Kadın	Dul	İlkokul	+	2	2++	0	Sık++	İyi++	-	GÜÇLÜ+++++

^a yaşça küçük akrabalara

Güçlü sosyal ağ için önemli etkenler olarak medeni durumu, eğitim ve gelir

Araştırmaya katılan yaşlıların çoğunluğu çocuklarla beraber yaşamamaktadır. Bu durumda, medeni durum sosyal sermaye açısından önemli etkenlerden biri olabilmektedir. Bunun yanında evli katılımcıların eşlerinin akrabaları ve tanıdıklarını sosyal ağlarına dâhil etme imkânları da vardır. Görüşmelerde kırdaki dul katılımcıların (kadın ve erkek), evli katılımcılara oranla yalnızlıktan, yani çocuklarını sosyal ağlara dâhil edememekten daha fazla yakındıkları görülmüştür. Kentli dul katılımcılarda ise, benzer yakınmalara rastlanmamıştır. Eğitim düzeyine bağlı olarak değişmekle beraber, kentli dul katılımcılar daha çeşitli bir sosyal ağ yapısına sahiptirler. Bu noktada sosyal ağ, ekonomik ve kültürel sermaye kesişimlerinin belirleyici olduğu söylemek mümkündür.

Resmi eğitim seviyesi her ne kadar kişinin kültürel sermayesini tam anlamıyla yansıtmaya da kültürel sermayeyi oluşturan önde gelen kaynaklardan biri olarak özellikle yaşlılar için keskin “bir ayırıcı olarak işlevselleştiği” söylenebilir (Arun, 2016). Kırsal katılımcıları arasında eğitim seviyesi yüksek olanlar çocuklarının uzakta yaşamaları konusunda olumlu ifadeler kullanmışlar ve çocuklarına maddi yardım sunmada istekli fakat alma konusunda daha az talepkâr bir görünüm sergilemişlerdir. Dikkat çekilmesi gereken husus, eğitim seviyesi düşük birçok katılımcının ek gelirin olmadığı, çocuklara maddi destek sağlayamadığı ve büyük olasılıkla çocuklar ve akrabalarla ilişkilerine maddi ve maddi olmayan yatırımları yapamadığıdır. Örneğin, ortaokul ve üstü eğitim düzeyine sahip olan 13 katılımcıdan 11’i güçlü sosyal ağa sahipken, büyük çoğunlukla kadınlardan oluşan ve okuryazar olmayan 11 katılımcıdan 7’si zayıf sosyal ağa sahiptir.

Nitekim yaşlıların sosyal ağlarının ekonomik sermaye ile de ilişkili olduğu görülmektedir. Yine çoğunlukla kırdaki yaşlı kadınlardan oluşan ve çocuklara maddi destekte bulunmadığını ifade eden 11 katılımcıdan 9’unun sosyal ağı zayıftır. Yardım alışverişinin sağladığı ‘karşılıklılık’ sosyal ağ oluşumunda önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Çocuklarına ve/veya akrabalarına maddi yardım sunabilen katılımcılar bu kişileri sosyal ağlarına dâhil edebilmektedir. Kırsal maddi yardım sundukları çocuklarıyla mekânsal yakınlık kuramayan yaşlıların çocuklarıyla ilişkilerini olumlu şekilde nitelendirdikleri görülmüştür. Kentte de kırsal olduğu gibi çocuklarına maddi destek sunabilen katılımcılar, çocuklarını sosyal ağlarında rahatlıkla sayabilmişlerdir.

Yaşlıların Sosyal Ağlarının Afet Sosyal Sermayesine Dönüşme Potansiyeli

Görüşmelerde afet gibi olağanüstü durumlarda yaşlıların sosyal ağlarının sosyal sermayeye dönüşme potansiyelini değerlendirmek için onların afetlerde barınma ve finansal yardım tercihleri sorulmuştur. Katılımcıların önemli bir bölümü komşuları ve STK’lardaki arkadaşlarıyla geliştirdikleri samimi ilişkiler hakkında bahsetmiştir fakat bu kişileri afette destek mekanizması olarak düşünmedikleri görülmüştür. Kırdaki 18 yaşlıdan 11’i afette barınma tercihi olarak devletin sağladığı bir yeri beyan ederken (R1, R3, R4, R5, R6, R7, R13, R14, R15, R17, R18) diğer 7 kişi de çocuklarında kalabileceğini beyan etmiştir. Kentteki 15 yaşlıdan 12’si çocuk, diğer 3’ü de akraba (K5), komşu (K9) ve resmi barınma yerine (K6) gidebileceğini ifade etmiştir.

Afetlerde finansal yardım için başvurabileceği kişi veya yer olarak kırdaki katılımcıların çoğunluğu yine resmi yardımları tercih etmiştir.

11 kişi resmi yardım, 3 kişi çocuklar, 2 kişi akraba ve 1 kişi de kardeşinden finansal yardım isteyebileceğini söylemiştir. Kentte ise 9 kişi çocuk, 4 kişi akraba ve 2 kişi resmi yardım (K6, K9) tercihlerinde bulunmuştur. Hem kır hem de kent katılımcılarının bazılarının sosyal ağlardaki kişilerin maddi durumunu değerlendirdiği görülmüştür. Örneğin, güçlü sosyal ağlara sahip ve barınmada çocuklarını tercih eden yaşlılardan bazılarının finansal yardım için çocukların maddi durumlarının yetersizliği nedeniyle ilişkilerini sık olarak ifade ettikleri akrabaları (R16, K3, K14) veya arkadaşlarına (R12) başvuracakları görülmektedir.

Sosyal ağları güçlü olan 18 yaşlı katılımcının büyük çoğunluğunun çocuk, akraba veya arkadaşlardan barınma ve maddi yardım almayı düşünmesi, sosyal ağlarının afetlerde sosyal sermayeye dönüşme potansiyeline sahip olduğunu göstermektedir. Ancak zayıf sosyal ağlara sahip olan tüm yaşlı katılımcıların afetlerde resmi barınma yerinde kalmayı düşünmesi ve finansal yardımı devletten beklemesi dikkat çekicidir. Kırdaki daha yaygın olduğu anlaşılan zayıf sosyal ağlara sahip yaşlılar için sosyal yardımın önemli olduğunu söylemek mümkündür. Evli kadın katılımcı R5, devlet yardımına başvurmasını şu sözlerle açıklamıştır; "Bazı kızlarım arar... Kardeşlerim bir defa bile aramaz. Allah'a emanetim. Herhangi bir afette finansal yardım alabileceğim ilk yer devlet. Başkasına gidemem. Kimsenin kapısını çalamam..."

Yukarıdaki bulgular ışığında afet sosyal sermayelerine bağlı olarak oluşturulan yaşlı tipolojisinde özellikle afet sosyal sermayesi düşük olan yaşlıların büyük bölümünün kültürel ve ekonomik sermayeleri düşük olan kırdaki dul kadın katılımcılardan oluştuğu görülmektedir. Afet sosyal sermayesi yüksek katılımcıların büyük bir bölümünü de kültürel ve ekonomik sermayesi yüksek kentli katılımcıların oluşturduğu, ekonomik ve kültürel

sermayenin yükselmesi oranında toplumsal cinsiyet farklılığının azaldığı gözlemlenmiştir.

Sonuç ve Öneriler

Türkiye afet riski yüksek bir coğrafyaya sahiptir. Her an gerçekleşmesi muhtemel bir afete karşı, özelde bireylerin genelde toplumun direnç yapısının iyi analiz edilerek bir planlama yapılması elzemdir. Uluslararası toplumun son dönemlerde 'kırılganlık' sorununa yönelik geliştirdiği ilginin, ülkemizde yoğunlukla mühendislik alanında doğal ve inşa edilmiş çevrenin kırılganlıklarının tespiti çalışmaları olarak yansımaları afetlerin toplumsal boyutlarının gözden kaçırıldığına işaret etmektedir. Bu da bölge ve toplumsal kırılganlıkların çok boyutlu anlaşılmasına, devamında geçmişte yaşanan toplumsal eşitsizlikleri gözetmeyen müdahale ve yardımların tekrarlanacağı anlamına gelmektedir (Orta Doğu Teknik Üniversitesi, 2011).

Araştırmanın sonuçları, yaşlıların ekonomik ve kültürel sermayeye bağlı olarak sosyal ağlarının afetlerde sosyal sermaye olarak mobilize edilme potansiyelini göstermektedir. Ancak, kırsal bölge sosyal ağları zayıf ve aile desteğinden mahrum yaşlı profiline yoğunluğuna işaret etmektedir. Özellikle, kültürel ve ekonomik sermayenin düşüklüğü ile bağlantılı olarak birçok kırsal kadının sosyal ağlarının zayıf ve afet sosyal sermayesinin düşük olduğu görülmektedir. Eğitim ve istihdam alanlarındaki mekânsal eşitsizlikle kesişen toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin afete karşı oldukça kırılgan bir toplumsal grubun oluşması ile yakından ilişkili olduğunu söyleyebiliriz.

Yaşlılıkta; emeklilik, fiziksel kapasitenin azalması, hastalık, yakınların ölümü ve ailenin dağılması gibi birçok süreçle sosyal ağlarda bir daralma yaşanabilmektedir. Yukarıda

bahsedildiği gibi daha önce aktif bir şekilde siyasi parti örgütünde yer aldığını fakat bugün kadronun gençleşmesi nedeniyle ayrıldığını söyleyen kır katılımcısının “dere tepe gezecek hal kalmadı bizde, ıskartaya çıktık” ifadesi bu durumu özetlemektedir. Kültürel ve ekonomik sermayesi düşük olan birçok kır yaşlısı için kente göçmüş çocuklar ve akrabalarla sosyal bağları sürdürmenin kolay olmadığı ve afet durumunda destek için resmi kurumlara güvendiği görülmektedir. Bu noktada ailenin refah sistemi içerisindeki rolü ve Türkiye’de aile desteğine dayanan bir sosyal politika uygulamasının sürdürülebilirliği tartışmalı hale gelebilmektedir.

Kırsal bölgelerin genellikle acil yardım ve arama kurtarma gibi hizmet sunum noktalarına uzak olduğu hesaba katıldığında afetler açısından oldukça dezavantajlı bir kesim ortaya çıkmaktadır. Aynı zamanda afet sonrası araştırmaların ortaya koyduğu “afet sosyal sermaye kapasitesinin rutindeki sosyal sermaye ile ilişkili ama daha düşük bir kapasiteye sahip olduğu gerçeği” (Meyer, 2013: iv), afet kırılabilirliği noktasında kır yaşlısı için bir kez daha düşünmemiz gerektiğini göstermektedir. Bu nedenle afet müdahale planları hazırlanırken bölge kırılabilirliklerini içeren haritalandırmaların yapılması ve buna popülasyonun sosyal sermaye seviyesinin de dahil edilmesi problemin üstesinden gelmek adına önemli bir katkı sunabilir. Bununla beraber daha makro bir yaklaşım çerçevesinde, yaşlıları sosyal yaşama entegre edecek sosyal politikalar ile bağlayıcı sosyal sermaye kaynaklarının yanında köprü kurucu bağlar edinmelerinin sağlanması yaşlıları daha dirençli kılacaktır.

Kaynakça

Adams, V., Kaufman, S. R., Hattum, T. V. ve Moody, S. (2011). Ageing Disaster: Mortality,

Vulnerability and Long Term Recovery Among Katrina Survivors. *Med Anthropol*, 30(3), 247-270. doi:10.1080/01459740.2011.560777

Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (2018), Türkiye Deprem Tehlike Haritası [Harita].

Erişim Adresi <https://deprem.afad.gov.tr/deprem-tehlike-haritasi>

Aldrich, D. P. ve Meyer, M. (2014). Social Capital and Community Resilience. *American Behavioral Scientist*, 1(16), s. 1-16. doi:10.1177/0002764214550299

Arun, Ö. (2008). Yaşlı Bireyin Türkiye Serüveni: Kaliteli Yaşlanma İmkânı Üzerine Senaryolar. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2), 313-330. Erişim adresi: <http://sbe.gantep.edu.tr>

Arun, Ö. (2016). Çağdaş Türkiye’de Yaşlılık ve Eşitsizlik. *Mediterranean Journal of Humanities*, VI(2), 29-48. Erişim adresi: https://www.researchgate.net/publication/311973735_Cagdas_Turkiye_de_Yaslilik_ve_Esitsizlik

Boneham, M. ve Sixsmith, J. (2006) The Voices of Older Women in a Disadvantaged Community: Issues of Health and Social Capital, *Social Science & Medicine*, 62(2), 269-79. doi: 10.1016/j.socscimed.2005.06.003

Brockie, L. ve Miller, E. (2016). Understanding Older Adults’ Resilience During the Brisbane Floods: Social Capital, Life Experience and Optimism. *Disaster Medicine and Public Health Preparedness*, 11(1), 72-79. doi:10.1017/dmp.2016.161

De Souza, E.M.ve Grundy, E. (2007). Social Capital Instrument for Adolescents and The Elderly. Erişim adresi: https://www.midss.org/sites/default/files/social_capital_instrument_adolec.pdf

- Fernandez, L. S., Byard, D., Lin, C., Benson, S. ve Barbera, J. A. (2002). Frail Elderly as Disaster Victims: Emergency Management Strategies. *Prehospital and Disaster Medicine*, 17(2), 67-74. doi: 10.1017/S1049023x00000200
- Field, J. (2008). Sosyal Sermaye. (B. Bilgen, & B. Şen, Çeviri) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Forsman, A. K., Herberts, C., Nyqvist, F. ve Wahlbeck, K. (2012). Understanding The Role of Social Capital for Mental Wellbeing Among Older Adults. *Ageing & Society*, 33(5), 1-22. 804-825. doi: 10.1017/S0144686X12000256
- Gray, A. (2009). The Social Capital of Older People. *Ageing and Society*, 29(1), 5-31. doi: 10.1017/S0144686X08007617
- Helliwell, J.F. ve Putnam, R.(2004). The Social Context of Well-Being. *Philosophical Transactions of The Royal Society B Biological Sciences*, 359(1449), 1435-1446. doi: 10.1098/rstb.2004.1522
- Lin, N. (1999). Building a Network Theory of Social Capital. XIX. International Sunbelt Social Network Conference, Charleston, South Carolina, 18-21 Şubat, s. 18-21. Erişim adresi: <http://faculty.washington.edu/matsueda/courses/590/Readings/Lin%20Network%20Theory%201999.pdf>
- Marshall, I. ve Mathews, S. (2010). Disaster Preparedness for the Elderly: An Analysis of International Literature Using Symbolic Interactionist Perspective. *The Journal of Aging in Emerging Economies*, 2(2), 79-92.
- Meyer, M. (2013). Social Capital and Collective Efficacy For Disaster Resilience Connecting Individuals With Communities and Vulnerability With Resilience in Hurricane-Prone Communities in Florida. Doktora tezi. Colorado: Colorado State University.
- Muckenhuber, J., Stronegger, W.J., Freidl, W. (2012). Social capital affects the health of older people more strongly than that of younger people. *Ageing and society*, (33)5,853-870. doi: 10.1017/S0144686X12000219
- Nyqvist, F., Cattan, M., Andersson, L., Forsman, A.K. ve Gustafson, Y. (2013). Social Capital and Loneliness among the Very Old Living at Home and in Institutional Settings: A Comparative Study. *Journal of Aging and Health*, 25(6), 1013-1035. doi: 10.1177/0898264313497508
- Orta Doğu Teknik Üniversitesi (2011). Tabanlı-Van (23 Ekim 2011) ve Edremit-Van (9 Kasım 2011) Depremleri İnceleme Raporu. Erişim adresi: https://www.metu.edu.tr/tr/system/files/ODTUAYMVAN_rev3.pdf
- Özbay, F. (2014). Akrabalık ve Komşuluk İlişkileri. Türkiye Aile Yapısı Araştırması İleri Analiz Raporu. Ankara: TC Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ve İPSOS academia. Erişim adresi: https://www.academia.edu/9116050/Akrabal%C4%B1k_ve_Kom%C5%9Fuluk_%C4%B0li%C5%9Fkileri.
- Pincha, C. (2009). Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Afet Yönetimi: Uygulamacılar içi El Kitabı. D. K. Demirer (Çev.) Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Yayınları. Erişim adresi: https://www.gdnonline.org/resources/PinchaKitap_Turkce_RENKLI.pdf
- Schwanen, T., ve Ziegler, F. (2011). Wellbeing, Independence and Mobility: An Introduction. *Ageing and Society*, 31(5), 719-733.
- Siegrist, J., von dem Knesebeck, O. ve Pollack, C. (2004). Social Productivity and Well-being of Older People: A Sociological Exploration. *Social Theory and Health* 2,1-17. doi: 10.1057/palgrave.sth.8700014
- Şan, M. K. ve Şimşek, R. (2011). Sosyal Sermaye Kavramının Tarihsel-Sosyolojik Arkapları. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 6(1), 88-110.

Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/akademikincelemeler/issue/1549/19029>

Tanida, N. (1996). What Happened to Elderly People in the Great Hanshin Earthquake. *BMJ* 313, 1133-1135. doi: 10.1136/bmj.313.7065.1133

Tse, C. W., Wei, J. ve Wang, Y. (2013). Social Capital and Disaster Recovery: Evidence From Sichuan Earthquake in 2008. Washington, DC: Center for Global Development. Erişim adresi: <https://www.cgdev.org/publication/social-capital-and-disaster-recovery-evidence-sichuan-earthquake-2008-working-paper-344>

Türkiye İstatistik Kurumu. (2013). Seçilmiş Göstergelerle Amasya 2013. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu. Erişim adresi: <http://www.tuik.gov.tr/ilGostergeleri/iller/AMASYA.pdf>

Türkiye İstatistik Kurumu. (2014). İstatistiklerle Yaşlılar 2014. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu. Erişim adresi: www.tuik.gov.tr/IcerikGetir.do?istab_id=265

Türkiye İstatistik Kurumu. (2017). İstatistiklerle Yaşlılar, 2016. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu. Erişim adresi: <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=24644>

Wallack, L. (2000). The Role of Mass Media in Creating Social Capital: A New Direction for Public Health. *Promoting Health: Intervention Strategies from Social and Behavioral Research*. Erişim adresi: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK222831/>

Woolcock, M. (1998). Social Capital and Economic Development: Toward a Theoretical Synthesis and Policy Framework. *Theory and Society*, 27(2), 151-208. doi: 10.1023/A:1006884930135

Emeklilik Sonrası Gündelik Yaşam ve Boş Zaman Pratikleri: Kabul Günleri Örneği

Salih Aktin

Doktora Öğrencisi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyoloji

Adres: Sosyoloji Bölümü, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta

E-Posta: salihaktin@hotmail.com

Geliş Tarihi: 21 Mayıs 2020; Kabul Tarihi: 29 Kasım 2020

Doi: 10.24876/senex.2020.29

Künye: Aktin, S. (2020). Emeklilik Sonrası Gündelik Yaşam ve Boş Zaman Pratikleri: Kabul Günleri Örneği. *Senex: Yaşlılık Çalışmaları Dergisi*, 4, 17-39.

 <https://orcid.org/0000-0001-8611-6968>

Özet

Yaşamının önemli evrelerinden olan emeklilik, belli bir işgücü piyasasında çalışmış olan bireylerin hem çalışma hayatında üstlendikleri görevden ayrılması hem de iş yaşamında edindikleri statülerinden ve alışkanlıklardan vazgeçmesidir. Emeklilik sürecini etkileyen bir takım unsurlar vardır; yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi, profesyonel meslek sahibi olma, kamu veya özel sektörde istihdam edilme bunlardan bazılarıdır. Sosyal güvenceli bir çalışma yaşamına dâhil olmak, bireylere istihdam sürecinde avantaj sağladığı gibi emeklilik sonrası sürece de avantaj sağlamaktadır. Emeklilik süreci iyi planlanmadığında, bireyin hem çalışma yaşamından kopması hem de sosyal çevresinden ayrılması bazı krizlere neden olabilmektedir. İş gücü piyasasına dâhil olan kadın katılımcılarımızın ortaya çıkan bu krizi nasıl yönettiği, emekliliği nasıl deneyimlediği ve gündelik yaşamda boş zamanlarını değerlendirme pratiklerinin neler olduğu temel araştırma problemlerimiz olmuştur. Antalya Pamuklu Dokuma Fabrikası'ndan (Sümerbank) emekli olan 13 kadın katılımcının, gündelik yaşamda düzenledikleri "kabul günü"nden hareketle çalışmamız, ücretli iş gücüne katılan kadınların sosyo-ekonomik kazanımlarına ve emeklilik sonrası gündelik yaşamına odaklanmıştır. Nitel araştırma yönteminin kullanıldığı bu çalışmada, verilerin toplanmasında "sözlü tarih" yaklaşımı tercih edilmiştir. Sosyal güvenceli bir çalışma yaşamından emekli olan araştırma grubumuz, gündelik hayatta daha aktif oldukları gözlenmiştir. Katılımcılar gündelik yaşamda sosyalliklerini "kabul günü" üzerinden devam ettirdikleri bulgularına ulaşılmıştır. Katılımcılar, "kabul günü" üzerinden toplumsal bir varlık olduklarını ifade ederek, bu sosyalleşme pratiği ile hane içinden kamusal alana taşınan bir mekânsal değişim yaparak "biz de varız" demenin kolektif yapısını ortaya koymuşlardır. Yaşlarının giderek ilerlemesi ile beraber kabul günü ritüellerini yerine getirememeye ve zaman faktörünü daha 'verimli' kullanmak adına kabul günlerini kamusal alana taşıdıkları gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler:

Emeklilik • Gündelik Yaşam • Kabul Günü • Boş Zaman Aktiviteleri

Everyday Life and Leisure Practices After Retirement: Instance of At-Home Days Partice

Abstract

Retirement, which is one of the important stages of an individual's life, is the separation of individuals who have worked in a certain labour market from their job and their status and habits they have acquired in business life. There are a number of factors affecting the retirement process; some of them are age, gender, education level, having a professional job, being employed in the public or private sector. Participating in a socially secure working life provides individuals with an advantage not only in the employment process but also after retirement. When the retirement process is not well planned, the individual's separation from the working life and social environment can cause some crises. The main research problems were about how female participants in the labour market manage these crises, how they experience retirement and what their leisure time practices are in daily life. Based on "the at-home days" (kabul günü) organized by the 13 retired women from the Antalya Dokuma Factory (Sümerbank), our work focused on the socio-economic gains of women participating in the paid workforce and their daily life after retirement. In this qualitative

research, "oral history" approach was preferred for data collection. The sample group, who retired from a socially secure working life, was observed to be more active in their daily lives. It was found that the participants continued their sociality in daily life through "at-home" days. Participants stated that "at-home" parties make them a social entity, and with this socialization practice, they present a collective expression of "we are also here", that overflows from household to the public sphere. It has been observed that as their age progresses, they tend to move the at-home to the public space in order to perform the at-home day rituals and to use the time more 'efficiently'.

Keywords:

Retirement • Everyday Life • The At Home Days • Leisure Time Practices

Giriş

Dünya Sağlık Örgütü (WHO) Raporu'na göre son 50 yılda, birçok bölgede yaşanan sosyo-ekonomik gelişmeler, doğurganlığın azalması ve yaşam kalitesinin yükselmesi dünya nüfusunun demografik özelliklerinin değişmesine neden olmuştur. Bu gelişmelere bağlı olarak "yaşlı insanların" toplam nüfus içerisindeki oranı önemli ölçüde artmış ve artmaya da devam etmektedir. Rapora göre, 2015 yılında 60 yaş üzerinde olan nüfus 46 milyon iken 2050 yılında 147 milyona ulaşması beklenmektedir (WHO, 2017: VII, 1). Artışın devam edeceği göz önünde bulundursak, yaşlılık olgusunun "sosyal bir problem haline gelmeden önce sosyo-ekonomik politikaların geliştirilmesi önemli olmaktadır. S

on yıllarda çocuk doğumlarının ve bebek ölümlerinin azalmasının ve farklılaşan göç süreçlerinin demografik dönüşüme neden olması 2030 yılından itibaren Avrupa nüfusunun yarısının 50 yaşın üzerinde olacağı öngörüsünü ortaya koymaktadır. Bu demografik dönüşüm Avrupa'da olduğu gibi Türkiye'de de benzer bir seyir izlemektedir (Arun, 2018a: 23). Arun'a göre (2018b: 7), günümüzde Türkiye, yaşlanma ile ilgili iki önemli gelişmenin odağındadır. Birincisi, Türkiye, dünyanın en hızlı yaşlanan ülkelerden biridir. İkincisi, Türkiye yaşlı bir toplumdur. Nitekim Türkiye'de 2019 verilerine göre toplam nüfus içerisinde (83.154.997) yaşı 65+ olan bireylerin oranı %9.1'i oluşturmaktadır. 2007'de toplam nüfus içerisinde (70,6 milyon) bu oran %7.1 idi (TÜİK, 2019)¹. Ancak Türkiye'deki en

önemli risk, Türkiye'nin zenginleşmeden yaşlanmasıdır (Arun, 2018a: 31).

Yaşlılık, yaşlanma halini ifade eden bir kavram olurken; yaşlanma, kronolojik, biyolojik, demografik, patolojik, ekonomik, psikolojik ve sosyal boyutu olan süreçleri ifade eder (Abay, 2007: 269; Canatan, 1997: 11-12; Arun, 2018b). Başka bir deyişle yaşlanma, kişinin belli bir toplumun kültürel normlarını ve değerlerini öğrendiği, yaşam boyu devam eden ve toplumsallaşma denilen sürecin önemli bir parçasıdır (Schaefer, 2013: 295).

Dolayısıyla yaşlanma çalışmaları çok disiplinli, disiplinler üstü ve disiplinler arasıdır. Yaşlanma, kompleks meseleleri yaşlanma sürecinin bir parçası olarak değerlendirerek, keşfedici bir kavrama sürecine angaje olmayı gerektirir (Arun, 2018b: 16). Yaşlanma çalışmalarının, günümüzde giderek arttığı gibi içerikleri bakımından daha spesifik konulara değindiği gözlenmektedir. Literatürde yaşlıların sosyal, kültürel ve ekonomik statülerine (Canatan, 1997) odaklanan çalışmalar olduğu gibi, yaşlı bireyler arasında kültürel sermayenin dağılımı (Arun, 2009), kırsal alanda yaşlı kadın istihdamı (Hoşgör ve Suzuki Him, 2018), uluslararası göç ve yaşlılık (Yılmaz, 2018) ve yaşlı yoksulluğu (Ak ve Közleme, 2017) gibi çalışmalara da rastlanır². Dolayısıyla Arun'un da belirttiği gibi (2018b: 13) Türkiye'de yaşlılar, en kırılgan gruptan birisini oluşturur. Bu bağlamda yaşlanan insanların sadece bakım ve sağlık boyutu açısından değil, sosyal, kültürel, iktisadi, adli ve güvenlik boyutuyla da mutlaka derinlemesine araştırılmalıdır.

Toplumların geçen yüzyıl boyunca yaşlandığını belirten Andersen (2011: 193-194), yaşlılığın bugüne özgü üç belirgin özelliği olduğunu vurgular. Birincisi, yaşlanma süreci hızla ivme kazanmıştır (ortalama yaşam süresinin hızla artması). İkincisi, sağlık hizmetlerine kolay erişim ve buna bağlı olarak sağlık koşullarının iyileşmesi ortalama yaşam süresini etkilemiştir (1960'lı yıllardan günümüze ortalama yaşam süresi 10 yıldan fazla uzadı). Son olarak yaşlılık emeklilikle örtüşmektedir. Her ne kadar emeklilik düşüncesi burada yeni bir icat olarak görülse de aslında toplumsal belleğimize sıkıca yerleşmiştir.

Yaş kavramına gelirsek, sadece sosyal olarak inşa edilmez aynı zamanda sağlıktaki kapsamlı iyileşmeler-kısmen fiziksel sağlık koşullarındaki gelişmeler- refah sunumundaki değişimler (Schaefer, 2013: 297), evlilik, yeni boş zaman biçimleri ve cinsellik, yeniden üretim bakımından değişen sosyal normların bir sonucu olarak sürekli bir biçimde yeniden tanımlanmaktadır (Bilton, vd, 2009: 85). Başka bir deyişle yaşlanma ve yaşlılığa ilişkin fikirler, betimlemeler, anlamlar ve deneyimler, koşullara, zamana ve kültüre göre farklılık göstermektedir (Morgan & Kunkel, 2016, akt. Arun, 2018b: 9).

Dünya Sağlık Örgütü, yaşlanmayı kronolojik olarak üç safhaya ayırır, orta yaşlılar (46-59), yaşlılar (60-74) ve ileri yaşlılar (75+) (Aby, 2007: 269). Yaşlılığın algılanma farklılıklarından hareketle; bireylerin yaş farkları, eğitim düzeyleri, emek piyasasındaki konumları, ekonomik birikimleri ve cinsiyet durumları kendi aralarında farklı kuşakları oluşturur. Nitekim araştırma kapsamında görüşme yaptığımız katılımcıların da yaşlı nüfus içerisinde farklı bir kuşağı oluşturduğu söylenebilir. Katılımcıların, eğitim seviyelerinin yüksek olduğu (özellikle memur olanlar), sosyal güvenceli bir çalışma yaşamından emekli oldukları, düzenli bir gelirleri olduğu (emeklilik

maaşı) gözlemlenmiştir. Katılımcıların aynı zamanda sosyal etkinlikler düzenledikleri, sinemaya gittikleri ve şehir içinde düzenlenen sosyal etkinlik, festival, fuar gibi kültürel aktivitelere katıldıkları görülmüştür. Katılımcılar gerek şehir içi gerek şehirlerarası seyahat yaptıklarını, şehir gezilerini düzenlediklerini ve bir takım kişisel gelişim kurslarına gittiklerini belirtmektedirler. Bu etkinliklere aktif olarak katılmalarında, onların; hem ekonomi piyasasındaki istihdam durumları hem de kişisel özellikleri (eğitim düzeyleri, yaş, ekonomik gelir vs.) etkili olmaktadır. Kültürel etkinliklere katılımın bireyler arasında eşit olmadığını belirten Arun (2017a: 25) kültürel tüketimi belirleyen ana unsurun kültürel sermaye olduğunu, gelir ve toplumsal cinsiyet gibi değişkenlerin onu etkilediğini aktarmaktadır³. Nitekim araştırma kapsamında görüşme yaptığımız katılımcılar, bu etkinliklere aktif olarak katılabilmenin en önemli kaynağının, kamuya ait sosyal güvenceli bir iş yaşamından emekli olmaktan geçtiğini aktarmışlardır. Sosyal güvenceli iş yaşamı, istihdam sürecinde düzenli bir gelir sağlarken emeklilik sonrası süreçte ödenek azalmış olsa da düzenli olarak devam etmektedir. Dokuma Fabrikası'ndan emekli olan katılımcılar, gündelik yaşamda yılın belirli günlerinde bir araya gelerek genel olarak iki ekinlik düzenlemektedirler. Bunlar kahvaltı ve kabul günü etkinliğidir. Katılımcılar, kahvaltı etkinliğini fabrikadan emekli olan diğer mesai arkadaşları ve aileleriyle birlikte yaparlarken, "kabul günü" nü sadece kendi aralarında onların deyimleriyle "kadın kadına" yapmaktadırlar.

Kadınların, özellikle eğitim düzeylerinin ve çalışma yaşamına aktif olarak katılma durumlarının erkeklere oranla daha düşük olması onların toplum içerisindeki konumunu da etkiler. Kadınlar arasındaki kıyaslamaya bakıldığında, sosyo-kültürel ve ekonomik sermayeye sahip olan ve belli bir iş

yaşamından emekli olan kadınların bu imkânlara sahip olmayan kadınlara göre daha avantajlı olduğu görülmektedir. İş yaşamının, kadınlara geçim aracı olarak para kazandırmasının yanında yeni bir "kimlik" ve sosyal ortam sağlaması bu farkın sebebidir. Bu durumda ücretli bir işte istihdam edilmek, pazar ekonomisi içerisindeki "ücretsiz iş" ten daha çok prestije sahiptir (Çubuk, 1996: 2; Hoşgör ve Suzuki Him, 2018).

Yaşlı nüfusun toplam nüfus içerisindeki oranının artması onların hem toplum içerisindeki konumunu hem de gündelik yaşamlarını etkilemektedir. Bu durum sonuç olarak sosyal bilimlerde bir takım kuramsal yaklaşımın ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bunlar; yaşamdan geri çekilme (ilişki kesme), aktivite (etkinlik), rol kaybetme, süreklilik, alt-kültür, yaş tabakları (genç, yetişkin ve yaşlı olarak tabakalara ayrılması), etiketleme, sosyal çökme, sosyal alışveriş ve sosyal yeniden yapılanma (Canatan, 1997: 27-33) teorileridir. Çalışmamızda, bireylerin emeklilik sonrası gündelik yaşamları ve onların boş zaman pratikleri üzerinde durduğumuzdan ilişki kesme teorisi ve etkinlik teorisinden yararlanılmış bulunmaktayız. İlişki kesme teorisi, ölümün yaklaşmasıyla insanların bazı toplumsal rollerinden teker teker vazgeçtiği ve toplumun diğer üyelerinin (genç üyeleri) bu rolleri üstlendiğini belirtmektedir⁴ (Schaefer, 2013: 196). İlişki kesme teorisi; sosyal gerontologların ilk teorilerlerinden olup, fonksiyonalist kuramdan etkilenilmiştir. Sosyolojideki fonksiyonalist teoriye dayanan geri çekilme teorisine göre, yaşlı birey mevcut toplumsal düzenin yürümesi için uyum sağlamak zorundadır. Bu teoriye göre, yaşlının yaşlılığa uyum sağlaması zaman içerisinde rollerini bırakarak geri çekilmesine neden olur (Canatan, 1997: 27). İlişki kesme teorisine sıklıkla karşıt bir yaklaşım olan etkinlik teorisi ise, en iyi uyum sağlayan yaşlıların aktif ve

toplumsal olarak bağlanan kişiler olduğunu savunmaktadır. Teoriye göre, bireylerin yaşı her ne kadar ilerlese de onların herhangi başka bir gruptan farklı olmayan toplumsal etkileşim ihtiyaçları vardır (Schaefer, 2013: 196). R.R. Havinghurst, B.L. Neugarten ve S.S. Tobin tarafından geliştirilen etkinlik teorisine göre, biyolojik ve medikal değişimler dışında yaşlıların toplumsal ve psikolojik ihtiyaçları orta yaşstakilerle aynıdır (Emiroğlu, 1995: 28; Onur, 1995: 236, akt. Canatan, 1997: 28).

Arun'un "Sağlık Eşitsizlikleri: Antalya Yaşlılık Araştırması (AYA) Faz 1" bildirisinde, yaşlıların yaşlı olduğu için değil yoksul oldukları için daha çok ilaç kullanmakta, daha fazla sağlık sorunu yaşamakta ve daha fazla yorgun olduklarını belirtir (Arun, 2017b). Bu durumda ekonomik gelire bağlı olarak toplumsal refahın emekliler üzerinde bir takım etkileri bulunmaktadır. Ekonomik gelire bağlı olarak yalnızlık algısı da değişebilmektedir.

Yaşlı bireylerin (ya da emeklilerin) sosyal ve kültürel faaliyetlere katılma oranı sosyo-ekonomik gelire bağlı olarak değişmektedir (Şentürk, 2017). Dolayısıyla bireylerin emeklilik sonrası süreci aktif olarak yaşamaları onlar için avantajlı bir hal almaktadır. Katılımcılar, emekli olduktan sonra çalışma yaşamından vazgeçtikleri gibi istihdam sürecinde edindikleri sosyal çevrelerinden de uzak kalmaktadırlar. Emeklilik sürecini "boşluğa düşme", "yalnızlaşma" ve "işe yaramaz" bir durum olarak ifade eden katılımcılar, bunun üstesinden gelebilmek için gündelik yaşamda farklı stratejiler geliştirmişlerdir. Bu stratejiler; kültürel etkinlikleri takip etme, gezi turlarına katılma ve hobi kurslarına kayıt olma gibi aktiviteler içermektedir. Böylece sosyal yaşamdan kopma yerine bu aktiviteler sayesinde ilişkilerini devam ettirdikleri görülmektedir.

Araştırmanın Metodolojisi

Çalışmada araştırma yöntemlerinden biri olan nitel yaklaşım benimsenmiştir. Çalışmada kullanılan nitel araştırma yöntemi, insanların yaşam tarzlarını, öykülerini, davranışlarını, örgütsel yapılarını ve toplumsal değişmeyi anlamaya dönük bilgi üretme süreci olarak görülür (Straus ve Cobin, akt. Üredi, 2018: 133). Nitel araştırmada insanların kendilerinin ve diğerleri ile olan ilişkilerinin incelenmesini sağlayan ve daha çok karşılıklı etkileşim gerektiren stratejiler kullanılmaktadır (Demir, 2010: 290). Başka bir deyişle nitel araştırma anlama ve yorumlamayı esas aldığı için içeriden gözlemi, empati ile görüşmeyi ve yeniden inşa edilen bilginin araştırmacı tarafından yorumla zenginleştirilmesini öngörür (Bal, 2013: 43). Nitel araştırma stratejilerinden biri olan "anlatı araştırması" ile çalışma verilerin toplanmasında da "sözlü tarih" yöntemi kullanılmıştır. Anlatı, bir yöntem olarak ele alınmakta ve bu yöntem bireylerin anlattıkları öykülerden ve yaşadıklarını ifade ettikleri deneyimlerden başlar (Creswell, 2013: 70). Dolayısıyla anlatı araştırmasında araştırmacılar, ele aldıkları konu ile ilgili elde ettikleri verileri çeşitli yöntemlerle analiz etmekte, farklı analitik süreçleri kullanmakta ve birbirinden farklı sosyal ve beşeri disiplinlere dayandırmaktadırlar (Daiute ve Lightfoot, 2004, akt. Creswell; 2013: 70). Patton'a (2014: 115) göre, "anlatı bilim veya anlatı analizi, derinlemesine mülakat transkriptleri, yaşam hikâyeleri anlatıları, tarihi anıları ve yaratıcı kurgusal olmayan düz yazıları ekleyerek" metin fikrinin gelişimini sağlamaktadır. Anlatı bilim terimini, 1969 yılında kullanan Todorau'ya göre; buradaki amaç, yeni bir bilim nesnesinin yapısını genişletmektir (Todoru, akt. Patton, 2014: 115). Creswell'a (2013: 73) göre, biyografik çalışma, otoetnografi, yaşam öyküsü ve sözlü tarih anlatı araştırmasının türlerini oluşturur. Çalışmamızda "anlatı araştırmasının"

türlerinden biri olan "sözlü tarih" türü kullanılmıştır. Özünde sözlü tarih "kişilerin kendilerine ve kendilerini toplum içerisinde nasıl nitelendirdiklerine dair görüşlerine yer veren bir saha araştırmasıdır" (Sallan Gül, 2013: 13). Thompson'a göre, "sözlü tarih, bir değişim aracı olmak zorunda değildir; bunun ne amaçla kullandığına bağlıdır. Bununla birlikte sözlü tarih pekâlâ tarihin hem içeriğini hem de amacını dönüştüren bir araç da olabilir" (Thompson, 1999: 2). Thompson (1999: 18), insanlar etrafında kurulmuş bir tarih olarak gördüğü "sözlü tarih" çalışmasının her yerde yürütülebilir olduğunu vurgulamaktadır. Ülkenin herhangi bir bölgesinde, bir yerel sanayinin ya da zanaatın tarihinin incelenmesinde, belirli bir topluluktaki sosyal ilişkilerde, kültür ve lehçelerde, aile içindeki değişimlerde, savaşların, grevlerin sonuçlarında ve bunun gibi pek çok konuda sözlü tarih tekniği kullanılabilir. (Thompson, 1999: 7). Sözlü tarih görüşmesinin, diyalog yoluyla iki kişi tarafından oluşturulan bir anlatı olduğunu belirten Neyzi'ye (1999: 6) göre, "kendisiyle görüşme yapılan kişi arasında kurulan ilişki görüşmenin eksenini" oluşturmaktadır.

Ezcümlle, sözlü tarih tekniğinin kullanıldığı çalışmamızın asıl amacı, sosyal güvenceli bir iş yaşamına ücretli işgücü olarak dâhil olmanın avantajlarına odaklanmaktır. Bu avantajlardan en önemlisi bu işgücü piyasasından emekli olmanın sosyal ilişkilerin devam ettirilmesinde etkili olmasıdır. Araştırma grubumuzdaki katılımcıların, birbirleriyle iletişimine devam etmek için kendi aralarında "kabul günü" düzenledikleri görülmüştür. Çalışmanın eksenini, genelde fabrikadan emekli olan kadınların emeklilik süreci ve buna ilişkin algıları özelde ise emeklilik sonrası gündelik yaşamlarında serbest zaman etkinliklerinden biri olan "kabul günleri" oluşturmaktadır. Bu bağlamda "kabul günü" düzenleyen 13 kadınla derinlemesine görüşmeler yapılarak elde

edilen bulgular analiz edilmiştir. Fabrikadan emekli olan 13 kadın, kabul günlerini genel olarak her ayın ilk cumartesi günü yapmaktadırlar. Kadınların yaptıkları bu kabul günlerinin iki önemli özelliği bulunmaktadır. Bunlardan birincisi; kabul günlerine yaklaşık 30 yıldır devam etmeleri ve bu etkinliği daha önce kendi evlerinde yapmaları ve ikincisi ise iki yıla yakın bir süre kabul günlerini kendi evleri dışında, dışarıda belirtilen kamusal bir mekânda (kafe, restoran, AVM gibi) yapmalarıdır. Bununla birlikte düzenlenen bu kabul günlerinin “ekonomik işlevinden” daha çok “sosyal işlevinin” ön planda olduğu gözlemlenmiştir. Katılımcıların mesai arkadaşları ile birlikte bu etkinliği yapmalarının ve iş yaşamındaki sosyal bağlarını hâlâ sürdürmelerinin gruba aidiyet hissi kazandırdığı gözlemlenmiştir. Ayrıca alan araştırması yaptığımız dönemde kadınların, kabul günlerini kamusal bir alanda yapmaları daha önce öngörmediğimiz bir durumdur. Bu etkinliğin sahada karşılaştığımız bir bulgu olması bize “nitel alan araştırmasının” önemini de göstermektedir. Böylece nitel alan araştırması araştırmacıya farklı bir çalışma alanını sunması bakımında önemli görülmektedir.

Bulgular

Emeklilik Sürecine İlişkin Düşünceler

Yaşlılığın, yaşlanma halini ifade ettiğini ve yaşlanmanın da kronolojik, sosyal, ekonomik, psikolojik ve demografik gibi farklı boyutları içerdiğine değinmiştik. Türkiye’de genel olarak yaşlıları tanımlamak, yaşlılık dönemini başlatmak için araştırmalarda kullanılan sınır 60 ya da 65 yaş olarak hesap edilmektedir (Arun, 2018b: 12). Yaşlılığın kapsamına giren emeklilik sürecinin sosyal, ekonomik, sağlık ve psikolojik gibi farklı boyutları bulunmaktadır (Şen, 2015: 313). Emekli, tabii oldukları sosyal güvenlik mevzuatı ile öngörülen hizmet ve yaşı doldurmuş bulunanlardan kendilerine emeklilik

aylığı bağlanan kişilerdir”⁵ (ÇSGB, 2013: 15)⁶. Ancak emeklilik farklı boyutlara göndermede bulunmaktadır. Emeklilik öncelikle çalışma yaşamından bir ayrılıştır, ki bu ayrılış bir gelir kaybına neden olmaktadır. Böylelikle, emeklilikle birlikte bireyin sosyal rol ve yetkileri değişmektedir. Bu değişimlere uyum sağlanmadığı takdirde bazı krizlerin ortaya çıkmasına neden olabilir. Birey, kendini değersiz, işe yaramaz, boşlukta ve çaresiz hissedebilir. Ayrıca bireyler yakınlarına yük oldukları hissine kapılabildikleri gibi aralarındaki sosyal ilişki çatışmaya da dönüşebilir. Buna karşılık emeklilikle birlikte ortaya çıkan güçlü duygular tanınıp, bu yeni duruma uyum sağlandığında, emeklilik kişinin hayata bakış açısını olumlu yönde etkileyebilir (T.C. SGK)⁷. Bu süreçte, gündelik yaşam, boş zamanı değerlendirme, aktivitelere katılma, akran gruplarıyla zaman geçirme kısacası aktif yaşlanmanın önemi vurgulanabilmektedir.

Türkiye’de emeklilik ve yardım sandıklarının kurulması Cumhuriyet öncesine dayanır. 19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’nda emeklilik ile ilgili bir takım düzenlemeler yapılmıştır. Yüzyılın başında modern bürokrasinin oluşumu memurluk ve maaş sisteminin yerleşmesine yol açmıştır. Bu dönemde “Emeklilik ve Tekaüd Sandıkları” kurularak özellikle devlet memurların sosyal güvenceleriyle ilgili birçok düzenleme yapılmıştır. Ancak bu düzenlemeler yeterli görülmemiştir. Dolayısıyla Türkiye’de 1949 yılında 5417 Sayılı Kanun’la “İhtiyarlık Sigortası Kanunu” kabul edildi. 1957 yılında bir düzenleme yapılarak “Maluliyet, İhtiyarlık ve Ölüm Sigortaları Kanunu” (6900 Sayılı Kanunu) olarak değiştirildi. Böylece bir ücretli işgücü piyasasında çalışan birey belli bir yaşa gelince çalışma yaşamından çekilebilecekti. Başka bir ifadeyle çalışan “emekli” olabilecekti ve bu süreçte nakdi ödeme (emekli maaşı) yapılacaktı (Özbek, 2006: 45, 238). Bugün uygulanmakta olan 506 Sayılı Sosyal Sigortalar Kanunu 1965

yılında yürürlüğe girmiştir. Bu kanunla, sadece sigorta kapsamı içine girenler değil, eş ve çocukları ve bazı durumlarda anne ve babaları da kapsam içine alınmışlardır” (Talas, 1980: 393, akt. Sallan Gül, 2006: 274).

Cumhuriyet döneminde, kadınların çalışma yaşamlarının düzenlenmesi konusunda önemli bir değişiklik 1975 yılında meydana gelmiştir. Bu düzenlemeye göre, ücretli iş gücüne dâhil olan kadınlara 20 yılda emeklilik hakkı tanınmıştır (Öncü, 1979: 244). Ancak emeklilik, iş kaybıyla beraber bir gelir kaybına neden olduğu için 20 yıllık hizmetten sonra çalışmayı sürdürenler bulunmaktadır⁸. Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu, 5510 Sayılı Kanuna (16 Haziran 2006) göre, Türkiye’de kadınların emeklilik yaşı 58, erkekleri ise 60 olarak belirlenmiştir⁹. Emekliliği, insanın yaşamında bir evreden diğerine geçerken damgasını vuran kritik bir süreç olarak belirten Schaefer (2013: 299), bu geçişin zamanını, tipik olarak emeklilik hediyeleri, emeklilik partisi ve son iş gününde yaşanan bazı özel anlar gibi sembolik olaylarla ilişkilendirmektedir. Görüşme yaptığımız katılımcıların da çalıştıkları iş yerlerinden emekli olmadan önceki son iş günlerinde benzer etkinlikleri düzenledikleri ve diğer mesai arkadaşlarıyla ortaklaşa hediye aldıkları aktarılmıştır. Dolayısıyla bu veda partilerinin dayanışma içerisinde düzenlenmekte ve imece usulüyle emekli olacak kişiye hediyeler alınmaktadır. Toplumsal dayanışmanın kaynağının armağan ilişkisi olduğunu savunan düşünceye göre, toplumsal ilişkilerin sürekliliği armağanın karşılıklı ilişkisiyle sağlanmaktadır (Demez, 2011: 87). Düzenlenen bu veda partilerinde daha çok kadın emeklilerin hediye verdikleri-aldıkları gözlemlenmiştir. Katılımcılar, bu hediyelerin anı değerinin çok büyük olduğunu dolayısıyla bunları hâlâ sakladıklarını belirtmişlerdir. Bu hediyeler; takı, süs eşyası veya evin bir ihtiyacını gideren bir eşya da olabilmektedir.

Katılımcılardan biri bu durumu şu şekilde aktarmaktadır: “Emekli olduğumda arkadaşlarım benim için veda partisi düzenlediler... Gece yaptılar, tabii fotoğraflarımız var. Mesela bir tane yüzüğüm vardı, bileziğim vardı onları o gece hediye almışlardı”(K1. 66).

Hem veda partileri hem de hediye alımları bir döngü içerisinde devam etmektedir. Emeklilik günü gelen her birey için ayrı bir veda partisi düzenlenmekte ve hediye alınmaktadır. Çünkü hediye, içinde bulunduğu kültür ortamı içinde bir döngüyü ifade eder. Dolayısıyla bu ilişki düzeninde armağan vermek yeterli değildir. Yani karşılıklı armağan verme zorunluluğu, ilişkinin sürekliliğini ve kalıcılığını sağlar (Demez, 2011: 95).

Emekliliğin sebep olduğu bazı kayıplar vardır: gelir kaybı, statü kaybı, sosyal çevre kaybı gibi. Bireyler bu kayıplara hazırlıksız yakalandığında, uyum sağlamada zorluk yaşayabilmektedir. Dolayısıyla emekliliği yaklaşmış bireyin aşamalı bir şekilde emeklilik sürecini yaşayıp, iş yaşamından yumuşak bir geçişle ayrılması önemlidir (Hofman, 2012: 17-19). Emeklilik sonrası süreç bireyler için yeni bir döneme işaret eder; daha önce zaman ayıramadıkları bazı etkinliklere (sosyal, kültürel, kişisel gelişim kursları gibi) bu süreçte daha çok zaman ayırabilmektedirler. Bu sayede daha özgür hareket etme potansiyelini de elde etmektedirler. Gerontolog Robert Atchley emekliliğin deneyimlerini şu şekilde sıralar:

Emeklilik öncesi; kişinin emekliliğe hazırlandığı beklenti dolu bir toplumsallaşma dönemi. Emekliliğe yaklaşma; kişinin işinden ayrılacağı tarihin belirlenmesi. Balayı dönemi; genellikle çok sevinçli geçen ve kişinin daha önce zaman ayırmadığı çeşitli faaliyetlerle meşgul olacağı dönem. Düş kırıklığı dönemi; emeklilerin hastalığı ya da yoksulluk gibi yeni hayatın zorluklarıyla yüzleştiği, hayal kırıklığı hatta depresyon gibi duyguların olduğu dönem. Yeniden üretim dönemi; emekliliğin sunduğu alternatifler hakkında daha gerçekçi perspektiflerin gelişmesi.

Denge dönemi; kişinin emeklilikten sonraki yaşamın zorluklarıyla makul ve rahat bir biçimde üstesinden gelmeyi öğrendiği dönem. Bitiş dönemi; kişinin kişisel bakım ve ev işleri temel gündelik faaliyetleri artık yapamadığı zaman başlayan dönem” (Atchley, 1976, akt. Schaefer, 2013: 299-300).

Emeklilik evrelerinin süreçleri ve bu evreler arasındaki geçişler kişiden kişiye değişebildiği gibi ülkelerin gelişmişlik düzeyleri de evrelerin süreçleri ve geçişleri üzerinde etkili olmaktadır (Reitzes ve Mutran, 2006, akt. Schaefer, 2013: 300). Katılımcılar, “emeklilik” ve “yaşlılık” kavramlarının birbiriyle örtüşmediğini vurgulamaktadırlar. Onlara göre, iki kavram birbirinden farklıdır: “Yaşlılık” daha ileri bir yaş olarak görülürken, “emeklilik” hayata sağlam basmak olarak ifade edilmektedir. Katılımcı, iki kavram arasındaki farklı şu şekilde aktarmaktadır: “Emeklilik, hayata sağlam basabilmek, kimseye muhtaç olmamaktır, kendi işini kendin görmektir. Ama yaş ilerleyince ister istemez bazı ihtiyaçlarınızı eskisi gibi yerine getiremiyorsunuz,” (K9. 73). Dolayısıyla kendilerini yaşlı görmenin ötesinde emekli olarak görmektedirler. “Kendimi asla yaşlı olarak görmem. Emekli olarak görüyorum. Hâlâ çok enerjiliyimdir. Yaşlılıkta bu enerji olmuyor. Her gün 157 merdiven inip çıkıyorum. Denize gidip yüzüyorum. Bir saat durmadan yüzüyorum. Ben gezmeyi seven biriyim. Gezilere katılıyorum. Doğa gezilerine katılıyorum”(K1. 66). Katılımcının da belirttiği gibi emekli olmanın eve kapanmak demek olmadığı, bu olgunun daha çok bireysel özelliklere, duygu ve düşünceye bağlı olarak farklılaştığı görülmektedir. Emekli olmak, sadece istihdam edinilen iş piyasasının dışında kalmaktır; ancak bu durumda sosyal çevrenin dışında kalmayı gerektirmemektedir. “Yaşlılar için sosyal dışlanmanın asıl kaynağı, emeklilikle birlikte iş hayatından çıkmadır. Kendileri için çalışmanın önemli bir sosyal statü, kimlik ve en önemlisi bağımlılık kaynağı olduğu kimseler için emekliliğin zor olması muhtemeldir”

(Turner, 1993, akt. Bilton vd. 2009: 85). Çalışmak, üretken olmak ve işgücüne katılmak yüceltilen değerler olarak gösterilmektedir. Uzun süre aynı iş yerinde çalışmanın getirdiği bazı alışkanlıkların emeklilik süreciyle beraber sekteye uğraması, bazı sorunların ortaya çıkmasına da neden olmaktadır. Emekli olduktan sonra bir takım sağlık sorunları yaşadığını belirten katılımcı durumu şöyle aktarıyor: “Emekli olduktan sonra 1 sene sonra depresyona girdim; birkaç defa acile gittim bu yüzden. Emekli olduktan sonra çalışmadım, depresyona girdim gerçekten. Ben çalışmayı çok severdim. Şu an kapanmasaydı yine çalışırdım yani” (Dokuma Fabrikasından bahsediliyor) (K3. 57). Dolayısıyla iş yaşamı duygusal doygunluk üzerinde de etkili olmaktadır. Çünkü “üretim işlevinin ötesinde, iş bir yaşam ortamıdır” (Hofman, 2012: 20); bu ortam bireye hem bir “kimlik” kazandırmakta hem de gruba aidiyet hissi doğurmaktadır. Başka bir deyişle, çalışma yaşamı (kamu ya da özel) sosyal bir grubu oluşturmaktadır. Birey, işini idame ettirdiği sürece kendini bu sosyal grubun bir üyesi olarak görmektedir. Ancak emekli olduktan sonra kendini “eski bir oralı” olarak görmeye başlamaktadır. Yani emeklilik, bu sosyal gruptan bir kopuştur. Bireyler, emekli olduktan sonra bir süre daha eski iş yerini ziyaret etmekte ancak bu durumdan kısa bir süre sonra vazgeçmektedirler. “Fabrikaya gidiyordum arkadaşlarımın yanına ama hangi bir gün gideceksin, 1 gün git 2 gün git olmuyor yani her gün gidilmiyor, çok bocaladım yani. Sonra gidemedim zaten” (K1.66). Emekliliğe ayrılmak geri dönüşü olmayan bir aşama olduğu gibi, aynı zamanda on yıllarca süren uzun ve zorlu çalışmadan sonra, üretken varlığın ölümüdür. Beklenen ama aynı zamanda da çekinilen bir zamandır bu (Hofman, 2012: 20) ve beraberinde bazı kayıplar getirmektedir. Blau’ya (1973: 71, akt. İçli, 2016: 51) göre yaşlılıkta üç tür sosyal kayıp vardır: Emeklilik, dulluk ve sosyal katılımın

azalması. Emeklilik sonrasında kendilerini “büyük bir boşlukta hissettiklerini” dile getiren bazı katılımcıların, emekli olduktan sonra başka sektörlerde kısa bir süre çalıştıkları görülmektedir. Çalışmanın sosyal bir statü kazandığı gibi ekonomik özgürlüğü de beraberinde getirdiğini aktaran katılımcı bu durumu şu şekilde aktarmaktadır: “Ekonomik özgürlüğüm vardı, o çok önemli bir kadın için yani benim elimde param var, kimseye muhtaç değilim, ben kocamdan para istemiyordum, birbirimize harcıyoruz paramızı, tamam benim param ama ikimiz de benim demiyoruz, evimize harcıyoruz”(K1. 66). Bir iş yerinde (kamu ve ya özel sektör) emeklilik sonrasında devlet ya da özel emekli aylığı ödeneğinin tahsis edilmesi sosyal açıdan kabul edilebilir bir durumdur. Emek piyasasını terk edenlere “eski çalışan” olarak meşru bir rol sunulmuştur. Emeklilik ödeneği sürdürülür ve sürdürülebilir olduğu sürece emeklilik illaki ani bir sosyal yalıtım olarak görülmemektedir. Bu durumda bireyin emekli olduğu kurum, toplumsal sınıf ve elde ettiği sosyal güvenlik hakları etkili olabilmektedir (Bilton vd, 2009: 86). Alan araştırmasında yaptığımız görüşmelerde benzer durumlarla karşılaşmıştır. Görüşme yaptığımız kadınlar kamuya ait olan Antalya Pamuklu Dokuma Fabrikası’ndan emekli oldukları için emeklilik maaşını düzenli olarak almaktadırlar. Katılımcılara göre, kadınların fabrikada çalışmalarıyla birlikte bir takım kazanımlar elde etmişlerdir. “Ekonomik özgürlüklerini” elde etmeleri, çalıştıkları dönemde kendilerini “güvende hissetmeleri” ve emeklilik sürecinden sonra geleceklerini “güvence altına” almaları bunlardan bazılarıdır. Bunların yanında; kadınların fabrikada çalışmalarıyla birlikte, ev geçindirmeye de katkı sağladıkları ifade edilmiştir. Görüşmecilerin anlatılarına göre, kadınların iktisadi yaşama katılması iki önemli sonuç üzerinde büyük bir rol oynamıştır. Birincisi; ailenin sosyal refahının artması, ikincisi ise çocukların daha sağlıklı

şartlarda büyümesi ve daha iyi bir eğitim olanağı elde etmesi. “Fabrika denilince önce işe girip para kazanmak, geçimini kazanmak gelir. Fabrikada çalışırken çocuklarım oldu, onları okuttum. Evi geçindirmede katkım oldu. Ekonomik durumumuz biraz daha iyi oldu. Şimdi emekli maaşımı alıyorum. Fabrikadan hala faydalanıyoruz yani” (K6. 60)”. Katılımcılar sosyal güvencesi olan bir emek piyasasından emekli oldukları için, diğer yaşlı gruplara göre (herhangi bir emek sektöründe formel olarak emekli olmayanlar) daha avantajlı konumda oldukları söylenebilir. Benzer şekilde diğer yaşlılarına göre daha bağımsız hareket edebilmektedirler. Aynı zamanda istihdam süreçlerinde elde ettikleri ekonomik ve kültürel sermaye ile çocuklarının eğitimlerine katkı sağladıkları ve çocuklarının çoğunun belli bir mesleği olduğu da gözlemlenmiştir. Bu durumda emekli bireylerin çocuklarının, kendi ebeveynlerine tahsis edilen “emeklilik ödeneğine” daha az muhtaç oldukları belirtilebilir. Aynı şekilde emekli bireyin de ailenin diğer üyelerine maddi anlamda muhtaç olma durumunun daha düşük olduğu söylenebilir. Bireylerin emekli olduğu emek piyasası ve emek piyasasındaki konumu da emeklilik sonrası süreçte sosyal yaşamını etkileyebilmektedir. Çünkü emeklilik ödeneği bireyin emek piyasasındaki konumuna göre tahsis edilmektedir. “Emeklilerin bağımlı oldukları aylıklar geçmişe nazaran daha da azaldı; birçok yeni emekli özel ya da çalıştıkları yere bağlı emekli aylıkları aracılığıyla daha yüksek destek düzeylerine sahiptir” (Bilton vd. 2009: 86). Andersen’a (2011: 196) göre, “bugünün yaşlıları ekonomik anlamda yalnızca emeklilik aylıkları cömert olduğu için değil, para ve mal biriktirecek kadar iyi bir kariyer ve yaşam sahibi olmak için de gayet iyi yaşıyor”. Ancak yaşlıların daha iyi koşullarda yaşamasıyla ilgi olarak ekonomik birikim veya sermayenin tek başına yeterli olmadığı belirtilebilir. Özellikle toplumsal desteğin ve sosyal ilişkilerin

sürekliliği de yaşlıların iyi bir hayat sürmelerinde etkili olabilmektedir. İleri yaşın, genellikle birçok işçi için emeklilik yaşı olan 65 yaşında başladığı kabul edilir ancak bütün toplumlarda bu tanım kabul edilmez. Ortalama yaşam süresinin artmasıyla birlikte 60'lı yaşlardaki insanlar "genç yaşlılar" olarak tanımlanmakta ve ileri yaşın 80'lerden sonra başladığı belirtilmektedir. Böylece ileri yaşlarda olanlar "yaşlı yaşlardan" ayrılmaktadır (Schaefer, 2013: 295). "Toplumsal cinsiyet açısından bakıldığı zaman yaşlı kadınların erkeklere oranla yoksunluk ve marjinalleşmeyi daha yüksek düzeylerde yaşadıkları muhtemeldir" (Bilton vd. 2009: 86). Emeklilik yaşı 65 olarak belirlenmiş olsa da son yıllarda erkekler, daha uzun yıllar çalışmaya devam etme eğilimini göstermektedir. Buna karşın kadınların ise giderek daha erken yaşlarda emekli olmak istedikleri belirlenmiştir (Sayıl, 2015: 167, akt. Kalınkara, 2016: 25). Kadınların erken yaşlarda emek piyasasından ayrılmaları; çocuk bakımı veya bakıma muhtaç diğer bireylere bakım gibi yarı zamanlı işlerde istihdam edilmeleri ve eğitim düzeyleri bu durumun nedenleri arasında gösterilebilir.

Emeklilik insanların hayatlarındaki önemli dönüm noktalarından biri olarak görülmektedir. Çalışmayı yaşamın anlamı olarak kabul eden bireyler işe bağımlı olduklarından emekliliği kabul etmeleri kolay görülmemektedir. Üretim gücün dışında kalmak, ekonomik gücün azalması ve iş arkadaşlarından ayrılmak emekli olan birey üzerinde olumsuz etkiler yaratabilmektedir (Aiken, 1995: 282, akt. İçli, 2016: 51). Bu durumla baş edebilmek için emeklilik sonrası süreçte başka bir iş kolunda çalışanlar olduğu gibi, kişisel gelişim kurslarına katılanlar da bulunmaktadır. Tıpkı katılımcının aktardıkları gibi:

"Kendimi nasıl hissettim biliyor musun? Lojmandan geldim apartmana, apartmanda kimseyi tanımıyorum. Birde biz ne kadar samimi bir yapıda olsak da çalışan insanlar her an herkesi

kapısını çalmıyor yani. E kimin kapısını çalacağım, nereye gideceğim, ne yapacağım? Böyle bir durumdu işte. Eşim benim işe başladı emekli olduktan sonra. Sonra eşim geldi; çalıştığım yere geldi dedi ki "bizim patronun arkadaşı eleman arıyormuş çalıştırmak için". Ben çalışırım dedim. Ve ben işe girdim. Ön muhasebe işini yapıyordum bir benzin istasyonunda. Sabahleyin gidiyordum hesap alıyordum, ondan sonra günlük hesabı çıkarıyordum. Fabrikadaki işe göre daha hafifti tabi. Bankadaki çekleri falan ayarlıyordum... Çek tahsilatlarını inceliyordum. Bu arada da nakış kursuna kayıt oldum. Haftada bir gün izinliydim. Haftada bir günde nakış kursuna gidiyordum"(K2. 67).

"Sağlık sorunu yaşamayan yaşlıların, emeklilik yaşına kadar hatta emekli olduktan sonra başka bir işe girerek çalışmaya devam etmeleri sıklıkla rastlanan bir durumdur. Yaşlıların çalışarak dinamiklerini sürdürmeleri, hâlâ bir işe yaradıkları duygusunu devam etmeleri mümkün olmaktadır" (İçli, 2016: 52). Ancak emeklilik sonrası başka bir işte çalışmaya devam edenlerin oranının erkekler arasında yüksek olduğu yaptığımız görüşmelerde gözlemlenmiştir. Yüksek lisans tezi kapsamında görüşme yaptığımız 28 katılımcının (9 kadın ve 19 erkek) istihdam durumuna bakıldığında 8 kişi çalışmaya devam etmekteydi. Bunlardan yalnızca 1'i kadındı. Emeklilik sonrası dönemde ise erkeklerin tamamı bir süre daha çalıştıklarını ifade ederken, kadınların yalnızca 3'ü bir süre daha çalışmıştı. Erkekler, emeklilik sonrasında bir işte çalışmayı başka bir deyişle üretken olma durumunu bir statü göstergesi olarak algılamaktaydı. Emekli olduktan sonra çalışmaya devam etmek istemeyen kadınlar, bu durumun nedenini "aileleri ve çocukları ile daha iyi zaman geçirmek" olarak belirtmekteydi. Buna karşılık çalışmaya devam edenler, ekonomik koşulları neden olarak göstermekteydiler (Kör Değerlendirme İçin Karartılmıştır, 2017). Bir işte çalışmak çok önemli bir faaliyet olarak görülmektedir. Çalışmanın bireye bazı kazanımları olduğunu aktaran katılımcılar bunları şu şekilde

sıralamaktadırlar; kendini güvende hissetme, üretken olma, gelir sahibi olma ve buna bağlı olarak kendini değerli hissetme.

Emeklilik sürecini daha farklı şekilde aktaran da bulunmaktadır. Katılımcı, emek ve emeğe karşı ödenen ücret arasında bir ilişki kurmaktadır. Ona göre, insan çalıştığı zaman ücret alır, ancak çalışmadığında da maaş alabildiği bir süreçtir emeklilik. Bir katılımcı emeklilik sonrası aldığı ilk maaşıyla ilgili şunları belirtiyor: "Ben emekli olduğumda bile ilk maaşımı aldığımda utandım valla. Yani çalışmadan bana para veriyorlar dedim. Bizim kurum çok iyiydi. Fabrika çok güzeldi. Ben 25 sene çalıştıktan sonra emekli oldum" (K2. 67). Katılımcılar, çalışma yaşamında "daha mutlu ve sağlıklı" olduklarını ifade ederken emeklilik sonrasında sosyal çevrede bazı zorluklarla karşılaştıkları görülmüştür. Özellikle fabrikanın lojmanlarında kalanlar, bu zorluğu deneyimledikleri belirtilmiştir. Çünkü fabrikanın lojmanları birincil ve samimi ilişkilerin daha yoğun olduğu bir köy veya bir mahalle olarak görülmektedir. Lojmanlarda kalanlar, birbirlerine alıştıklarını ifade ederken, buradan taşınmanın bir sosyal çevre kaybına neden olduğunu vurgulamaktadırlar. Katılımcılar taşındıkları yeni evlerinde ise güçlüklerle karşılaştıklarını belirtmişlerdir. Bunlar; yeni komşuluk ilişkileri kurmada görülen güçlükler, yeni arkadaş bulmada görülen güçlükler ve yeni yaşam biçimine alışmada görülen güçlüklerdir. Dolayısıyla da Dokuma Fabrikası emeklileri, ilişkilerini daha çok, Dokuma'dan emekli olan diğer arkadaşları ile sürdürdüklerini aktarmışlardır. "Bireyler, emekli olduktan sonra, çalışma hayatının statüsü, saygınlık, üretken olma, işe yarama duygularından vazgeçmekte ve buna bağlı olarak da toplumsal rolleri ve statüleri kalmadığını düşünmektedirler" (İçli, 2016: 51). "Emekli olduktan sonra, bomboş, kötü bir şey. Yok hani işe yaramaz da hissediyorsun, bir boşluktasın. Çevren yok, hani

tamam sen bir ev hanımısın ama çevren yok, ama eskiden çalışıyorsun çevren var. Ya ben de öyle sosyalimdir eve kapanan bir insan değilim ama eve kapandım şimdi evimizin hemen yanında fırın var inan ben 3 mahalle ötemden ekmek alıp gelmeye başladım. Tabi canım" (K1.66). "Çalışma hayatının sona ermesi sonucunda boş zamanın artması ve toplumsal rol kaybının belirli düzeyde ortaya çıkması emeklilik döneminde görülen sosyal nitelikli değişimlerdir" (İçli, 2016: 51). Emekli olan bireyler, iş yaşamına bağlı olarak bazı alışkanlıklar edinmekte ancak emeklilik sonrası süreçte bu alışkanlıkları değiştirmek zorunda kalmaktadırlar. Katılımcılar genel olarak emekli olmadan önce yani çalıştıkları dönemde kendilerini daha mutlu gördüklerini aktarmaktadırlar. Emeklilik sonrası süreçte ilişkilerini mesai arkadaşları ile birlikte devam ettirdiğini belirten bir katılımcı böylece "yalnız" kalmadığını ifade etmektedir. Katılımcılar, çalışmak ile statü arasında bir ilişki olduğunu belirtmektedirler. Katılımcılar, bir çalışanın/işçinin çalıştığı dönemde hem aile içerisinde hem de sosyal çevrede daha değerli bir birey olarak görüldüklerini aktarmışlardır. Diğer bir ifadeyle bireyin bir işte çalışıyor olması itibar durumuyla ilişkilendirilmektedir.

Emeklilik Sonrası Gündelik Yaşam

Gündelik yaşam konusunda önemli analizleri bulunan Lefebvre, sosyolojinin mevcut halleriyle emekçilerin yaşamına da odaklanır. Ona göre, emekçilerin, iş bölümündeki ve toplumsal bütün içindeki yerleri, boş zamanlara ya da en azından boş vakitlerle ilgili gerekliliklere olan etkileri (Lefebvre, 2010: 35) incelenebilir. Fabrikada istihdam edilenlerin gündelik yaşamları, boş zaman etkinlikleri ve tüketim alışkanlıklarına giriş yapmadan önce bu kavramlara yönelik yapılan tanımlara kısaca değinmek faydalı olabilir. "Boş zaman, genelde iş/çalışmayla ilintili görülmüştür. İşten artan, geriye kalan, bağlayıcılık ve

zorunluluktan uzak bir zaman olarak tanımlanmıştır. Bu zaman dilimi, kişinin özgür iradesiyle, kendi istenciyle kullanacağı, tasarrufta bulunacağı bir zaman olarak görülmüştür" (Parker, 1995: 28-31 akt. Aytaç, 2005: 2; Aytaç, 2002: 232). Nitekim katılımcılar, anlatılarında boş zamanı "mesai dışı" zaman olarak aktarmışlardır.

Gardiner (2016: 15), gündelik hayat ile ilgili şunları belirtir: "Gündelik hayat bizim doğayla dönüştürücü bir praksis için içine girdiğimiz, yoldaşlığı ve aşkı öğrendiğimiz, iletişimsel becerileri edinip geliştirdiğimiz, normatif kavramları pragmatik biçimde formüle edip uyguladığımız, çok çeşitli arzuları, acıları ve coşkunlukları hissettiğimiz ve eninde sonunda sönümlendiğimiz hayati önemdeki çevredir". Yazar, ardından şu şekilde devam etmektedir: "Gündelik hayat, hem bireysel hem de kolektif anlamda, bizim kendi çok yönlü becerilerimizi geliştirdiğimiz ve tümüyle bütünlüşüp gerçek anlamda insan olduğumuz ortamdır" (Gardiner, 2016: 15).

Boş vaktin (boş zaman) gündelik hayat ile ilişkisinin basit olmadığını belirten Lefebvre, bu iki terim arasında hem ilişki hem de çelişki olduğunu belirtir. Lefebvre'ye göre, boş vakit "çalışma" dan ayrılamaz. Bir insanın "çalışma" dan sonra dinlendiği, gevşediği ya da kendince bir şeylerle meşgul olduğu görülmektedir. Yani insan kendince, çalışma dışındaki zamanı değerlendirmektedir. Devamında ise her gün aynı saatte işçilerin çalıştıkları fabrikalardan çıktığını, memurların kendi ofislerinden çıkması durumunu örnek verir (Lefebvre, 2010: 35). İnsanlar, kendi hayatlarına göre zamanı algılar, değerlendirir ve buna bağlı olarak gündelik yaşamını şekillendirir. Ancak, boş zaman/boş vakit kavramlarının genel itibarıyla "mesai/çalışma eylemi dışında mevcut olan zaman ile algılandığını belirten Aytaç, günümüzde boş zamanın farklı şekillerde algılandığını ifade

eder. Yazara göre, "çalışmanın yeniden üretimi için gerekli sınırlı-sorumlu bir zaman, eğlenme, dinlenme, hayattan zevk alma gibi hedonist arzulara hizmet eden bir zaman ve de benlik inşası, öz-güven sağlama ve de varoluşu yeniden kurma gibi bireysel/sosyal temsile hizmet eden bir zaman dilimi olarak görülmüştür" (Aytaç, 2005: 3).

Gündelik hayat sosyal, ekonomik, kültürel, ve sembolik ilişkiler yumağından (Akış, 2012: 77) oluşmaktadır. Fabrika çalışanlarının gündelik hayat ile ilgili benzer pratikleri olduğu gibi, birbirinden farklı gündelik alışkanlıkları da bulunmaktadır. Farklılığının temel nedenleri arasında; çalışanların fabrikadaki statüsü (işçi-memur) ve kaldıkları konutlar (lojman-ev), ekonomik birikimi, yaş, cinsiyet ve eğitim durumları gösterilebilir.

Lefebvre (2010: 37), "gündelik hayat" kavramının belli bir müphemliğe gömülü olduğunu belirtir. Ardından, "Gündelik hayat nerededir?" sorusunu sorar: "Çalışmada mı, boş vakitte mi? Aile yaşamı ve kültürünün dışında 'yaşanan' anlarda mı? Ona göre "gündelik hayat bu üç öğeyi, bu üç veçheyi kapsar. Gündelik hayat bunların birliği ve bütünlüğü olarak somut bireyi belirler. "Gündelik ilişkilerin ürünlerinin yansıması olarak algılanabilecek olan kentsel mekân ise gündelik hayatın mekânı" (Akış, 2012: 77) olarak görülmektedir.

Katılımcılar, istihdam sürecinde boş zamanlarını genelde aileleri ve çalışma arkadaşları ile geçirdiklerini aktarmaktadırlar. Boş zamanın değerlendirildiği vakitler ise hafta sonu tatilleri ve yıllık izinlerin olduğu dönemlere denk getirmeye çalıştıklarını belirtmektedirler. Boş zamanların önemli faaliyetleri mesire alanlarında piknik yapmak, tatile çıkmak, oba denilen sosyal tesislere gitmek, aile ve mesai arkadaşlarına yapılan ziyaretlerdir. Lefebvre'ye göre (2010: 35), " her hafta, cumartesi, pazar, gündelik çalışmanın düzenliliğiyle birlikte, boş

vakitlere aittir. Dolayısıyla, 'çalışma-boş vakit' birliğini tahayyül etmek gerekir; çünkü bu birlik vardır ve her bir kişi, kullanabileceği zaman payını çalışmasının ne olduğuna –ve ne olmadığına- göre programlamaya çalışır."

Çalışma yaşamı gündelik yaşamdaki sosyal ilişkileri de etkilemektedir. Çalışanlar, istihdam sürecinde (birlikte çalıştığı) daha çok mesai arkadaşları ile sosyalleşmektedir. Ancak çalışma yaşamının ardından bir takım problemler de ortaya çıkmaktadır. Emekli olmak, ortaya çıkan yeni duruma uyum sağlayabilmeyi gerekli kılmaktadır. Emekli olduktan sonra eski mesai arkadaşları ile tekrardan bir araya gelmek gittikçe zorlaşmaktadır. Bireylerin emek piyasası sürecinde edindiği akran grubundan uzaklaşması bazı durumlarda dramatik krizlere de neden olmaktadır. Çalışmamızda gözlemlediğimiz durumlardan biri de emekli olan kadınların emekli olan erkeklere göre mesai arkadaşlarıyla sosyal ilişkileri sürdürmede daha çok çaba gösterdikleridir. Erkekler, emekli olduktan sonra bir süre daha başka bir emek piyasasında çalıştıklarında eski mesai arkadaşları ile sosyal ilişkilerini sürdürmede daha çok zorlanmışlardır (Aktin, 2017). Kişinin emekli olduğu kurum ve kurumdaki kadro durumu da emekliliğe uyum sağlamada etkili olabilmektedir. Örneğin fabrikada işçi statüsünde istihdam edilen kadın görüşmecilerden biri (K4. 58, ilkököl) emeklilik sonrasında başka bir işte çalışmadığını evde ailesi ile birlikte zaman geçirmek istediğini aktarmaktadır. Ancak fabrikada memur kadrosunda çalışan başka bir katılımcı, emekliliği geldiği halde fabrikada bir süre daha çalıştığını ve emekli olduktan sonra da başka bir işte çalıştığını aktarmaktadır. Emeklilik sonrasında sosyal yaşama uyum sağlamada eğitim düzeyleri ve kadro durumu niteliği yüksek olanların daha başarılı oldukları gözlemlenmiştir (K2.67, lise ve K5. 56, üniversite). Emeklilik sonrasında gündelik

yaşama uyum sağlamada eğitim durumu ve kadro niteliğinin yanında ekonomik birikim ve gelir de etkili olmaktadır. Bireylerin edindiği kültürel sermaye de emeklilik sonrası dönemde sosyal uyum sağlamada önemli bir faktör olarak görülmektedir. Yaşlıların, kültürel sermaye birikiminin gündelik yaşamı organize etmede etkili olduğu yapılan çalışmalarda gözlemlenmektedir (Arun, 2009).

Yaşlılık döneminde iş kaybıyla birlikte roller değişebilir ancak emeklilik sonrasında bireyler sahip olduğu zamanını farklı işlerde de değerlendirebilirler (Şentürk ve Altan, 2015: 21). Fabrikadan emekli olan kadınlar emekli olduktan sonra bir süre daha çalıştıklarını aktarmışlardır. Ancak işe devam etmeleri erkeklere göre daha kısa sürmüştür. Katılımcıların, bazı kişisel gelişim kurslarına katıldıkları ve gündelik yaşamda akran grupları ve eski mesai arkadaşları ile birlikte farklı etkinlikler düzenledikleri gözlemlenmiştir. Bu etkinliklerden biri de kendi aralarında yaptıkları "kabul günü" dür.

Kabul Gününün Planlanması

Kent ortamında kadınların iş yaşamına girmesiyle beraber konuk kabul etme de formel bir hal almıştır. Benzer durumun kasabalarda meydana geldiğini belirten Tezcan, kadınların "kabul günlerini" kısaltarak "gün" olarak adlandırdıklarını belirtir (Tezcan, 1984: 41). Katılımcıların aktardığına göre, kadınlar belirli günlerde (genel olarak her ayın ilk cumartesi) bir araya gelerek "gün" yapmaktadırlar¹⁰. "Gün" etkinliğine katılanların sayısı 10-13 kişi arasında değişmektedir¹¹. Çalışma kapsamında, kendilerini "Dokumacı Kızlar" olarak tanımlayan kadınların düzenledikleri "gün" etkinliğine dört defa katılım sağladık. Fabrikadan emekli olan katılımcıların kendi aralarında yaptıkları bu "gün" etkinliğini başlatma zamanı kendilerinin

deyimiyle “eskiye dayanmaktadır.” Dolayısıyla kadınların bu gün etkinliği planlamaları, kadınların istihdam sürecine dâhil olma zamanına denk gelmektedir. Katılımcılar kabul günlerinin yerini ve zamanını belirlemek için bir yandan telefonlaşarak haber verirken diğer yandan da kendi aralarında kurdukları WhatsApp grubuyla iletişim kurmaktadırlar. Dolayısıyla sosyal medyanın bazı kanallarını da aktif olarak kullanmaktadırlar. Katılımcı, bu durumu “Biz WhatsApp grubu üzerinden grup kurduk oradan haberleşiyoruz” (K9. 62) diye aktarmaktadır. Kadınlar, her ayın ilk cumartesi günü bir araya gelmektedirler. Ancak kadınlar bu etkinliklerini kendi evlerinde değil, kendi aralarında belirledikleri herhangi bir restoran, AVM veya kafe tarzı yerlerde yapmaktadırlar. Katıldığımız etkinliklerde “kabul günlerinin” yapıldığı yerler ise sırasıyla şu şekildedir: Lara Alibaba Ocakbaşı Restoranı, Konyaaltı Şişçi İbo, Konyaaltı Sedir Restoranı ve Paşa Çadırı’dır. Ortalama olarak 13 kadının katıldığı bu gün etkinliğinde bir miktar para toplandığı gözlemlenmiştir. Ancak katılımcılar toplanan bu paranın daha çok sembolik bir işlevi olduğunu aktarılmışlardır. Buradaki asıl amaç ayda bir gün de olsa bir araya gelebilmektir. Yani kendi aralarındaki iletişimin sürekliliğini sağlamaktır. Bununla birlikte kabul gününde toplanan bu paranın kendi kişisel ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla harcadıklarını aktarmışlardır. Daha önce kabul gününü evde yaptıkları halde şimdi dışarıda yapmalarının nedenini ise, yaşlarının giderek ilerlemesi, evde hazırlık yaparken zorlanmaları ve evin dışına çıkma isteğinin olması olarak aktarmışlardır.

Evin dışına çıkma isteği, “yaşlıların-emeklilerin, zamanın büyük bir kısmını evde geçirenler” tanımlanmasına bir karşı çıkıştır. Katılımcılar, “kabul günü” dışında düğün, nişan, taziye, bayramlar ve diğer özel günlerde de bir araya gelmektedirler. Katılımcılardan biri, sosyal

etkinlikleri ve bu etkinliklerde neler yaptıkları ile ilgili durumu şu şekilde aktarmaktadır:

“İşte kadın arkadaşlarla gün yapıyoruz ayrı ayrı. Lojmandaki komşular ayrı dokumacı kadınlarla ayrı günlerimiz oluyor. Arada diğer emekli olan arkadaşlarla kahvaltıya gidiyoruz. Arada gezi düzenliyoruz. Mesela baharda Burdur’a gitmeyi planlıyoruz. Genelde sohbetlerimiz fabrikayla ilgili oluyor. İşte geçmişte yaşananları anlatıyoruz. Düşün yani 40 yıllık arkadaşız. Ben gelmişim çocuklarımız aynı zamanda doğmuş aynı zamanda büyümüşler işte diyelim ki ben sizle burada karşılaştım ben sizin ne ailenizi sorabilirim ne de çocuk çocuğu sorabilirim. Ama ben işte diyelim ki Melahat’ı gördüm direkt onun kızının ya da oğlunun ya da eşinin ismini sorarak durumlarının ne olduğunu sorabilirim. Yani, Melahat’a “Kız Hülya ne yapıyor, oğlum ne yapıyor” diye söze girebilirim. Geçmişe dayalı bir yaşanmışlık var ve yaşanmışlığın avantajını şimdi yaşıyoruz. Bu yaşanmışlığı da olumlu değerler üzerine yaşamışız ki hala devam ediyoruz” (K1. 67).

Katılımcının da aktardığı gibi, fabrikadan emekli olan kadınlar, fabrikada çalıştıkları ilk yıllardan beri sosyal ilişkilerine devam etmektedirler. Bu buluşmalarda genel olarak geçmiş günlerindeki anılardan bahsedildiği gibi günümüzdeki durumlardan da bahsedilmektedir. Örneğin, çocukların evliliği ya da iş-okul durumu, torunların sağlığı ve eğitim durumu, sağlık konuları, alışveriş konuları, komşuluk ilişkileri, fabrika yılları aktiviteleri, evleri ile ilgili genel durumlar vs.

Fabrikadan emekli olan katılımcıların, sosyal etkinliklerinin bir kısmını yine diğer iş arkadaşları ile devam ettirdikleri gözlemlenmektedir. En önemli etkinliklerden biri de “kahvaltı etkinliğidir. Ancak kahvaltı etkinliğine fabrikadan emekli olanlar katılabildiği gibi, emeklilerin diğer aile üyeleri de (çocuklar, torunlar, damatlar, yakın akrabalar, ebeveynler vs.) katılmaktadır. Kahvaltı etkinliğine 20-50 kişi arasında katılım sağlanmaktadır. Yılın belirli aylarında düzenlenen kahvaltı etkinliği, Antalya’nın Çakırlar mevkiinde yapılmaktadır.

Kabul Günü'nün Mekânsal Dönüşümü

Bu bölümde kadınların kendi evlerinde düzenledikleri kabul gününün kamusal alana taşınması ele alınacaktır. Diğer bir deyişle "kabul günü"nün mekânsal dönüşümüne odaklanılacaktır. Öncelikle kadınlar, kendilerini hem işçi emeklisi, hem anne hem de "ev hanımı" olarak görmektedirler. Kandiyoti'nin yaptığı bir araştırmada¹² annelerin boş zaman uğraşlarını kuramsal olarak iki boyut açısından değerlendirdiklerini ifade eder. Bunlardan birincisi; kadınların boş zamanlarını ne ölçüde birincil gruplarda, ne ölçüde örgütlenmiş ortamlarda (dernek, kuruluş vb.) geçirdikleri; ikincisi ise boş zaman uğraşlarını ne ölçüde kendi aralarında ve ne ölçüde eşleriyle paylaştıklarıdır (Kandiyoti, 1982: 316). Kadınların yaptıkları bu kabul günlerinin örgütlenmiş bir toplumsal grup tarafından yapıldığı gözlemlenmiştir. Alan araştırmasında elde ettiğimiz bulgulara göre, fabrikadan emekli olan kadınlar, kabul günü etkinliklerinden biri olan "gün etkinliği/kabul gününü" daha çok fabrikadan emekli olan diğer mesai arkadaşları ile birlikte yapmaktadırlar. Bu şekilde düşünüldüğü zaman; fabrikadan emekli olan kadın katılımcıların, boş zaman uğraşlarını Kandiyoti'nin belirtmiş olduğu iki boyuttan biri olan "örgütlenmiş ortamlarda" geçirdikleri gözlemlenmektedir. Aynı şekilde fabrikada istihdam edilen erkeklerin eşlerinin de bu kabul günlerine katıldıkları gözlemlenmiştir. Papanek, bu durumu "sosyal hayatını eşinin iş ilişkilerinden doğan çevreye" (Papanek, 1973a, akt. Kandiyoti, 1982: 316) ve kadınların içinde buldukları ortamın ikincil kurumlarına bağlamaktadır. Kıray ise, kadınların en çarpıcı boş vakit etkinliğini, diğer kadınlara yapılan ziyaretler olarak görmektedir. Yapılan bu ziyaretleri ise "kabul günleri" olarak adlandırmaktadır¹³ (Kıray, 1982: 350). Doğum, sünnet, evlenme, ölüm ve mevlit okutma

nedeniyle yapılan ziyaretler kadınlar arasında önemli bir yer tutmaktadır; ancak kendi aralarında "gün" ün ayrı bir fonksiyonu bulunmaktadır. Kadınların kendi deyimleriyle "gün" olarak adlandırdıkları bu ziyaretler, diğer ziyaretlerden farklılık göstermektedir. Bu "günlerde" ikram tarzları ve kadınların giyimleri belli bir düzen içinde olur (Kıray, 1964: 134-135). Katılımcılar, günlerini kendi evlerinde düzenlediklerinde ikram hazırlıklarına önem verdiklerini aktarmıştır. Aynı zamanda bu hazırlıkların zaman aldığı da belirtilmiştir.

Gün, kadınların boş zamanlarını değerlendirmek için ayda bir kez kendilerinin belirledikleri bir tarihte ve kendi evlerinde verdikleri bir davettir. Sosyal toplanma olan bu davetin kendine özgü kuralları bulunur (Tezcan, 1984: 40). Literatüre baktığımızda gün etkinliklerinin daha çok ev içinde düzenlendiği görülmektedir ancak katılımcılar "günlerini" uzun bir aradan sonra evin dışında herhangi bir kamusal mekânda yapmaktadırlar. Dolayısıyla kabul gününün düzenlendiği yer mekânsal olarak dönüşmüştür. Katılımcı bu dönüşümü şu şekilde aktarıyor:

"İşte böyle beraber (diğer kadınları göstererek) gün yapıyoruz. Yok böyle beraber çay falan içiyoruz, evlerimizde yapıyorduk günlerimizi. Şimdi böyle yaşlanınca zor geldi bana hazırlık yap, yemek yap, çörek yap, evi temizlet çok zaman alır. Amcan (Katılımcı kendi eşinden bahsediyor) diyordu ki müfettişler gelecek yarın da aman bizimle şakalaşıyordu... Evde gün olunca bir telaş oluyordum. Strese giriyordum. Dışarda dedim toplanırsınız ben varım, dışarda yapmıyorsanız ben yokum dedim, hepsi de kabul ettiler. Bir buçuk yıldır dışarda yapmaya başladık günlerimizi" (K7. 73).

Kadınların, kabul günlerinde kamusal bir alanda toplanmaları hem emeklilik-yaşlılık çerçevesinde hem de toplumsal cinsiyet perspektifinden incelenmeye değerdir. Katılımcı (K7. 73), kabul günlerinin dışarda yapılmasının nedenini daha çok yaşlarının giderek ilerlemesi ve dolayısıyla bazı gündelik

aktivitelerini yerine getirmede zorlanması olarak görmektedir. Ancak bu durumu başka nedenlere bağlayanlar da bulunmaktadır. Bunlardan en önemlisi "ev" in dışına çıkma isteğidir. Katılımcının konu ile ilgili ifadeleri şu şekildedir: "Bir de çevreyi görelim dedik, dışarıdaki mekânlarda oturup kalkması nasıl oluyor biz de gidip görelim dedik"(K1. 66), "Antalya'da kışın mevsiminde havalar müsait olduğu için her yere gidilebilir, ondan dolayı da uzun süredir yaptığımız "gün"leri dışarıda yapalım dedik. Evlere kapanmayalım dedik, mekânları da (kafe - restoranları) görelim, tanıyalım istedik. Alternatif çok yer var gidilecek"(K2. 67). Bu durum birbirleriyle daha özgür bir şekilde vakit geçirmeyi beraberinde getirmektedir. Kadınlık; içinde yaşadığımız kültürde, yaş, cinsiyet, eğitim, sınıf gibi değişkenlerden bağımsız olarak, esasen "ev" üzerinden tanımlanmakta ve yeniden üretilmektedir (Bora, 2016: 21). Bora'ya (2016: 21) göre, ev ve ev işleri, kadın öznelliğinin kurulmasını anlamak için kilit alanlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Kabul gününün evin dışında yapılması, emekliliğin "eve kapanma" ile ilişkilendirilmesine bir karşı çıkış olarak da görülebilir. Kadınların kabul günlerini kamusal bir mekânda yapmaları, onların "ev" in dışına çıkarak kendilerine özgür hareket alanı oluşturmalarını sağlamaktadır. Kabul günlerinin evin dışında yapılmasının bazı dezavantajları olduğu da aktarılmıştır. Bunlar daha çok gidilen mekânın fiziksel özellikleri ile ilişkilendirilir. Katılımcılardan bazıları "günlerini" evde düzenlediklerinde daha iyi iletişim kurduklarını aktarırlarken, restoran-cafe tarzı mekânların fiziksel özelliklerinden dolayı bu iletişimi pek kuramadıklarını aktaranlar da bulunmaktadır. Bu durumla ilgili aktarımlar şu şekildedir: "Ben kendi adıma söyleyeyim bazı yerlerde çok samimi olmadık. Masanın öbür ucundaki arkadaşlarımıza pek zaman ayırmadım. Masanın öbür ucuna bağırıyorsun da dolayısıyla biraz zorlandık"(K8. 69). "Dışarıda

buluştuk mu daha kısıtlı oturuyoruz. Evde olduğunda daha uzun sürüyordu"(K10, 65). Dolayısıyla ileriki zamanlarda kabul günlerini tekrardan evde yapmayı planlayanlar da bulunmaktadır. Tıpkı katılımcının belirttiği gibi "Seneye evde yapmayı planlıyoruz. Dışarıda çok rahat konuşmuyoruz"(K8, 69). Birey, istihdam sürecinde çalışma ortamıyla "toplumsal bir bağ"(Méda, 2018: 22) kurar. Kabul günü ister ev ortamında yapılsın isterse de bir kamusal mekânda düzenlesin fark etmez; asıl mesele bu bağla olan sosyal ilişkilerine devam etmektir. Bunu devam ettirmek ise eylemde bulunmayı yani aktif olmayı gerektirir. Kadınların gündelik yaşamlarına bakıldığında hem çalışma arkadaşlarıyla hem de akrabalarıyla bir araya gelerek "aktif bir emeklilik" sürecini deneyimledikleri görülmektedir.

Sonuç

"Yaşlılık" ve "yaşlanma" nın farklı boyutları içerdiği gibi "emekli" ve "emeklilik" kavramları da farklı boyutları içermektedir. Yani "emekli" belli bir yaşa gelme halini ifade ederken, emeklilik; sosyal, ekonomik, psikolojik, demografik gibi boyutlar içerir. Emeklilik, bireylerin yaşamında önemli bir evre oluşturmaktadır. Emeklilik, kanunların belirlediği çerçevede bireyin çalışma yaşamındaki iş akdinin sona ermesidir. İş akdinin sona ermesiyle beraber emeklilik süreci başlar. Bu süreç öncelikle gelir kaybına neden olur ama kayıplar bununla sınırlı kalmaz. Emeklilikle beraber birey, çalışma yaşamındaki statülerinden ve alışkanlıklarından vazgeçmektedir. Gelir kaybına uğrayan birey diğer yandan çalışma ortamındaki sosyallikten uzak kalmaktadır. Bu süreç iyi bir şekilde yönetilmediğinde bazı krizlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır. Bireyin kendini "işe yaramaz" ve "yalnız" hissetmesi

bu krizlerdendir. Bulgularımızdan hareketle bu krizin üstesinden gelmek aktif bir yaşam sürmek ve sosyal ilişkilerin devamı çok önemli olmaktadır. Başka bir deyişle, bu evrede "aktif yaşlanma" ya da "aktif emeklilik" önemli olmaktadır. Ancak bu evrelerin üzerinde bir takım toplumsal bileşenler etkilidir; yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi, gelir ve buna bağlı olarak ekonomik birikim, çalışma yaşamındaki statü, istihdam durumunun kamu veya özel olması bunlardan bazılarıdır. Öncelikle katılımcılarımızın Kamu İktisadi Teşekkülü'nden (KİT) emekli olduklarını belirtmekte fayda var. KİT'lerin çalışma koşullarına bakıldığında ücretlerin düzenli ödendiği, sosyal güvenceli oldukları, iş sağlığı ve güvenliğine önem verdikleri görülmekte ve bu kurumlarda kreş ve yuva olanakları bulunmaktadır (Makal, 2012: 59-70). KİT'lerin bu özellikleri barındırmasının bireylere istihdam sürecinde avantaj sağladığı gözlemlenmiştir. Buna bağlı olarak emekli ikramiyelerinin ödenmesi ve emekli aylıklarının ödenmeye devam etmesi bireylere ekonomik anlamda önemli kazanımlar sağlamaktadır. Kadınlar (katılımcılar), ücretli işgücüne dahil olmalarıyla beraber kendilerini daha özgür hissettiklerini aktarmışlardır. Çalışma alanı (fabrika) sadece ekonomik işlevi yerine getiren bir kurum olarak görülmediği gibi buna ek olarak sosyal ilişkilerin geliştirildiği bir yer olarak görülmektedir.

Çalışmamızda vardığımız diğer sonuçlara bakıldığında; katılımcılar, emeklilik ile beraber çalışma yaşamında üstlendikleri üretim faaliyetlerini bıraktıkları gibi uzun süre beraber çalıştıkları mesai arkadaşlarından da uzak kalmışlardır. Bu süreç ilk zamanlarda bazı krizlere neden olmuştur. Katılımcıların, emekliliğin ilk dönemlerinde kendilerini "yalnız", "işe yaramaz" ve "boşlukta" hissettikleri görülmüştür. Dolayısıyla bu sürece alışmada zorlandıkları gözlemlenmiştir. Bunun üstesinden gelmek için özellikle çalışma

yaşamındaki mesai arkadaşları ile ilişkilerini devam ettirmeye özen göstermektedirler. Bu sayede farklı etkinlikler düzenledikleri görülmüştür. Katılımcılar "kabul günü" ile beraber mesai arkadaşları ile bir araya geldikleri gibi "kahvaltı etkinlikleri" gibi daha kalabalık etkinliklerde de bir araya gelmektedirler. Katılımcılar birbirileriyle iletişim halinde olduklarında kendilerini daha iyi hissettiklerini aktarmışlardır. Bu açıdan katılımcıların pasif bir emeklilik süreci yerine "aktif" bir yaşamı tercih ettikleri gözlemlenmiştir.

Daha önce ev ortamında düzenlenen kabul günlerinin geçmişi yaklaşık 30 yıla dayanmaktadır. Katılımcıların çalışma yaşamına dahil olmasıyla neredeyse yaşıt olan bu etkinlik son iki yıldır kamusal mekanda düzenlenmektedir. Burada asıl amaç arkadaşlarla sosyal iletişimi devam ettirmektir. Her ne kadar bir miktar para toplansa da bu miktar "ekonomik işlevden" çok sembolik bir işlev taşımaktadır. Katılımcıların "yaşlanma" ya da "emeklilik" sürecini eve kapanma evresi olarak görmedikleri, aktif bir yaşamı sürdürdükleri gözlemlenmiştir.

Yazarın Notu: Bu çalışma "Krizler ve Yaşlanma: 21. Yüzyılda Demografik Dönüşümün Yansımaları" ana temalı Senex: I. Lisansüstü Yaşlılık Çalışmaları Kongresi'nde sunulmuş bildirinin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş halidir. Bulgular 2017'de tamamladığım yüksek lisans tezimin saha verilerine dayanmaktadır. Beni aralarına alıp değerli vakitlerini ayırdıkları için "Dokumacı Kızlara" (katılımcılara) bir kez daha teşekkür etmek istiyorum. Ayrıca "Dokuma Emeklilerin" dünyası ile beni tanıştıran Halil Bey'e ayrıca teşekkürü borç bilirim.

Not

1 <https://data.tuik.gov.tr/tr/display-bulletin/?bulletin=adrese-dayali-nufus-kayit-sistemi-sonuclari-2019-33705> (Erişim tarihi 13.10.2020).

2 Aynı zamanda sosyal bilimler alanındaki lisansüstü tezlerinde de yaşlanma olgusu daha spesifik boyutlarıyla ele alındığı görülmektedir. Örneğin, Elmas (2017) yüksek lisans tezinde Türkiye’de dijital eşitsizliği yaşlılık çerçevesinde ele alır. Yazara göre dijital mecraya ulaşmada yaş ve cinsiyet kesişimselliği önemli olmaktadır. Aynı şekilde Kocabıyık (2019) çalışmasında LGBT yaşlılara odaklanırken, Özkurt (2018), bakım sürecinde geroteknolojinin etkin kullanımına odaklanmaktadır.

3 Ö. Arun (2017: 28), Antalya Yaşlılık Araştırması’nda (AYA) 8 ayrı kültürel aktiviteyi sorgulayarak ölçmüştür. Bunları; kütüphane, kitabevi, müze, sinema, tiyatro, opera, bale ve sergi ziyaretleri olarak aktarmaktadır.

4 Yaşlıların işe yaramadığını söyleyenlerin boş konuştuğunu belirten Cicero, “böyle bir savda bulunmanın denizde bir gemide buluna dümcenin işe yaramadığını söylemiş gibi oluyor... Yaşlılar, gençlerin yaptığı işleri belki yapamazlar ancak çok daha büyük, çok daha iyi işler görürler. Büyük işler kol gücü ya da hız ve çevikle değil; düşünce, sözünü geçirme, ortaya doğru düşünceler atmayla başarılıdır. Genellikle yaşlılar bu ortamlardan yoksun olmak şöyle dursun, onları artmışlardır bile” (Cicero, 1998: 21-22).

5 http://www.sgk.gov.tr/yayinlar/14_sgk_terimler_kitabi.pdf (erişim tarihi: 13.10.2020).

6 Bu durumda emekli kavramı, “yasal yaşlılık” olarak da tanımlanabilir.

7 http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/emekli/emeklilik_kavrami/emeklilik (erişim tarihi: 12.10.2020).

8 Yasanın çıktığı Temmuz 1975 tarihinden Nisan 1977’ye kadar 2.058 kadın görevli yirmi yılda emeklilik hakkında yararlanırken; Nisan

1976’da 24.114 kişi yirmi yıldan sonra çalışmaya devam etmiştir (T.C. Emekli Sandığı, Devlet Personel Dairesi, 1978, akt. Öncü, 1979: 245).

9 <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5510.pdf> (erişim tarihi, 12.10.2020).

10 Fabrikada istihdam edilen bazı erkeklerde birlikte gün yaptıklarını aktarmıştır. Ancak bu etkinliğin sosyal işlevinden çok ekonomik işlevi ön planda tutulduğu aktarılmıştır. Her ay kendi aralarında topladıkları bir miktar para sırasıyla grup içerisindeki bir bireye verilmektedir. Bu etkinlik için özel bir buluşma yapılmadığı aktarılmıştır.

11 Demografik özelliklerine bakıldığı zaman yaşları 55-75 arasında değişmektedir. Her katılımcının en az bir konutu olduğu ve aileleri ile birlikte yaşamaktadırlar. Eğitim seviyeleri en az ilkokul düzeyindedir. 7’ lise mezunu, 2’si üniversite mezunu.

12 Deniz Kandiyoti (1982), “Kadınlarda Psiko-Sosyal Değişim Kuşaklar Arasında Bir Karşılaştırma” adlı çalışmasında üniversitede okuyan bir grup genç kız ve kendi anneleri kuşaklar arasında bir karşılaştırma yapmıştır. 190’nı kız, 280’ni erkek toplamda 470 öğrenciden oluşan bir örnekleme anket uygulanmıştır (Kandiyoti, 1982: 311-312).

13 Kıray’a göre düşük gelirli gruplarda “kabul günlerinin” ziyaretlerin törensiz olarak yapıldığını belirtirken; maddi durumu daha düzgün olan kadınlarda “kabul günlerin” daha resmi yapıldığını aktarmaktadır (Kıray, 1982: 350).

Ek.1. Fotoğraflar

1.Katılımcıların istihdam süreci yılları (Foto: Şeyda Hanım)

2.İstihdam Dönemi Günleri (Foto: Şeyda Hanım)

3. Emeklilik sonrası. Kabul günü. 07.01.2017 (Foto: Yazar)

4. Kahvaltı Etkinliği, 27.03.2017 (Foto: Yazar)

Kaynakça

- Abay, A. R. (2007). "Yaşlılık Olgusuna Nasıl Bakılmalı?". *Sosyoloji Yazıları (I)*, Sakarya Üniversitesi Sosyoloji Bölümü Ortak Çalışması (Ed. M. K. Şan), Kızılelma Yayınları, İstanbul. ss. 269-281.
- Ak, M., Közleme, O. (2017). "Yaşlı Yoksulluğu". *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:3, Sayı, 2, ss. 197-208.
- Akış, T. (2012). "Gündelik Hayat ve Kentsel Mekân: Yüksel Yaya Bölgesi'nde Yürümek". G.A. Sargın (Ed.). *Başkent Üzerine Mekân – Politik Tezler: Ankara'nın Kamusal Yüzleri*. İletişim Yayınları, İstanbul. ss.77-118.
- Aktin, S. (2017). "Kent ve Toplumsal Bellek: Antalya Pamuklu Dokuma Fabrikası Örneği". *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Andersen, G. E. (2011). *Tamamlanmamış Devrim: Kadınların Yeni Rollerine Uymak*. (Çev. S. Çağatay), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Arun, Ö. (2018b.). "Arayışlar: Türkiye'nin Yaşlanma Serüveni. Ö. Arun (Ed.) *Yaşlanmayı Aşmak*. Phoenix Yayınları, Ankara. ss.7-20.
- Arun, Ö. (2018a.). "Türkiye'de Yaşlanmak Bir Armağan ya da Lanet". Ö.Arun (Ed.) *Yaşlanmayı Aşmak*. Phoenix Yayınları, Ankara. ss.23-52.
- Arun, Ö. (2017a). "Sınıflar, Kuşaklar ve Kültürel Düşkünlük: Antalya Yaşlılık Araştırması (AYA-Faz1) Bulguları". *Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi*, ss.25-39, Antalya.
- Arun, Ö. (2017b). *Sağlık Eşitsizlikleri: Antalya Yaşlılık Araştırması (AYA) Faz 1*, GeroTalks 29 Eylül 2017. Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.
- Arun, Ö. (2009). "Yaşlı Bireylerin Türkiye Serüveni: Türkiye'de Yaşlı Bireyler Arasında Kültürel Sermaye Dağılımı". *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8, (1), ss.77-100.
- Aytaç, Ö. (2005). "Kapitalizm ve Boş Zaman". *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 6, Sayı 1, ss.1-22.
- Aytaç, Ö. (2002). "Boş Zaman Üzerine Kuramsal Yaklaşımlar". *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt.12, Sayı, 1. ss. 231-260.
- Bal, H. (2013). *Nitel Araştırma Yöntemleri: Görüşme, Odak Grup, Sözlü Tarih, İçerik Analizi, Söylem Analizi*. Fakülte Kitabevi Yayınları, Isparta.
- Bilton, T., K. Bonnett, P. Jones, T. Lawson, D. Skinner, M. Stanworth ve A. Webster. (2009). "Toplumsal Bölümler" (Bölümü), K. İnal (Çev), *Sosyoloji, Siyasal Kitabevi Yayınları*, İstanbul, s.65-94.
- Bora, A. (2016). *Kadınların Sınıfı: Ücretli Ev Emeği ve Kadın Öznelliğinin İnşası*. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Canatan, A. (1997). "Farklı Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Statüdeki Yaşlıların Sosyal İlişkileri: Emek, Demetlale ve Şafaktepe Mahalleleri Örneğinde İnceleme". *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Cicero. (1998), *Yaşlılık*. A. Sarıgöllü (Çev), *Yaşlılık, Dostluk*, A. Sarıgöllü ve T. Tunga (Çev. Ed.), *Cumhuriyet Gazetesi Yayınları*, İstanbul, s. 5-56.
- Creswell, J. W. (2013). "Beş Nitel Araştırma Yaklaşımı" (Çev. M. Aydın), *Nitel Araştırma Yöntemleri: Beş Yaklaşımına Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni*. (Çev. Ed. M. Bütün ve B. Demir), *Siyasal Kitabevi Yayınları*, Ankara, s. 69-110.
- ÇSGB (2013). http://www.sgk.gov.tr/yayinlar/14_sgk_terimler_kitabi.pdf (erişim tarihi: 13.10.2020).

- Çubuk, N. (1996). Endüstrileşmenin Kadın İşgücü Üzerindeki Etkileri. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi, Sosyoloji Dergisi, 1, s.1-9.
- Demez, G. (2011). Armağanın Değişen Sosyo-Kültürel Anlamları: Tüketim Toplumu Bağlamında Bir Hediyeleşme Örneği Olarak Çiçek Gönderme, Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi, Cilt: 1, (2), .87-113.
- Demir, Ö. O. (2010). Nitel Araştırma Yöntemleri. K. Böke (Ed.). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri içinde (287-316), İstanbul: Alfa Yayınları.
- Elmas, Ç. (2017). Türkiye’de Dijital Eşitsizlik: Yaşlanma Sürecinde Eşitsizliğin Farklılaşan Deneyimleri. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Antalya: Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gardiner, M. (2016). Gündelik Hayat Eleştirileri. (D. Özçetin, B. Taşdemir ve B. Özçetin Çev.), Ankara: Heretik Yayınları.
- Hofman, P. (2012). Yeni Bir Başlangıç: Emeklilik Keşifler, Fırsatlar, İmkanlar. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Hoşgör, A. G., Him, M.S. (2018). Karadeniz Kırsalında Yaşlı Kadın İstihdamı: Balık Üretim İşlemleri Vaka Analizi. Ö. Arun (Ed.) *Yaşlanmayı Aşmak*. İçinde (55-72), Ankara: Phoenix Yayınları.
- İçli, G. (2016). Sosyal Statü ve Rol Bağlamında Yaşlılık. H. Ceylan (Ed.). *Yaşlılık Sosyolojisi*, içinde (41-60), Ankara: Nobel Yayınları.
- Kalınkara, V. (2016). Nüfus Yaşlanması ve Toplumsal Boyutları. H. Ceylan (Ed.). *Yaşlılık Sosyolojisi*, içinde (21-40), Ankara: Nobel Yayınları.
- Kandiyoti, D. (1982). Kadınlarda Psiko-Sosyal Değişim Kuşaklar Arasında Bir Karşılaştırma. N. A. Unat (Ed.). *Türk Toplumunda Kadın*, içinde (311-339), İstanbul: Ekin Yayınları, İstanbul.
- Kıray, M. B. (1984). Ereğli: Ağır Sanayiden Önce Bir Sahil Kasabası, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kıray, M. B. (1982). Küçük Kasaba Kadınları. N. A. Unat (Ed.). *Türk Toplumunda Kadın*. içinde (341-356), İstanbul: Ekin Yayınları.
- Kocabıyık, S. (2019). LGBT Bireylerin Yaşlılık Dönemlerine İlişkin Beklentileri, İhtiyaçları, Talepleri. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Antalya: Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Lefebvre, H. (2010). *Gündelik Hayatın Eleştirisi*. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Makal, A. (2012). Türkiye’de Kadın Emeğinin Tarihsel Kökenleri: 1920-1960. A. Makal ve G. Toksöz (Ed.). *Geçmişten Günümüze Türkiye’de Kadın Emeği*. içinde (38-115) Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınevi, Ankara.
- Méda, D. (2018). *Emek: Kaybolma Yolunda Bir Değer mi?* İstanbul: İletişim Yayınları.
- Neyzi, L. (1999). İstanbul’da Hatırlamak ve Unutmak: Birey, Bellek ve Aidiyet. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Öncü, A. (1979). Uzman Mesleklerde Türk Kadını. N. A. Unat (Ed.). *Türk Toplumunda Kadın*, içinde (271-286), İstanbul: Ekin Yayınları.
- Özbek, N. (2006). Cumhuriyet Türkiye’sinde Sosyal Güvenlik ve Sosyal Politikalar. İstanbul: Tarih Vakfı/Emeklilik Gözetim Merkezi Yayınları.
- Özkurt, V. (2018). Bakım Sürecinde Geroteknolojinin Etkin Kullanımı: Bakım Verenlerin Algılarına İlişkin Nitel Bir Çalışma. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Antalya: Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Patton, M. Q. (2014). Nitel Araştırmada Çeşitlilik, Kuramsal Yönelimler. Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri. İçinde (75-142), M. Bütün ve S.B. Demir (Çev. Ed.). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.

- Sallan Gül, S. (2013). Gönen Köy Enstitüsü Işığı. İzmir: Yeni Kuşak Köy Enstitüler Derneği Yayınları.
- Sallan Gül, S. (2006). Sosyal Devlet Bitti Yaşasın Piyasa: Yeni Liberalizm ve Muhafazakarlık Kısacasında Refah Devlet. Ankara: Ebabil Yayınları.
- Schaefer, R. (2013). *Sosyoloji*. Ankara: Palme Yayıncılık.
- Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5510.pdf> (erişim tarihi, 12.10.2020).
- Şen, F. (2015). Emeklilik Döneminde Yaşanan Sorunlara Yönelik Bir Çözüm Önerisi: İkinci İşe Hazırlık Eğitimi ve Emeklilik Kulüpleri. *EKEV Akademi Dergisi*, 19, (64), 313-334.
- Şentürk, M. (2017). Bir Yaşam Alanı Olarak Kentte Yaşlanmak: İstanbul Örneği. GeroTalks 6 Ekim 2017. Antalya: Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.
- Şentürk, M. ve Altan, B. (2015). İstanbul'da Yaşlıların Mevcut Durumu Araştırması. M. Şentürk ve H. Ceylan (Ed.). İstanbul'da Yaşlanmak, içinde (13-34), İstanbul: Açılım Kitabevi.
- Tezcan, M. (1984). Kabul Günleri. F. Halıcı (Ed.) Türk Halk Edebiyatı ve Folklorunda Yeni Görüşler I, Türk Folklor ve Halk Edebiyatı Kongre Bildirileri, içinde (59-65), Konya.
- T.C. S.G.K http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/emekli/emeklilik_kavrami/emeklilik (erişim tarihi: 12.10.2020).
- Thompson, P. (1999). Geçmişin Sesi. (Ş. Layikel, Çev.), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları,
- TÜİK (2019) <https://data.tuik.gov.tr/tr/display-bulletin/?bulletin=adrese-dayali-nufus-kayit-sistemi-sonuclari-2019-33705> (Erişim tarihi 13.10.2020).
- Üredi, L. (2018). Bilimsel Araştırma Türleri: Nitel ve Nicel Araştırma. D. A. Arslan (Ed.) Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntem ve Teknikleri, içinde (131-158), Çanakkale: Paradigma Akademi Yayınları.
- Yılmaz, T. (2018). Uluslararası Emekli Göçü: Almanya'da Yaşayan Türk Emekli Göçmen Örneğinde, Ö. Arun (Ed.) *Yaşlanmayı Aşmak*, içinde (91-120), Ankara: Phoenix Yayınları.
- WHO Guidelines on Integrated Care for Older People (ICOPE), 2017.(<http://www.who.int/ageing/publications/guidelines-icope/en/>) (erişim tarihi: 26.09.2017).

Sinemada Yaşlılık Temsillerine Karşılaştırmalı Bir Bakış

Onur Aytaç

Arş.Gör., Mersin Üniversitesi, İletişim Fakültesi / Radyo, Tv ve Sinema Bölümü

Adres: Mersin Üniversitesi, İletişim Fakültesi / Radyo, Tv ve Sinema Bölümü, Mersin Türkiye

E-Posta: onuraytac91@gmail.com

Geliş Tarihi: 17 Kasım 2020; Kabul Tarihi: 12 Ocak 2021

Doi: 10.24876/senex.2020.30

Künye: Aytaç, O. (2020). Sinemada Yaşlılık Temsillerine Karşılaştırmalı Bir Bakış. *Senex: Yaşlılık Çalışmaları Dergisi*, 4, 40-50.

 <https://orcid.org/0000-0002-7706-1886>

Özet

Sinema alanının odağında yer alan film çalışmaları, temsil üzerine gerçekleştirilen incelemeler neticesinde farklı disiplinler bağlamında araştırmalara olanak sağlayan bir zemin sunmaktadır. Yaşlılık çalışmalarının da disiplinler arası bir biçimde ele alınması gerektiği düşünüldüğünde filmlerdeki yaşlılık temsillerine ilişkin yapılacak bir çalışmanın bu ihtiyacı karşılayabileceği düşünülmektedir. Bu kapsamda gerçekleştirilen araştırmaların kapsamı göz önüne alındığında karşılaştırmalı bir perspektif ile konuya yaklaşmanın problemi farklı yönleriyle ortaya koyabilmek açısından elverişli bir alan açacağı öngörülmektedir. Bu amaçla gerçekleştirilen çalışmanın evrenine üç film dahil edilmiştir. Bu üç filmin hem coğrafya (Dersim, İstanbul ve Kolombiya) hem de tür (belgesel ve kurmaca) bakımından farklılıklara sahip olması çalışma çerçevesinde amaçlanan mukayese yapma imkanını genişletmektedir. *Dür / Uzak* (Kazım Öz, 2005), *11'e 10 Kala* (Pelin Esmer, 2009) ve *Litigante / Davacı* (Franco Lolli, 2019) filmleri yaşlılık temsilleri ekseninde ele alınarak bu temsillerin biçimlerine ilişkin incelemeler yapılacaktır. Kısaca bakıldığında, filmlerin konuları itibarıyla göç, kent ve aile gibi farklı katmanlar açtığı da anlaşılmaktadır. Film analizi yöntemi kullanılarak temsiller üzerinden bir değerlendirme yapılan bu çalışma sonucunda yaşlıların sinemadaki temsilinin yetersiz olduğu ve temsil edilme biçimlerinin de sınırlı bir kapsamda gerçekleştiği söylenebilir. Betimsel analize dayalı bu çalışmanın verimli bir tartışma alanı yaratması ve bu doğrultuda sinemasal temsillerde yaşlılar ile yaşlılığa daha fazla ve farklı biçimlerde yer verilmesine katkı sağlaması hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler:

Film • Yaşlılık • Temsil • Kimlik

A Discussion on The Representations of The Older People in Cinema

Abstract

Film studies, which are at the center of the field of cinema, provide a basis for research in the context of different disciplines as a result of the studies on representation. Considering that aging studies should be handled in an interdisciplinary manner, it is thought that a study on the representations of old age in films can meet this need. Considering the scope of the researches carried out in this context, it is predicted that approaching the subject with a comparative perspective will ensure an appropriate field in terms of revealing the problem from different aspects. Three films were included in the universe of the study carried out for this purpose. The differences between these three films in terms of both geography (Dersim, Istanbul and Colombia) and genre (documentary, docudrama and fiction) broaden the possibility of making a comparison within the scope of the study. The films of *Dür / Uzak* (Kazım Öz, 2005), *11'e 10 Kala* (Pelin Esmer, 2009) and *Litigante* (Franco Lolli, 2019) will be examined on the basis of representations of old age and the forms of these representations will be examined. When looked briefly, it is understood that the films open different layers such as migration, city and family in terms of their subjects. As a result of this study, which made an evaluation on the representations by using the method of film analysis, it can be said that the representation of the older people in the cinema is insufficient and the way they are represented is realized in a limited scope. It is aimed that this study, which is based on descriptive analysis, will create a productive discussion space and contribute to the inclusion of aging and old age in cinematic representations more and in different ways.

Keywords:

Film • Aging • Representation • Identity

Giriş

Sinema, hem sanatsal bir form hem de bir iletişim aracıdır. Seyirciyle kurduğu iletişim esnasında kendisini bir anlatım aracı olarak var eder. Bu anlatma faaliyeti esnasında kaçınılmaz biçimde temsil söz konusu olur. Görüntü, kendisini gerçeğin kaydı olarak sunarken kameranın devreye girmesi nedeniyle gerçeğin doğrudan aktarımı mümkün olmamaktadır. Bu sebeple filmlerde görülenlerin anlamlandırılabilmesi için temsil biçimlerini ve ilişkilerini sorgulamak gerekir. Bu sorgulama süreci dil yoluyla üretilen anlamı araştırmakla başlayıp görsel olanın da kendi dili olduğunu fark etmekle devam eder. Bu noktada görsel dilin gerçek dünyayı temsil ederek anlam ürettiğini belirtmek gerekir (Hamilton, 2017).

Filmi bir metin olarak ele aldığımızda göstergelerin anlam yaratma hususundaki önemini göz ardı etmemek gerekir. Göstergelerle beraber filmi 'okumak', onun içindeki anlamı açığa çıkarma sürecini ifade eder. Bu okuma eyleminin her kişi tarafından ayrı bir deneyim olduğunu vurgulamak gerekir. Anlamlandırma pratiğindeki bu tekillik, filmlerin açık birer yapıt olarak ele alınması gerektiğini de hatırlatmaktadır (Wollen, 2014). Bu durumda filmlerin tek bir gerçek anlamı olmadığından ve zaman içerisinde anlamlar değişkenlik gösterebileceğinden, bu alanda yapılacak çalışmalar yorumlayıcı olmalıdır. Yorumlayıcı çalışmalar da üretilen anlamı güncel pratikler çerçevesinde anlam formlarıyla ilişkilendirmeyi gerekli kılmaktadır (Hall, 1997).

Açık bir yapıt olarak düşündüğümüzde filmlerdeki temsil ilişkilerini incelerken mekanlar ve nesnelere kadar karakterlerin de önemli bir yer tuttuğu söylenebilir. Karakterler aracılığıyla belirli bir kimlik veya kategori temsil edilebilir. Temsilin anlamı, inşa eden bir süreç olduğu düşünüldüğünde bu inşada karakterler ile kimi kimlikler arasında ilişkiler kurmak mümkün olacaktır. Öte yandan, her metnin

ideal okurunu bulduğunda sınırsız anlamlar üreteceğini şerh düşmek gerekir (Rigel, 2016). Bu çalışma kapsamında zengin anlam dünyası göz önüne alındığında belirli bir odak üzerinden sınırlı bir bakışın yer aldığı ifade edilebilir.

"Bir film asla 'yalnızca bir film' ya da bizi eğlendirmeyi ve dolayısıyla dikkatimizi dağıtarak bizi asıl sorunlardan ve toplumsal gerçekliğimiz içindeki mücadelelerimizden uzaklaştırmayı amaçlayan hafif bir kurgu değildir. Filmler yalan söylerken bile toplumsal yapımızın can evindeki yalanı anlatırlar" (Zizek, 2014).

Bu sebeple filmlerin toplumsal gerçeği nasıl yansıttığının ötesinde toplumların filmler aracılığıyla nasıl kendilerini yeniden ürettikleri hakkında da fikir sahibi olunmalıdır. Bu bağlamda, çalışmanın bu ikili yaklaşımla eleştirel bir bakış sunması hedeflenmektedir.

İlişkisellik ve Kesişimsellik Bağlamında Yaşlılık Temsili

Çalışmanın arka planından söz etmek için yaşlılık çalışmalarından bahsetmekte yarar var. Bu bağlamda iki kavramın öne çıktığı söylenebilir: ilişkisellik ve kesişimsellik. Yaşlanma sürecini ve yaşlılık olgusunu ele almak için kesişimselliğin göz ardı edilmemesi gerekir. Çeşitli faktörlerin karşılaşmasıyla meydana gelen etkileşimi ifade eden kesişimsellik, hiçbir sosyal birlikteliğin homojen olmadığı iddiasından hareket eder. Bu nedenle yaşlılık çalışmalarında pek çok değişken incelemelere dahil edilmelidir (Arun, 2016). Aynı zamanda yaşlanma süreçlerini ve yaşlılığı incelemek, ilişkiselliği de görünür kılabilir. Zira yaşlılık, oldukça heterojen bir alandır. Toplumsal cinsiyet, sınıf, eğitim düzeyi, din, etnisite, kentli-köylü gibi pek çok faktör yaşlılık çalışmalarında ele alınması gereken unsurlardandır (Arun, 2019). Yaşlılık ancak ilişkiel bir yaklaşımla ele alınırsa anlamlı sonuçlar üretilebilir.

Dünyadaki yaşlı sayısı (60 yaş üzeri), 2000'li yılların başında 600 milyon iken 2025 senesinde bu sayının 1,2 milyara ulaşması bekleniyor. 2050 yılında ise 2 milyarı aşacağı öngörülmektedir (Bussolo, Jappelli, Nistico & Torre, 2018; aktaran Arun, 2019). Küresel yaşlanma hızı ve düzeyindeki bu veriler dikkate alındığında yaşlılık çalışmalarının artması gerektiği görülmektedir. Yaşlılık çalışmalarının çok yönlü yapısı düşünüldüğünde farklı disiplinlerden yaşlılık ve yaşlanmaya dair incelemelerin yapılmasına ihtiyaç duyulduğu söylenebilir.

Bu arka plan ışığında sinema çalışmaları perspektifinden yaşlanma konusunu ele almanın uygun olacağı düşünülmüştür. Yaşlılık çalışmaları alanının gerektirdiği kesişimsellik paradigması, sinema alanı aracılığıyla sağlanabilecektir. Sosyo-ekonomik düzey, cinsiyet gibi unsurlar bakımından farklı konumları olan yaşlı karakterlerin yer aldığı filmler sayesinde birbirinden ayrılan kesişimlere odaklanılabilecektir. Bu bağlantılar arasında çeşitli ilişkiler de kurulabileceğinden ilişkisellik açısından gerekli olan hususlar da sağlanabilecektir.

Yaşlıların yer aldığı filmleri ele alarak yaşlı temsilleri arasındaki ortaklıkları ve farklılıkları ortaya koymak amaçlanmaktadır. Bu sebeple üç film seçilirken farklı coğrafyalardan ve farklı türlerden olmaları gözetilmiştir. Tür ile kastedilen, gerçeklikle kurulan ilişki bağlamında farklılık gösteren belgesel ve kurmaca filmlerdir. Aynı zamanda kesişimsel ve ilişkiyel yaklaşımın sağlanması için yaşlı karakterlerin farklı cinsiyetlerden olmalarına dikkat edilmiştir. Öte yandan hem köyde yaşayan hem de kentte yaşayan yaşlı karakterlerin yer aldığı filmler seçilerek bu açıdan da çalışmaya ayrı bir boyut katılması hedeflenmiştir. Çalışmanın, yaşlılık çalışmalarına farklı bir disiplin aracılığıyla katkı sunması amaçlanmaktadır.

Çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırmacının deneyimleriyle teorik bakış açısı nitel çalışmada önem taşıdığından araştırmacının da çalışmaya dahil olduğu söylenebilir (Neuman, 2014). Çalışma kapsamında seçilen üç film, film analizi yöntemiyle ele alınmış ve bu doğrultuda betimsel bir çalışma yapılmıştır. *Dûr / Uzak* (Kazım Öz, 2005), *11'e 10 Kala* (Pelin Esmer, 2009) ve *Litigante / Davacı* (Franco Lolli, 2019) filmleri yaşlılık temsilleri ekseninde ele alınarak bu temsillerin biçimlerine ilişkin incelemeler gerçekleştirilmiştir.

Dersim, İstanbul ve Kolombiya'da geçen filmlerde hem kadın hem de erkek yaşlı karakterler vardır. Bir filmde yaşlı karakterler köyde iken diğerlerinde kenttedir, bir film belgesel iken diğerleri kurmacadır. Tüm bu farklılıklar çalışmanın önemli bir yanı olan karşılaştırma yapmaya imkân vermekte, yaşlılığı çeşitli yönleriyle ele almaya olanak tanımaktadır. Yaşlılık ve yaşlanmaya, ihtiyaç duyduğu disiplinler arası bakış açısını sinema alanı çerçevesinde kazandıracak olması da eklenmesi gereken hususlardandır (Duben, 2018).

Çalışmada inşacı temsil kuramından ve yaşam döngüsü perspektifinden yararlanıldığını da belirtmek gerekir. İnşacı temsil kuramı, temsilin doğrudan doğruya gerçeğin kopyası şeklinde tek yönlü bir aktarım olmadığını, farklı unsurlarla beraber diyalog modeli halinde bir inşa süreci olduğunu vurgular (Hall, 1997).

Yaşam seyri perspektifi, yaşlanmayı bireysel olanın ötesinde sosyal yapının da dahil olduğu bir süreç olarak ele almaktadır (Dannefer & Phillipson, 2013; aktaran Arun, 2019). Buna ek olarak yaşlanmanın sosyal, psikolojik ve fiziksel yönlerinin yalnızca kronolojiyle ilintili olmadığını belirten bu yaklaşıma göre yaşlanma, süreç içerisinde biriken faktörler tarafından şekillenmektedir (Dannefer & Settersen, 2013).

Çalışma kapsamında seçilen filmlerde irdelenen yaşlılık temsillerinin nasıl gerçekleştiğine daha yakından bakılarak her film ayrı ayrı ele alınacaktır. Filmler yapım tarihlerine göre kronolojik bir biçimde incelenecektir. Filmlerde yer alan yaşlı karakterler bağlamında yapılacak değerlendirmede yaşlıların hangi konularla ilişkilendirilerek temsil edildiğine de odaklanılacaktır. Filmlerde yaşlıların konumlarının ne olduğu, diğer karakterlerle olan ilişkileri gibi hususlar da incelemenin diğer katmanlarını oluşturacaktır. Bu katmanlardaki ortaklıklar ve farklılıklar tespit edilerek sonuç bölümünde derlenip toparlanacaktır.

Yaşlılığa Kırsaldan ve "Uzak"tan Bakmak

Dûr (Uzak) filminde (2005) Kazım Öz, kamerasını kendi köyünde, Kûrmeş köyünde yaşayan yaşlı insanların önüne kurmuştur. Film, kameranın önüne gelen yüzlerle ve mekânlarla açılır. Belgeselin adının Dûr (Uzak) olması bağlamında da filmle ilgili anlam bulmak ve ilişki kurmak mümkündür. Dûr'un iki toplum arasındaki kapatılmayan uzaklığı imlediği veya yönetmenin kendisi ile köyü arasındaki bir uzaklığı ifade ettiği söylenebilir. Köyüne, insanlarına, yaşamına, kültürüne, diline olan uzaklık. Öte yandan köyde yaşamaya devam edenlerin yaşlılar olduğu düşünüldüğünde yaşlılarla gençler arasındaki uzaklık olarak da yorumlanabilir. Her biçimde yaşlıların uzakta kaldığı sonucunu çıkarmak mümkündür. Filmin ikinci bölümünde yurtdışında çalışmayı, yaşamayı tercih etmiş ya da buna zorunlu olmuş Kûrmeşliler üzerinden 'uzak'lığın onlara temas eden ve onları temsil eden hali daha net biçimde anlaşılabilir.

Kazım Öz, bu belgesel filminde insanları kameranın önüne getirir ve bu kişiler kameranın önünde sadece durarak bakarlar. Bu anlamda, kameraya bakan, konuşmayan

kişilerin temsili seyircinin de konumunu değişikliğe uğratar. Seyircinin izleme deneyiminin konforu elinden alınır. Seyirciye de bakan gözler, yüzler vardır. Bu yüzler yaşlılara aittir. Dolayısıyla Kazım Öz burada kameraya bakanlarla filmi izleyeni aynı düzleme çeker, bir karşılaşma olanağı yaratır. Bu sayede yaşlılarla aynı boyutta buluşan seyirci, özne halindeki yaşlılarla klasik anlatının kırılmasıyla karşılaşmış olmaktadır. Bu temsil şu şekilde yorumlamaya olanak tanır:

"Kamera bizi bir dizi insanla yüz yüze getirmeye başlar. Yaklaşık beş dakika süren bu bölüm boyunca birtakım insanlar (daha sonradan Kûrmeş Köyü sakinleri olduklarını öğreneceğimiz insanlar) doğrudan objektife, yani izleyicinin gözlerinin içine bakarlar. Kameranın bakışıyla izleyicinin bakışının tam olarak çakıştığı bu süre boyunca, izleyici görünmezliğini yitirmiş olur. Film, sözüne başlamadan önce izleyiciyi koltuğundan sinema perdesine doğru çekmiştir olur; film izleme zevkinin temel öğelerinden olan pasif konumunu sarsar. Böylece de izleyicinin Kürt halkının hikâyesine dışarıdan, pasif bir konumdan bakma lüksünü elinden alır." (Çiftçi, 2011).

Bu aktarıma ek olarak seyircinin, Kürt kimliğinin yanı sıra yaşlı kimliğine de dışarıdan bakma lüksünün elinden alındığı söylenebilir. Bu açıdan, belgeselde yaşlılık Kürt kimliğiyle beraber var olmaktadır. Köyde yalnız kaldıklarını vurgulayan yaşlılar, kendilerinden sonra gelen kuşakların çeşitli nedenlerle köyden gittiklerinden söz ederler. Filmde gören/görülen ilişkisi değişince her iki konum ortaklaşmış olur. Bu durumda yalnızca kameranın önünde durmak da bir konuşma biçimine dönüşür. Bu diyalog aracılığıyla kimi yokluklar hatırlatılır. Uzak bir coğrafyada, farklı bir gerçeklikte var olan yaşlılar yakın edilir, izleyiciyle karşı karşıya getirilir.

"Bu açılışta izleyicilik konvansiyonlarını sarsan asıl öğe ise sessizliktir aslında. Dûr'un bizi yüz yüze getirdiği insanlar hiç konuşmazlar. İzleyiciyle sessizce, uzun uzun bakışlar ve insanlar gözümüzün içine baktıkları ölçüde bu, basit bir sessizlik hali olmaktan çıkar; bir eksiklik görülür halledir ya da sessizlik duyulur; sessizlik konuşur

hale gelmiştir. (...) Konuşmalarını beklediğimiz bu insanlar, yıllardır konuşması- kendi dilinde konuşması, kendini konuşması- yasaklanmış olanlardır. Bir ülke tarihinde onca zaman bir rahatsızlık yaratmayan sessizlik, bu noktada rahatsız edici hale gelmiştir” (Çiftçi, 2011).

Yönetmenin filmin içindeki varlığının ve bunun filmin dilini geliştiren yönünün de üzerinde durulması yerinde olacaktır. Kazım Öz köyün içinde gezerken, insanların hikâyelerini dinlerken, bu halin o anda deneyimlenen yönü görülebilmektedir. Bu açıdan yönetmen ile kameranın aynı konumda olduğu görülmektedir. Bu bağlamda, filmin yönetmeni dışarıdan temasa geçmemekte, filmin içindeki bir özneye dönüşerek bu temsil ilişkisinde var olmaktadır. Ayrıca filmde yönetmenin tuttuğu günlüğün üzerine yazdıkları ve sordukları yönetmenin filmle birlikte hareket eden ve ilerleyen durumunu göstermektedir. Bu durumda yönetmen bir taraftan köydeki yaşlılara dair bir gerçekliği anlatırken öte yandan kendisi de bu anlatının içinde konumlanmaktadır. Kazım Öz'ün belgeseldeki konumundan dolayı filmin otobiyografik özelliği olduğu söylenebilir. Bu kapsamda yönetmenin 'self-refleksif' bir ilişkiyle filmi oluşturduğu da belirtilebilir (Çiftçi, 2011). Bireyin hikayesiyle toplumun hikayesi de tam bu ilişki aracılığıyla bağlanıyor. Zira yönetmen de köyünü terk edenlerden biri ve geride bıraktığı yaşlılara dönüp onları kamerasıyla görünür kıyor.

Yönetmenin kamerası ile olan bütünlüğünün köydeki yaşlı insanlarla kurulan ilişkiyi de etkileyen bir unsur olduğu söylenebilir. Yaşlılar çekinebilecekleri, onları kayıt altına alan bir araç ile değil de tanıyıp bildikleri 'Kazım' ile konuşurlar. Bu sebeple daha rahat, doğal, samimi ve doğrudan bir ilişki gerçekleşir. Bu nedenle köydeki yaşlı kadınlar ve erkekler kamerası seslenebilmektedir: "Dilimizi unutma Kazım.". Öz, Dûr filminde kendi köyüne eline

kamera alıp dönerek bir şekilde kendi kültürüne, diline, hikâyelerine olan uzaklığı yok etmeye ve tüm bunlara yaklaşılmaya çalışmıştır. Bu pratik ile yaşlı Kürtleri, o coğrafyayı, yaşanan göç ve yalnızlığı sinemaya aktarmıştır. Bir gerçeği temsil aracılığıyla beyaz perdede inşa etmiştir. Bellekte, sözde, dilde; saklı kalan, tutulan öyküleri dinleyerek yaşlıların sessizliğini ve yokluğunu görünür kılmıştır, izleyiciyi de bu tanıklığa ortak ederek çift kimliğe (yaş ve etnisite) dikkat çekmiştir. Bu şekilde bir belgeselde yaşlılara yer verilmesi, onların köyden kente ve yurtdışına göç neticesinde oluşan yalnızlıklarının film aracılığıyla resmedilmesi Türkiye sinemasında sık rastlanılabilen bir olgu değildir. Bu sebeple, gerçekleştirilen filmin özgün bir yanı olduğu düşünüldüğünden bu çalışma kapsamında incelenen filmlerden biri olmuştur.

Uzun Bir Ömrün Hatırasını Saklamak

11'e 10 kala filminde (Pelin Esmer, 2009) iki yalnız erkek, onların birbirleri ve İstanbul ile kurdukları ilişki anlatılır. Mithat Bey 83 yaşında, Amerika'da mühendislik eğitimi görmüş ve taşrada zorunlu hizmetini tamamladıktan sonra emekli olup İstanbul'a yerleşmiştir. Mithat Bey'in İstanbul'da yaşadığı Emniyet Apartmanı'nda apartman görevlisi olarak çalışan Ali de 34 yaşındadır. Bu iki karakter arasında yaş, eğitim ve gelir düzeyi gibi kimi ayrımlar olsa da temel fark İstanbul ve evleriyle kurmuş oldukları bağ ile aidiyet ilişkisidir (Balci, 2018). Mithat Bey'in hayatının odağında koleksiyonculuk vardır. Evi biriktirdiği nesnelere doludur: Dürbün, saat, gazete, ses kayıtları, piyango bileti... Biriktirdiklerini İstanbul'dan alır, bunun için düzenli olarak dışarı çıkması da şehirle temas kurmasını sağlamaktadır. Tüm bunların arasında en önem verdiklerinden birisi de Reşad Ekrem Koçu'nun İstanbul Ansiklopedisi'dir. Filmin ismi de Mithat

Bey'in bu ansiklopedinin on birinci cildini arıyor olmasından gelmektedir.

Filmin ses kuşağında İstanbul'un spesifik seslerinden vapur, martı gibi sesler yer alsada yeni bir ses olarak inşaat sesi de kendini hissettirir. Emniyet Apartmanı'nın karşısında başlayan inşaatın gelen sesin kaynağını, Mithat Bey'in perdeyi açması aracılığıyla seyirci de görmektedir. İnşaat konusu, gerçekleşen kısa süreli deprem vesilesiyle Emniyet Apartmanı'nın da gündemine girer. Kentsel dönüşüm talebiyle toplantı yapılmasının ardından Ali ile Mithat Bey'in işbirliği başlar. Çünkü ikisi de aynı kaygıyı taşımaya başlamıştır. Ali, işini kaybetme tehlikesi nedeniyle, Mithat Bey de biriktirdiklerini hem taşımamak için hem de eşyalarının başka yere sığmasının zor olacağını düşünerek yıkımı istememektedir. Bu noktadan itibaren Mithat Bey'in mücadelesi başlıyor. Çünkü o kaçabilecek durumda değil, film alternatifi olmayıp kalmak zorunda olanlar veya bunu isteyenler ne yapmalı sorusunun peşinden gidiyor (Çiçekoğlu, 2015).

Yıkıma karşı olan tavrının fark edilmesiyle beraber yönetici Mithat Bey'i rahatsız etmek için belediyeye şikâyet ediyor. Şikâyetin konusunu da evde biriktirdiği gazete ve kağıtlar teşkil ediyor. Gelen ekiplerin çekim yapmasına izinleri olmadığı gerekçesiyle itiraz eden Mithat Bey, çekimi yaptırmazken evde yalnızca kendisinin geçip dolaşabileceği kadar bir aralık kaldığı görülmektedir. Evde biriktirdiği eşyalar iki kişinin evde yan yana yürümesini engelleyecek boyuta ulaşmıştır. Yıkım kararı alınması için yapılan toplantılara katılmayan Mithat Bey, Ali'ye kendi imzası olmadan evin yıkılamayacağını ifade eder. Kendi haklarını öğrenmesi için de Kapıcı Yönetmeliği'ni okumasını salık verir. Ali ile kurmuş olduğu ilişkinin gelişmesi ondan yardım isteyebilmesini de sağlamıştır. Mithat Bey'in gündelik işleri için Ali'den yardım istemesi

vesilesiyle Ali de İstanbul ile temasa geçmiş olur.

Ali'nin Mithat Bey'in eve kapanması sonrasında ona yardımcı olması, yaşlıların yardımcısı olarak öne çıkan apartman görevlisi figürü ile uyum göstermektedir (Şentürk & Kurtkapan, 2017). Öte yandan, Ali'nin zamanla Mithat Bey'in biriktirdiği nesnelere satması ise suistimale açık bir ilişki olduğunun göstergesidir. Koleksiyon objelerini satarak para kazanmaya başlayan Ali, rutubetsiz bir ev aramaya girerken Mithat Bey Ansiklopedi'nin tamamlanması için on birinci cildi aramasını rica eder. Bu arayış sürecinde Ali, İstanbul'u tanıma fırsatı bulmaktadır. Zira Mithat Bey, kendisine aramasında kolaylık sağlamak için rota belirlemektedir.

Bir yandan yıkıma ilişkin gelişmeler sürmektedir. İnsanlar evlerini yavaş yavaş boşaltmaya başlamıştır. Mithat Bey'in dairesine gelen ekipler yıkımın yakında başlayacağını, evi boşaltması gerektiğini söylediğinde şaşkınlığa uğrayan Mithat Bey, bir refleks olarak kendisinin onayı olmadan yıkım yapılamayacağını yineler. Ne var ki, mevzuat değişmiştir ve artık çoğunluğun kararı apartman yıkımları için yeterli görülmektedir. Bu nedenle apartmanda yalnızca Mithat Bey ve Ali kalmıştır. Mithat Bey koleksiyonunu toplamak zorunda olmanın rahatsız ediciliğiyle baş başadır.

Ali, kütüphanede Ansiklopedi'nin on birinci cildini fotokopiyle çoğaltırken bir memur ilanı görür. Bu ilan sayesinde başvurduğu memur kadrosuna kabul edilen Ali, Ansiklopedi'nin on cildini sahafa satar. Oradan da aldığı parayla başka bir eve geçmek üzere kapıcı dairesini boşaltan Ali, Mithat Bey'i apartmanda yalnız bırakır. Ali'nin dairesinde su sızması nedeniyle arşivini tehlikede gören Mithat Bey'in Ali ile ilişkisi olumlu bir biçimde başlamasa da zamanla değişerek pozitif bir yönde seyretmiştir. Son tahlilde, Mithat Bey'in biriktirdiklerini satıp apartmanı terk eden Ali,

seyircide hayal kırıklığı yaratmıştır.

Mithat Bey'in filmde birkaç kez tekrarladığı huzur talebi karşılık bulmamıştır. Aidiyet kurduğu evinden ve İstanbul'un merkezinden ayrılmak istemeyen Mithat Bey'in mücadelesi yenilgiyle son bulmuştur. Piyango biletleri alırken umudu yeni ve yakın bir ev olarak arşivini genişletip daha rahat bir yerleşim kurmak iken elindekilerden de olan Mithat Bey, apartmanda yalnız kalmıştır. Öyle ki, artık merdivenlerden bile karanlıkta el feneriyle inip çıkmaktadır. Filmin başında İstanbul'da gezen Mithat Bey'in görüntülerine eşlik eden İstanbul sesleri, yerini karanlıktaki Mithat Bey'e ve manyetolu el fenerinin sesine bırakmıştır. Evindeki koleksiyonunu belli bir düzen içinde saklayan Mithat Bey, koleksiyonunu kolilere doldurmak durumundadır. Yerinden edilmesiyle beraber inadını ve kararlılığını yitiren Mithat Bey'in başka bir çaresi kalmamıştır.

Yaşlı Bakımı Gölgesinde Anne-Kız İlişkisi

Litigante filminin (Franco Lolli, 2019) ana karakteri avukat Silvia, Bogota kentinde yaşamaktadır. Film de bu karakterin hayatını merkeze aldığından Kolombiya'da geçmektedir. Silvia'nın stresli bir işi vardır. Gizli ve tuhaf işleri olan bir kamu görevlisine hukuki danışmanlık hizmeti vermektedir. Tüm bu yoğun iş hayatının yanı sıra Toni adında küçük bir oğlu ve Leticia adında bir annesi vardır.

İş hayatında hukuki danışmanlık yaptığı kişinin yolsuzluk skandalına isminin karışmasıyla beraber aksilikler ortaya çıkar. Bununla alakalı hem profesyonel olarak işinin gereğini yapmaya çalışmakta hem de bu iddianın doğru olma ihtimali nedeniyle vicdan muhasebesine girişmektedir. Tüm bu, arada kalma hali mevcut iken bir radyo programına konuk edilir. Önceden, programın sunucusu Abel ile bu konuya dair zor sorular sormayacağı üzerine

anlaşmış olmasına karşın programda Abel, Silvia'yı yolsuzlukla ilgili sorularıyla sıkıştırır.

Küçük oğlu Toni de okulda şikâyete konu olan davranışlarıyla gündeme gelmeye başlamıştır. Okuldan konuyla ilgili çağrılan Silvia, oğlunun babasız büyümesi nedeniyle zorbalık yaptığına ilişkin görüşlerle karşı karşıya kalmıştır. Bekar bir anne olan Silvia'nın Toni ile ilgilenerek onun bu tür davranışlardan uzak kalmasını sağlaması gerekmektedir. Bunu yapabilmesi için gerekli olan zaman ve enerjiden yoksun olması sebebiyle annesi Leticia'dan yardım isteyebilir. Bu açığı aile ilişkileri içinde gerçekleşen ücretsiz bakım ile kapatabilir.

Ancak informal bakım (Colello, 2009) olarak tabir edilen bu bakım türünü kendisinin annesine uygulaması gerekmektedir. Zira Leticia, kanser hastalığına yakalanmıştır. Bu hastalığın kemoterapi gerektiren son evrelerindedir. Bu sebeple Silvia, acılı ve destek gerektiren bir sürece giren annesinin yanına oğlu Toni ile beraber taşınır. Leticia, bu filmin de bu çalışmanın kapsamında yer almasını sağlayan yaşlı karakterdir. Kendi düzenini bozmak istemediğinden kızının yanına taşınma fikrine sıcak bakmamıştır. Hatta başlarda yardıma ihtiyacı olmadığını ima eden sözler söylese de nihayetinde beraber yaşam başlar.

Tüm bu süreçle beraber yeni bir karakter daha filme dahil olur. O da Silvia'nın kız kardeşidir. Anne Leticia'nın yanında olmak, Toni ile ilgilenmek gibi iş dışında yapması gereken şeyleri kardeşiyle paylaşarak diğer yükümlülüklerine zaman ayırmayı planlayan Silvia, bu konularda kardeşiyle çatışır. Tam bu noktada program sunucusu Abel ile bir davette yakınlaşan Silvia, arada kalma halinden Abel aracılığıyla kısmen de olsa zaman zaman çıkabilmektedir. Ne var ki aşkın kendi açmazları da bu karmaşaya eklenince Silvia için yaşam iyice giriftleşir.

Bu girift yapıyı iş hayatının yoğunluğunu azaltarak sadeleştirmeye çalışan Silvia, yolsuzluğa karıştığını öğrendiği patronuna hukuki yardımda bulunmayı bırakır. Bu kararı almasında kendisini destekleyen Abel ile ilişkisini inişli çıkışlı olsa da sürdüren Silvia, Toni'ye bir erkek rol model gösterme noktasında da Abel'in desteğini alır. Zaman içerisinde durumu kötüleşen Leticia ile ilgilenme bağlamında da kardeşi daha aktif rol almaya başlar. Böylece hayatını bir düzene koyan Silvia, annesinin halinin iyiye gitmediğini fark ettiğinden onunla olan çatışmalarını da azaltır.

Leticia'nın kemoterapiden dolayı saçları döküleceğinden, morali bozulmaması için kendileri evde saç kesimi yaparlar. Bu sahnede üç kadın (iki çocuk ve bir anne) ile birlikte Toni'nin bir aile yapısı sergilediği görülmektedir. Bu neşeli durumun bir benzeri de birlikte havuza yüzmeye gittikleri sahnede yaşanmaktadır. Üç kuşak bir arada belirli bir aktivite çerçevesinde beraber oldukları zaman keyifli vakit geçirmektedirler. Leticia makineye bağlandıktan sonra birlikte aynı yatakta Toni'ye masal okudukları sahne de bunun bir benzerini oluşturmaktadır.

Bir kurmaca olan bu filmde gittikçe hayatının sonuna yaklaşan Leticia, yaşam enerjisini torunu Toni'den almaktadır. Bir çocuğun bitmek bilmeyen hareketli hali, yaşlı ve hasta olan Leticia'yı hayatta kalma konusunda motive etmektedir. Ne var ki tüm bu olumlu gelişmelere rağmen kanser zaman geçtikçe ilerler ve filmin sonunda Leticia ölür. Ölümüne kadar giden tedavi ve bir arada olma süreci, Silvia ve kardeşini birbirine yakınlaştırmıştır. Aynı zamanda Toni açısından da içinde yaşadığı ruhsal boşluğu doldurması bakımından yararlı olan bu süreçte, Silvia iş hayatında ve özel hayatında pek çok problemle baş etmeyi öğrenmiştir.

Sonuç Yerine

Bu çalışma kapsamında üç ayrı film incelenmiştir. Bunlardan biri belgesel (Dûr) biri yarı-belgesel/"docudrama" (11'e 10 Kala) ve diğeri de (Litigante) kurmacadır. Yaşlılık hallerinin farklı türlerde nasıl temsil edildiğine bakmak için özellikle bu seçim yapılmıştır. Yine üç farklı coğrafya da benzer bir amaçla tercih edilmiştir. Her ne kadar ilk ikisi Türkiye de olsa da farklı şehirler olmaları bakımından bir ayrım söz konusudur. Son olarak zamansal açıdan da filmlerin yapım tarihleri eskiden yeniye (2005-2009-2019) aralıklı biçimdedir. Tüm bu farklılıklar yaşlılık temsillerine odaklanırken karşılaştırma yapmak için geniş bir alan sunmaktadır.

Bu alan içerisinde Dûr belgeselinde yaşlıların köydeki yaşamları aktarılmaktadır. Kırsaldaki yalnız kalışlarına izleyici tanık olmaktadır. Yaşlılar, göç ile başka yerlere giden alt kuşak nedeniyle yaşadıkları yalnızlık dolayısıyla birbirleriyle dayanışma geliştirmişlerdir. Kûrmeş'i terk eden alt kuşak üyelerinden biri olan yönetmen Kazım Öz'ün köydekilerin ve köyden yurtdışına gidenlerin yanına giderek iki kısımdan oluşturduğu belgeselde kendi yüzleşmesini de dolaylı yoldan yaşadığı söylenebilir. Köyde yaşlılarla gerçekleştirmiş olduğu diyaloglarda onun da köye pek uğramadığından yakınan yaşlılar görülmektedir. Yaşlıların yaşadığı yalnızlığın yalnızca bu köye özgü olmadığını belirten Öz, uzun yıllara dayalı çekim süreciyle ilgili şunları söylemektedir: "Onlarla beraber çektiklerimi izlerken yapmış oldukları yorumlar, belgeseli tamamlama motivasyonumu oluşturdu" (Öz, 2011). Bu açıdan film afişindeki "köy üzerine bir ağıt" ibaresini Türkiye'de kırsalda yaşlılığın durumu şeklinde de okumak mümkün görünmektedir.

Türkiye'de geçen bir diğer film olan 11'e 10 Kala ise İstanbul'da geçtiği için bir kent filmi olarak değerlendirilebilir. İstanbul'un filmin ana

karakteri olduğu da söylenebilir, zira filmin esas meselesi kentsel dönüşüm konusudur. Öte yandan yönetmen Pelin Esmer'in 2002 tarihli Koleksiyoncu belgeselinin ana karakteri olan amcası Mithat Esmer'in bu filmde de özgül bir ağırlığı mevcuttur. Gerçek bir karakter olan amcası Mithat Bey'in bu filmde de yer alması nedeniyle 11'e 10 Kala, Koleksiyoncu belgeselinin kurmaca ile harmanlanmış hali olarak değerlendirilebilir (Coşkun, 2018). Zira gerçek bir olayın kurmaca formunda anlatıldığı biçimler "docu-drama" olarak kabul edilmektedir (Rhodes & Springer, 2006). Mithat Bey de genel itibarıyla yalnız olsa da hem Ali ile ortak kaygı çerçevesinde buluşarak aidiyet kurduğu evini ve bir anlamda İstanbul'u korumaya çalışması onu farklı bir yaşlı temsili olarak karşımıza çıkarmaktadır.

Aynı zamanda koleksiyoncu olan Mithat Bey'in biriktirme faaliyeti ile yaşlanma olgusu arasında da bir ilişki kurulabilir. Filmde 'çöp' olarak nitelenen, evdeki nesnelere Mithat Bey'in yaşama bağlantı kurmasına olanak tanımaktadır. Zira tüm objeler bir anlamda hayatın Mithat Bey'de biriktirdiklerine tekabül etmektedir. Geride bıraktığı yılların deneyimini biriktirdiklerinde gören Mithat Bey, nostaljiden öte kentin hızlı değişimine karşı bazı şeyleri kendisini sabitleyerek korumaya ve saklamaya çalışan kentli bir yaşlı tasviridir.

Litigante filminde ise yaşlılığın hastalıkla beraber ele alındığı görülmektedir. Yaşlanma olgusuyla beraber ortaya çıkan hastalanma durumunu da kapsayan filmde, diğer filmlerden farklı olarak bakım hizmetine de değinilmiştir. Yaşlı karakterin öldüğü tek film olan Litigante, aynı zamanda Leticia'nın diğer kuşaklarla (çocuk-torun) ilişkisinin resmedildiği tek filmidir. Kentte geçmesi bakımından 11'e 10 Kala ile ortaklığı bulunsa da Kolombiya'da geçtiği için farklı kültürü olan bir coğrafyanın ürünüdür. Buna rağmen yaşlılığa dair hastalık-

bakım-ilişkiler ekseninde pek çok ortak temsil görülmektedir.

Sınıfsal açıdan farklı yelpazedeki yaşlıları üç filmde görebilmek mümkündür. Mithat Bey, gelir düzeyi bakımından daha yüksek bir profil sergilerken Dûr belgeselindeki yaşlılar daha düşük gelirlili bir grubu temsil etmektedir. Kentli-köylü kimlikleri bakımından da bir farklılık söz konusudur. Cinsiyet açısından Dûr belgeselinde hem erkek hem de kadın yaşlıları görmek mümkün iken 11'e 10 Kala filminde erkek, Litigante'de ise kadın yaşlı karakter mevcuttur. Leticia'nın hasta olmasına karşın torunu Toni ile ilgilenmesi, Mithat Bey açısından böyle bir durumun geçerli olmaması bakımından değerlendirildiğinde toplumsal cinsiyet bağlamındaki eşitsizlikler açısından düşünülmeli gereken bir konu olduğu söylenebilir.

Leticia karakteri üzerinden, yaşlıların aileleri mağdur edici etkileri (Silvia'nın bakım nedeniyle düzeninin bozulması vb.) gösterildiği için Litigante'de yaşlılara toplumsal hayatta biçilen kalıplaşmış rolleri pekiştiren bir temsil görünmektedir. Dûr belgeselinde ise ailelerin yaşlıları mağdur edici etkileri ön plandadır. Ne var ki göç durumu da daha genel sosyo-politik bir çerçeveye yerleştirildiği için yaşlıların kırsaldaki yalnızlığı ailelerin şahsi sorumluluğuna yüklenmemiştir. 11'e 10 Kala filminde ise yaşlıların mağdur olarak kurgulanmasına karşı çıkılmaktadır (Ertaylan, 2016).

Farklı perspektiflerden değerlendirildiğinde her üç film de yaşlı temsili konusundaki verili toplumsal algılara ve popüler sinemadaki yaşlı temsillerine en ciddi eleştiriye özne yaşlı temsilleriyle getirmektedir. Bu kapsamda ele alınan filmlerin ideolojik açıdan alternatif bir yaşlı temsili gerçekleştirdiği söylenebilir. Filmler mukayeseli bir biçimde mütalaa edildiğinde yaşlılığın bir kimlik olarak ele alınması ve o kimliği kesen diğer (cinsiyet, sınıf, etnisite vb.)

kimlikler ekseninde, onlarla beraber bütüncül bir şekilde değerlendirilmesinin uygun olacağı belirtilebilir. Kimlik açısından düşünülmesi gereken bir diğer nokta da öznel bakışlardır. Her üç filmin de öznellik barındırması, kimlikler söz konusu olduğunda özneliliğin arttığı düşünüldüğünde, yaşlılığın bir kimlik olduğunun kabulünü gerektirmektedir. Dür belgeselinde yönetmen Kazım Öz'ün kendi köyünde çekim yapması, 11'e 10 Kala filminde yönetmen Pelin Esmer'in kendi amcası Mithat Bey'i gerçek yönleriyle (koleksiyonculuk) birlikte kurmaca bir anlatı içine yerleştirmesi ve Litigante filminde de Leticia karakterini yönetmen Franco Lolli'nin aynı adlı annesinin oynaması (Bradshaw, 2020) şeklinde bu öznellikler sıralanabilir.

Yaşlı nüfusun artmasına karşın medyadaki temsillerinin paralel biçimde artmaması ciddi bir eksiklik yaratmaktadır (Kuruoğlu & Salman, 2017). Yaşlılığın toplumda görülmemeyen bir kimlik olduğu düşünüldüğünde temsilin sınırlı olması da bunun bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda sinemada yaşlıların daha görünür olması amacıyla temsiller çoğaltılabilir. Ancak bu noktada esas sorun nicelikten ziyade temsilin niteliğidir. Bu niteliği belirleyen unsurlardan biri de yaşlıların filmler içerisinde sinematografik olarak nasıl konumlandırıldığıyla ilişkilidir. Yaşlıların sorun çıkarıcı, uyum sağlayamayan, acz içinde bireyler şeklinde temsil edilmemesi ve bu temsil anlayışına hizmet eden sinematografik konumlandırmalardan uzak durulması gerekmektedir. Yaşlılığın insan hayatının en çekilmez dönemi olarak resmedilmesi de bir başka probleme işaret etmektedir. Bu kapsamda yaşlıların sinemada kurban değil özne olarak temsil edilmelerinin ve aktif birer karakter olarak yer almalarının nitelikli bir temsil sağlama noktasında bir başlangıç adımı olabileceği söylenebilir.

Kaynakça

- Arun, Ö. (2016). Çağdaş Türkiye'de Yaşlılık ve Eşitsizlik. *Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi*, 6(2), 29-48.
- Arun Ö., (2019). Büroyla Saha Arasında: Yaşlanma Çalışmalarında İlişkisellik. *Strata: İlişkisel Sosyal Bilimler Dergisi*, 0, 75-86.
- Balcı, Ş. (2018). 2000'ler Türk Sinemasında Kentsel Dönüşüm. *Sinecine*, 9(2), 71-109.
- Bradshaw, P. (2020). <https://www.theguardian.com/film/2020/jul/08/litigante-review-franco-lolli-carolina-sanin> (erişim tarihi: 14.11.2020)
- Bussolo, M., JappelLi, T., Nistico, R., Torre, I. (2018). *Toward a New Social Contract*. World Bank, Wahsington, DC.
- Colello K. J. (2009). *Family Caregiving to the Older Population: Background, Federal Programs, and Issues for Congress*. Congressional Research Service RL34123 (2009) 1-33.
- Coşkun, Ç. (2018). "Docudrama and Reality: Representation of Social Life in Turkey". Ş. Aslan ve B. Erdağı (Ed.) *Current Debates in Sociology and Philosophy*. IJOPEC Publication, London, 57-68.
- Çiçekoğlu, F. (2015). *Şehrin İtirazı: Gezi Direnişi Öncesi İstanbul Filmlerinde İsyen Eşiği*, Metis Yayınları, İstanbul.
- Çiftçi, A. (2011). "Dür/Uzak: Ses ve Sessizliğin Kurduğu Gerçeklik". D. Bayrakdar (Ed.) *Türk Film Araştırmalarında Yeni Yönelimler 9: Sinema ve Gerçek*. Bağlam Yayınları, İstanbul.
- Dannefer, D. ve Settersten, R. A. (2013). "The Study of The Life Course: Implications for Social Gerontology". D. Dannefer ve C. Phillipson (Ed.). *The SAGE Handbook of Social Gerontology*, SAGE Publications, London, 3-19.

- Dannefer, D. & Phillipson, C. (2013). *The Sage Handbook of Social Gerontology*. SAGE Publications, London.
- Duben, A. (der.) (2018). *Yaşlanma ve Yaşlılık: Disiplinlerarası Bakış Açıları*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Ertaylan, A. (2016). 1990 Sonrası Türkiye Sinemasında Yaşlılık Temsilleri. *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication – TOJDAC*, 6(1): 1-20.
- Hall, S. (1997). *Representation: Cultural Representations and Signifying Practices*. SAGE Publications, London.
- Hamilton, P. (2017). "Sosyal Olanı Temsil Etmek: Savaş Sonrası Hümanist Fotoğrafçılıkta Fransa ve Fransızlık". S. Hall (Ed.) *Temsil: Kültürel Temsiller ve Anlamlandırma Uygulamaları*. Pinhan Yayıncılık, İstanbul, 99-186.
- Kuruoğlu, H. & Salman, S. (2017). Medyada Yaşlılık ve Türk Sinemasında Yaşlılık Temsili. *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi (AKAR)*, 2(3): 1-23.
- Neuman, L.W. (2014). *Social Research Methods: Qualitative and Quantitative Approaches* (Seventh Edition). Pearson Education Limited, London.
- Öz, K. (2011). <https://www.dailymotion.com/video/xq8e2t> / Belgesel Sohbetleri TV Programı (erişim tarihi: 15.11.2020)
- Rigel, N. (2016). "Umberto Eco'yla Metin Okuma: Metinde "Tutuklu Anlamı" Özgürleştirme Yöntemi". Y. G. İnceoğlu & N. A. Çomak (Ed.) *Metin Çözümlemeleri*. Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 85-102.
- Rhodes, G. D. & Springer, J. P. (2006). *Docufictions: Essays on The Intersection of Documentary and Fictional Filmmaking*. McFarland, North Carolina.
- Şentürk, M. & Kurtkapan, H., (2017). Yaşlılığın Mekansallaşması: Kadıköy Moda'daki Bir Apartman Dairesi Üzerine Nitel Bir Çalışma. *Senex: Yaşlılık Çalışmaları Dergisi*, 1:4-19.
- Wollen, P. (2014). *Sinemada Göstergeler ve Anlam*. Metis Yayınları, İstanbul.
- Zizek, S. (2014). "Sunuş: Toplumsalın Kalbindeki Film" B. Diken & C. B. Laustsen (Ed.) *Filmlerle Sosyoloji*, Metis Yayınları, İstanbul.

Narayama Türküsü (Bushi-Ko) Filmi Üzerinden Yaşlanmanın Sosyo-Kültürel İzdüşümü

Beyza Huriye Turgut

Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, Halkla ilişkiler ve Tanıtım

Adres: İstanbul Üniversitesi, İletişim Fakültesi / Halkla ilişkiler ve Tanıtım Bölümü, İstanbul, Türkiye

E-Posta: huriyeturgut@ogr.iu.edu.tr

Geliş Tarihi: 10 Kasım 2020; Kabul Tarihi: 22 Ocak 2021

Doi: 10.24876/senex.2020.31

Künye: Turgut, B.H. (2020). Narayama Türküsü (Bushi-Ko) Filmi Üzerinden Yaşlanmanın Sosyo-Kültürel İzdüşümü. *Senex: Yaşlılık Çalışmaları Dergisi*, 4, 51-64.

 <https://orcid.org/0000-0003-0204-9994>

Özet

İnsan hayatı boyunca koşulsuz bir deneyim olan yaşlanma, yaşam örüntüsünün son halkasını oluşturmaktadır. Bu kuşakta yer alan yaşlı bireyler, fiziksel ve mental güç kaybı yaşadıkları için toplum tarafından sosyal dışlanmaya maruz kalmaktadırlar. Shohei İmamura yönetiminde 1983 yılında vizyona giren The Ballad of Narayama filmi "Bushi-Ko", yaşlanmaya odaklanıyor. Konu edilen yaşlanma, Japonya kırsalında süregelen kültür ve inanç pratiklerine göre altmış dokuz yaşını dolduran her yaşlı birey, Narayama dağına bırakılıp ölüme terk edilmektedir. Bu kadim kültür pratiğiyle yaşlı bireylerin toplumdaki sadece tecrit edilmesi değil, aynı zamanda topyekûn bir imhanın ritüelleri dolayısıyla meşrulaştırılmasına ve yaşlı bireyler için öngörülen "ıskartaya çıkarılabilir yaşamlar" olarak karşımıza çıkmaktadır. Modern yaşam kültürüyle birlikte belirginleşen "sistemik umursamazlık" yaşlı bireyleri sosyal çemberin dışına itmektedir. Narayama Türküsü filmi, yaşlanma tecrübesini "başkasının bedenine misafir olma" deneyimiyle, izleyicide özdeşleşme duygulanımıyla süregelen kültür örüntüsünü bozuma uğrattırıyor. Bu çalışmada, Narayama Türküsü filmi üzerinden, dokümanter ve tematik perspektif geliştirilerek, Japonya kültüründe yaşlanma olgusuna yönelik bir iz sürülmektedir.

Anahtar Kelimeler:

Yaşlanma • Sosyal dışlanma • Japon Kültürü

The Ballad Of Narayama (Bushi-Ko) The Socio-Cultural Impression Of Aging On The Film

Abstract

Aging, which is an unconditional experience throughout human life, constitutes the last link of the life pattern. Older people in this generation are exposed to social exclusion by the society as they experience physical and mental weakness. The Ballad of Narayama movie "Bushi-Ko", which was released in 1983 under the direction of Shohei İmamura, focuses on aging. According to the mentioned aging and the ongoing culture and belief practices in rural Japan, every older person over the age of sixty-nine is left to the mountain of Narayama and left to die. With this ancient cultural practice, we see not only the isolation of the older people from society, but also the legitimation of a total destruction through rituals and the "discardable lives" foreseen of the older adults. The "systematic indifference" that becomes evident with the modern life culture pushes older people out of the social circle. The Narayama Folk Song disrupts the cultural pattern that continues with the experience of aging, with the experience of "being a guest to someone else's body" and the feeling of identification in the audience. In this study, a documentary and thematic perspective is developed through the film Narayama Folklore, and a trace is traced on the aging phenomenon in Japanese culture.

Keywords:

Aging • Social exclusion • Japanese Culture

Giriş

Canlı yaşamı örüntüsü içerisinde son dönem olan yaşlanma, fiziksel ve mental olarak bedende deformasyonların belirginleşmesi ile gerçekleşen bir süreçtir. İlkel topluluklarda görüleceği üzere “yaşamın çizgisel bir gelişim yerine, dönemsel olarak yenilenen bir tür döngüsel oluşum” olduğu karşımıza çıkmaktadır (Tecimer, 2006: 43). İnsan yaşamı, sağlık politikalarının gelişmesiyle doğum yıllarına göre kuşaklara ayrılmış bir çizgisel hat yerine, başlangıç ve bitiş noktalarının (sağlık, beslenme, soyaçekim, kültür ve bilinç düzeyi göre) değişmeceli olduğu görülmektedir. Yaşlanma döneminde bireylerde belirginleşen kaba motor hareketlerde ve konuşmada yavaşlama gözlemlenirken, genç bireylere oranla eşzamanlılıktan (synchronisation) uzaklaşmaktadır. Yaşlı bireyler, yeme ve uyku düzenlerinin değişmesiyle, birtakım gerilemeler ve sosyal hayattan feragat etme gibi bir dizi engellenme durumuyla karşılaşmaktadırlar. Fiziksel, mental ve bilişsel olarak aynı-andalıktaki zamansal uyumsuzluk nedeniyle sosyal dışlanmaya maruz kalan yaşlı yetişkinlerin içinde buldukları döneme girmeden onları tam olarak anlamak mümkün değildir. Bu nedenle toplumsal dışlanmaya maruz kalan yaşlı bireyleri anlayabilmek ve sosyal hayata katılımlarını sağlayabilmek için duygulanım ve düşünüm sellik yoluyla deneyimleyebileceğimiz sanat ve kültür yapıntıları, duygudaşlığın kıyılarında birlikte gezinmeye ve yaşlanma sürecini anlayabilme çabasına bizleri götürebilir.

Deleüze’ün ifadesiyle (1989: 157) “kitlelerin çağdaş sanatı” olan sinema, görsel ve işitsel olarak izleyicide uyandırdığı duygulanımla hem fark edilmeyeni görmeyi hem de yaşam süreci içinde bireylerin olasılık taşıyan deneyimlerini önceden

anlamaya götürmesi bakımından oldukça işlevseldir. Benzer bir yaklaşımla ilkesel olarak “toplumsal koşullar üzerine bir düşünme” (Türkoğlu, 2011: 113-14) işlevi üstlenen sinema, görsel ve işitsel bir eğlence olmasının yanı sıra sosyolojik, psikanalitik, kültürel, felsefi, toplumsal siyasal ve politik gerçekliği yansıtan bir “ayna” görevi üstlendiği söylenebilir.

Bu çalışmada Japonya kırsalında geçen Fukasawa Shichiro’nun “Narayama Bushiko” ve “Tohoku no zunmu tachi” isimli kitaplarına dayanmaktadır. Japon Yeni Dalga sinemasının üyelerinden Shohei İmamura’nın yazıp yönettiği Narayama Türküsü filminde (Narayama Buskiko) bir kadın karakter olan Orin-San’ın yaşlanma ve kadınlık deneyimleri üzerinden şekillenmektedir. Bu çalışmada çapraz kesenli perspektiflerle kadınlık ve yaşlanma arasındaki bağıntının kültür üzerinden nasıl şekillendiği izleyiciye serimleniyor. Cinsiyet ve yaşa bağlı ayrımcılığı izleyiciye sezdiren İmamura Bütünleşme (Universalisation) ve Özdeşleşme (Identification) duygulanımlarıyla farklı kültür pratikleri içerisinde yaşlanmayı ve toplumun yaşlı yetişkinlere bakışını izleyiciye yansıtıyor.

1983 yılında Shohei İmamura tarafından yönetilen Japonya menşeli Narayama Türküsü (Narayama Bushi-Ko) filmi, Japon kültüründe yaşlanma, toplumda kadının yeri, doğa-insan ilişkisi ve kırsalda batıl inançlar, gelenekler ve yaşam döngüsünü konu ediyor. Bu çalışmada Bushi-Ko filmi, dokümanter ve tematik bir iz sürülerek tartışmaya açılmaktadır. Filmde sosyokültürel, cinsel kimlik gibi birtakım insan ve hayvan hakları odaklı konulara işaret edilmektedir. Dolayısıyla bu çalışmanın sınırlılığı, Japonya kırsalındaki bireylerin gündelik yaşantı rutinlerini odağa almasıdır. Yanı sıra bireylerin sosyokültürel, inanç ve gelenek şemsiyesi altında -cinsiyet

temelinde- yaşlanmayı nasıl deneyimledikleri ve ölüm ritusuna dönük bakış açıları ele alınmaktadır. Çalışmanın kavramsal çerçevesi, kültürel ve coğrafi farklılıklara göre evrensel değerler temelinde insan ve hayvan haklarına yönelik eşitsizlik, gelenek ve töre kesenleriyle patriarkal eleştiri ve buna bağlı olarak gelişen cinsiyet eşitsizliğini odağa alan feminist eleştiri oluşturmaktadır. Çalışmanın diğer bir kavramsal odağı, yaşlanma, yaşa bağlı eşitsizlik ve sosyal dışlanma üzerinden hareket etmektedir.

Filmin Tematik Künyesi

Film, Uzak Doğu kırsalında yer alan Narayama Dağı etrafında uzun yıllardır yerleşim gösteren bir köyün yoksulluk ve geleneklere bağlılıklarını konu edinmektedir. Altmış dokuz yaşını dolduran her yaşlı birey "dağa kurban verilme" gibi bir ritüel ile ölüme terk edilmektedir. Filmde sosyal, kültürel, cinsiyet, yaş ve yoksulluk gibi önemli sosyal olgulara ilişkin izler bulunmaktadır. Bu dönemde Meiji restorasyonundan dolayı ağır bedeller ödeyen ülke, kültür ve dinamiklerini korumak için tıpkı köydeki gibi global düzeyde büyük bir izolasyon politikasına geçmektedir. Çin ve Japonya arasında geçen savaşlar ve etnik soykırım, arı bir ırk ve kültürel muhafazakarlığın izlerini taşımaktadır. 19. yüzyılın sonlarına doğru gelişen bu tarihsel süreç, ülkede geçen sınıfsal yoksullaşma ve ayrışmaya neden olmaktadır. Japonya kırsalında geçen Narayama Türküsü filmi, dönemin siyasal ve politik ikliminden uzak bir köyde geçmektedir. Filmin geçtiği tarihsel dönemeç böyle bir atmosferin izlerini taşımaktadır. Filmde öne çıkan on üç tema bulunmaktadır.

1. Tema: Yaşlı kadın bir karakter olan Orin-San hasır örerken (04:27) dişlerinin sağlam olması torununun dikkatini çeker ve alay konusu edilir. Çoğu kültürde olduğu gibi yaşlı işaretleyen dişler önemli bir fiziksel nitelik taşımaktadır.

Filmde genel itibarıyla Orin-San karakteri ile yaşlanma evresini 'utanç' duygulanımı üzerinden alımlıyoruz. Yaşlanma tecrübesinin utançla koşut giderek, hayatın ritmine güç yetirememesi, geride kalma hissi ve sosyal hayattan tecrite götüren bir dönem olarak açığa çıkmaktadır. Utanç duygusundan kurtulmak için yaşlı ama aynı zamanda dinç olmak, Bushi kabilesinde hoş karşılanmamaktadır. Bu nedenle Orin-San iki kez dişlerini kırma teşebbüsünde (26:44 ve 34:34 dk.) bulunur.

2. Tema: Erkekliğin kadın, doğa ve nesne üzerine tahakküm kurmasını doğrudan konu edinen başka bir gösterge; Orin-San'ın çocukları (tümü erkektir) arasında hoş olmayan kokusuyla ön plana çıkan Risuke karakteridir. Risuke, (otuzlu yaşlarda) bâkir bir erkek olarak bir kadınla cinsel birleşmenin arzusunu gidermek için komşunun dişi köpeğine defaten tecavüz ettiği bölüm, film boyunca en çok rahatsızlık uyandıran sahnedir. Bu sahnede (06:40 dk.) Tatshuei ve Risuke arasında şöyle bir diyalog geçmektedir:

Tatshuei: Dün gece Arayashiki'lere gittin mi? Duyduğuma göre diğer ırgatlar gidip o kaltakla (köpek) birlikte olmuş.

Risuke: Ben oraya gitmedim.

Tatshuei: O köpek onun için çok kıymetli, kızı gibi. Babası bir gece kızını gizlice ziyaret eden bir ırgatı döve döve öldürmüştü.

Risuke: "Sana gitmedim" dedim.

Tatshuei: Bir ırgat da olsan, yine de benim kardeşimsin. Sakın beni utandıracak bir şey yapma.

Carol J. Adams, *Etin Cinsel Politikası* (2010/2013: 102) adlı çalışmasında "kadına yönelik şiddetle hayvana yönelik şiddet" arasında bir müteakabiliyet olduğunu belirtir. Buna istinaden patriarkal zihniyetin iz düşümü olarak insan ve hayvan hakları arasında çapraz kesişimler bulunmaktadır. Filmin şimdiyle olan sadece insan hakları değil canlı hakları temelinde de fiziksel şiddet olan tecavüz, akılsal bir varlık olarak insanda bir beyana

dönüşürken; hayvanda bunun ne savunulması ne de ispatı mümkündür. Çünkü “tecavüzün izlerini taşıyan bir ceset daha garantili” (Rame ve Fo, 1997: 8) olduğu gerçeğinden yola çıkarak Türkiye’nin iç hukukunda onaylanan İstanbul Sözleşmesi’nde olduğu gibi 6284 sayılı yasada geçen “kadının beyanı esastır” ifadesi, insan için bir avantajken hayvanlar için bu yasal bir hak değildir. Diana Scully, Cinsel Şiddeti Anlamak (1993/2013: 15) isimli çalışmasında “bilginin büyük bir bölümü ataerkil ideolojinin inançlarını yansıtmaktan ötürü insan özelinde sadece kadın haklarını değil canlı yaşamı içinde hayvan haklarını da göz ardı etmektedir.

Erkeklerin tür fark etmeksizin dışı olana (insan/hayvan) yaklaşım biçimlerindeki benzerlik toplumsal ve tarihsel bir olgu olarak sürekliliğini korumaktadır. Burada çözüm noktası, iki uçlu bir yerde düşümlenmektedir. Kadına yönelik fiziksel ve/veya cinsel şiddette dikotomik bedensellik ilişkisi bulunmaktadır. Yasal hakların en başta ontik varlıklarımız üzerinden şekillendiğini düşündüğümüzde, kadın haklarına yönelik yasal iyileştirme, hayvan hakları için de dolaylı bir hak temelinin oluşmasına olanak sağlayabilir. Hayvan haklarını koruma anlamında yasal yaptırımın insan haklarına tanınan haklar kadar caydırıcı birtakım düzenlemelerin getirilmesi zorunluluğunun yanı sıra, kamu politikaları, sosyal haklar konusunda erk figürlerin canlı yaşamına nasıl baktığıyla doğru orantılı bir sorun olarak önemini korumaktadır.

Filmde İmamura, insan ve hayvan arasındaki üreme, barınma ve cinsel deneyimlerdeki benzerlikleri sık sık perdeye yansıtmaktadır. Tam da bu nedenle insan hakları temelinde evrensel canlı haklarına yönelik restore edilmiş ‘Yeni Canlı Hakları’ üzerine düşünülmesi gerekmektedir.

3. Tema: Çeltik tarlasında şişmiş bir bebek cesedinin (09:55 dk.) olduğunu gören Risuke, şaşkınlıkla komşunun evine gider ve bebeğin

onlara ait olup olmadığını sorar. Hasta yatağında yatan yaşlı kadın komşu, kız torunlarını kendi elleriyle gömdüğünü söyler. Ancak Risuke, bu bebeğin onlara ait olup olmadığını sorarak, “kız olacağını sandın, ama erkek doğdu, işine yarardı” diyalogu, cinsiyet ayrımcılığının (erkeğin işlevsel kadının ise pasif olduğu algısı) bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yoksullukla mücadele eden bir köy için kız çocuğu fazladan bir boğaz anlamına gelmektedir. Köyde yenidoğan bir bebeğin ölmeden (yaşama hakkının bizzat yakınları tarafından gasp edilmesi) gömülmesi, rutin bir kültürel pratik olarak “normal” karşılanmaktadır. Cinsiyet, patriarkal topluluk biçimlerinde diğer eşitsizlik motifleriyle her zaman kesişimsellik göstermektedir. Buna istinaden Achille Mbembe’in (2020), Iskartaya Çıkarılabilir Yaşamlar ve Zaygmunt Bauman’ın (2004/2020) Iskarta Hayatlar adlı çalışmalarında “atık” olarak paranteze alınan gruplar bulunmaktadır. Bunlar: Kadınlar, Lgbti+ bireyler, yoksullar, etnik kökenden ötürü yabancılar ve yaşlılar eşitsizliğe aleni şekilde maruz bırakılan gruplardır.

Tarihsel süreç içerisinde çeşitli formlarda kimlik politikaları dolayısıyla dışlanmaya maruz kalan bu gruplar, 21. yüzyılın ilk çeyreğinde hala toplumsal olarak aşılmamış bir sorunsal olarak güncelliğini korumaktadır. Ekonomik determinizmi işaretleyen kapitalist sınıflı toplum yapısı, bu grupları marjinalize ederek meşrulaştırıcı politika izlemeyi sürdürmektedir.

4. Tema: Yoksullukla mücadele şekli olarak çocukların küçük yaşlarda satıldıkları da filmde bir çözüm olarak yansıtılmaktadır. Film boyunca yönetmen insan ve doğa ilişkisini, cinsel birleşme, barınma, yaşama mücadelesi gibi birçok noktada benzer deneyimler yaşadıklarını insan ve hayvan arasındaki korelasyon üzerinden farklı hayvan türleriyle kanıtlamaya çalışıyor. Örneğin; kuş, yılan, fare, tavşan,

5. **Tema:** Köyde kurallara bağlılığın güçlü hissedildiği sorunsallardan başka biri de hırsızlık yapan kişinin diri şekilde gömülerek ölümle cezalandırılmasıdır. İz düşümü olarak Orin-San'ın oğluna öğütlediği "kural kuraldır, merhamete yer yok" ifadesi kültürel köktencilik (cultural fundamentalism) bir yansıması olarak açığa çıkmaktadır. Edward Sapir (1921: Cilt: 4. 402), sadece deneyime dönüş yaşamı değil yaşanmayan öteki dünya inancını da şekillendiren kültürü "inançların, maddi ve manevi öğelerin birliği" olarak değerlendirmektedir. Başka türde bir ifadeyle, insanlık tarihine içkin tüm değerler paradigması olarak görülen kültür; geleneksel ve inanç etrafında şekillenen kabile tipi topluluklarda, yaşam uğruna ölümü kutsayan önemli bir meşruiyet nedenidir.

6. **Tema:** Dikkat çeken diğer bir öge, ölüm döşeğinde olan Oen'in (Orin-San'ın komşusu) eşinin kendisinden bir talepte bulunmasıdır. Bu talebe göre (42:00 dk.) Oen'in eşinin hasta olmasının ve dağa onurlu şekilde çıkarılmamasının ardında bir lanet yatmaktadır: Lanetin nedeni, hamile bırakılan kız kardeşinin erkek arkadaşını ve kız kardeşini döverek öldürmesidir. Lanetin kalkması için Oen'in eşi, köydeki tüm genç erkek ırgatlarla bir gece cinsel ilişki yaşamasını ister. Bu durum, köyde çalınan malın köylü tarafından eşit dağıtılması gibi, Oen'in de mal şeklinde eşit (her gece biriyle) paylaşılması arasında benzerlik sezilmektedir. Filmdeki bu konu feminist yazın üzerinden okunduğunda, cinsiyetlendirilmiş insan bedenine eleştirel bakış postmodern çağla başlamıştır. Ne var ki tarihsel süreçte her zaman kadın -cinsiyetlendirilmiş- bedeniyle her zaman kefarete ödeyen özne olmuştur. Oen, kocasının 'kefareti' ödeme fedakarlığında bulunurken 'ödenen bedel yine köyün ırgat erkeklerinedir'. Sylvia Marcos (2000/2006: 13), insan bedeninin tabula rasa olmak bir yana kültürel bir inşanın sonucunda tikel bir kimlik ile

disipline edildiğini söyler. Bu disiplin kadın bedenini cinsiyetlendirirken, erkeğini bedensizleştirir. Oysa, "bedenler her yerde" ve insan türü (kaçınılmaz olarak) cinsiyetli bedenlerdir (Marcos, 2000/2006: 13). Oen'in kocası, günahının kefareti için eşinden söz alırken, muhatap aldığı Oen'in bedeni idi: Daha açık bir söylemle Julia Kristeva'nın tespitiyle, kefareti ödeyen bedeniyle konuşuyordu: "konuşan bedendir" (2007/2014: 65).

7. **Tema:** Erkekler niceliksel öncelik tanınan filmde, kuralı koyanlar ve emri verenler yine erkeklerdir. Ataerkil toplum yapısının örneklerinden biri olarak; örneğin, hırsızlık yapanlara ölüm cezasının verilmesi yaşlı bir erkek tarafından verilir. Orin-San'ın dağa çıkma töreni yine bir erkek kurulu tarafından belirlenir. 6. temada da görüldüğü üzere, kadınların beden ile ilişkilendirilmeleri erkeklerin ise karar veren merci olarak aklı temsil ettiği görülmektedir. Ataerkil toplum yapısının tipik iz düşümü olan erkeğin sadece kadın değil bilumum toplum üzerinde de tahakküm kurma biçimleri antik çağlardan bugüne kadar (zayıflayarak) süreklilik göstermektedir.

8. **Tema:** Burada dağa çıkış sahnesi de oldukça ilginçtir, çünkü dağa çıkmanın da bazı kuralları vardır. Kimi yerlerden 3 ve 7 kez dönüşler, geri gidip tekrar ilerlemeler, inanç düzenini inşa eden ritüellerin olduğu görülmektedir. Süreklilik ve tekrar yoluyla öğrenilen ritüellerin zamanla inanç kültürüne dönüşmesi, inanç ve kültür arasındaki organik bir bağın olduğunu işaretlemektedir. Narayama Dağı yolculuğu pek çok inanış biçiminde de olduğu gibi, sayılar ve sayılara yüklenen anlamlara uhrevi anlamlar yüklenmesi, kültürlerarası etkileşimin izlerini göstermektedir.

9. **Tema:** Filmde ritüele dayalı sayı ve yaş arasında bağlamsal bir ilişkiyi de görmek mümkündür. Örneğin, yetmiş yaş ile dağ

yolculuğunda 7 kez dönüşler, dinlerin tekil sayılara yükledikleri önemli bir işarettir. Yaşlanmanın belirli bir yaş ile sınırlanması, miadını doldurmuş her birey için “iskartaya çıkarılabilir yaşamlar”^{a1} dönüşmektedir. Bu sayısal kesinlik filmde din meşrulaştırıcı bir araç, modern yaşamda “işlevsizleşme”, kültürel gelenekte “elden ayaktan düşme” ve sosyal politikalarda ise “emekliliğe ayrılma” gibi birtakım güç yetirememe şeklinde cereyan etmektedir.

10. Tema: Dağın bir anıt mezar gibi her yerde bulunan insan iskeletleri (01:55:13 dk.), filmin en can alıcı sahneleri arasındadır. Dağa ulaşan Tathsuhei (Orin-San'ın oğlu) dehşete düşer. Tathsuhei annesi adına üzülrken, bir yandan da oğlu tarafından bir küfenin içinde kendisinin de son yolculuğu olacağını bilmesinin verdiği dehşeti yüzünde taşır. Orin-San, vakarını hiç bozmadan susma kuralına sıkı sıkıya bağlı kalarak 'onurlu' yolculuğunu sürdürür. Filmin sonlarına doğru dağ yolculuğunda Tathsuhei, tanrıdan kar yağdırmasını ister. Bunun nedeni annesinin bedeninin acı çekmesini istememesidir. Kültürün bir yaratma ve aktarma pratiği üzerinden sürekliliğini koruduğu düşünüldüğünde Tathsuhei, yirmi beş yıl sonra oğlunun sırtında Narayama Dağı'na geleceğini söyleyerek (filmin ana temasını oluşturan) yaşam döngüsüne vurgu yapar.

11. Tema: Dağ kültü. İlkel topluluklarda dağ her zaman önemli bir misyon üstlenmiştir. Tanrı'yla yakınlaşmada, gökyüzüne en yakın yer olan dağ, semavi dinlerde de önemli bir yere sahiptir. Coğrafi olarak dağ olmayan yerlerde “Bâbil Kulesi, Mezopotamya'daki Zigguratlar, Meksika'daki Teocalli piramitleri sözü edilen yapılar arasında yer almaktadır” (Harman, 1993: 400). Birçok inanç kültüründe dağlarla ilgili benzer yorumlar görmek mümkün. Örneğin Kaldeliler, “Aralu”, Grekler ise “Olympos” dağını Tanrı'nın ikametgahı olarak görmüşlerdir. “Çin imparatorları dağların

zirvesinde Tanrı'ya kurban sunmuşlardır” (İslam Ansiklopedisi, 400). Semavi dinlerde ise benzer durumlara rastlanmaktadır: “Sina” Yahudilik ve İslam'da Tanrı'nın tecelli ettiği ve Hz. Musa ile konuştuğu yer olduğu için kutsal kabul edilmiş “Fuji-Yama” ise dünyanın eksenini kabul ediliyor” (Özdemir, 2013: 142). Hristiyanlara göre Hz. İsa'nın çarmıha gerildiği yer olan Calveire (Ârâmîce Golgata) tepesi dünyanın merkezinde bulunmakta ve hem semavi dağın zirvesi hem de Hz. Adem'in yaratıldığı ve defnedildiği yer olarak bilinmektedir (Harman, 1993: 400). Tanrı'yla buluşma ve tefekkür için inzivaya çekilme yeri olarak tayin edilen dağlar, İslam tarihinde Hz. Muhammed'in peygamberliğinin verildiği Nûr/Hira Dağı olarak geçmektedir. “Babil Kulesi, Mezopotamya'daki Zigguratlar, Meksika'daki 'teocalli' denilen piramitler bu amaca yönelik yapılar” (İslam Ansiklopedisi, 8. Cilt: 400). Kutsal dağ kültüne uluhiyet atfedilmesi “Japonca'da ifade eden ilahları Kami kelimesi için de dağlar kullanılır (İslam Ansiklopedisi, 8. Cilt, 400). Taocular, kişiyi semaya götüren bir sığınak olarak görürler. Uzak Doğu kültüründe Himalaya dağların kralı ve en kutsal dağ, Meru dünyanın eksenini, Kailasa Tanrı Şiva'nın ikametgahıdır (İslam Ansiklopedisi 8. Cilt: 400). Tüm bu dinsel inanış biçimlerine göre “simgeler belirli bir yaşam biçimi ile özgül (çoğu zaman bariz) bir metafizik arasında temel bir uyumu formüleştiren” yaşamı kültürel kurallara dayalı olarak nizama sokma çabası taşımaktadır (Geertz, 2010: 112-113).

Filmde Narayama Dağı'na götürülmek herkese bahşedilen bir onur değildir. Özellikle cesareti koşullayan bu ritüel, şerefli bir tercih olarak karşımıza çıkmaktadır. Filmde kabile tipi inanış biçiminin hala sürekliliğini koruduğu tarımla geçinen bu küçük topluluk, yaşam ve ölüm normallerini Narayama Dağı'nın eteklerinde olmanın verdiği sorumluluk çerçevesinde sürdürürler. Ata, ecdat olarak nitelenebilecek

bir karakter olarak Orin-San, oğlu Tatshuei'nin yeni karısı Tama'yla arasında şöyle bir diyalog geçer:

"Yakında dağa gideceğim... Zirveye ne kadar erken giderseniz, dağ tanrısından o kadar çok övgü alırsınız. Aksi takdirde dağ tanrısı sinirlenecek ve buradaki klan kötü şansla karşılaşabilir. Benim gibi 70 yaşını dolduran birinin sağlıklı olması iyi değil. Çünkü yemek yemekten başka bir şeye yaramıyor. Bu yüzden dağa gitmek istiyorum. Hepimiz ruhlarla buluşacağız. Nasılsa bizden önce oraya gidenler var... Annem dağa çıkmıştı, kayıvalidem de öyle... Benim de gitmem gerek. Burada hayat zor. Dağa gidince Matsu-yanı görürüm..."

Filmde genel olarak dağa ve yaşlılığa yüklenen misyon arasında bir benzerlik seziliyor. Narayama Dağı yüceltilip kutsiyet atfedilirken, yaşlılığa ise "şerefli bir misyon" yükleniyor. Aileye katılacak olan yeni bireyler için alan açma fedakarlığı, yaşlılardan bekleniyor.

12. Tema: Yolculuk Töreni. Orin-San, Dağa gitmenin gururunu her defasında gündeme getirerek bir tören beklentisi içinde olduğu ima etmektedir. Dişlerini iki kez kırma teşebbüsünde bulunan Orin-San başarılı olunca, artık gitmeye ve törene hak kazanmıştır.

Köyde genel olarak kurallara riayet, sadece Dağa çıkma ritüelinde değil diğer gündelik pratiklerde de dikkat çekmektedir. Örneğin hasadın çalınması, hırsızlık, dağa götürülecek yaşa gelen yaşlı bireylerin kaçma şanslarının olmaması, hasta bireylerin cesetlerinin yakılması, kabileler arası ilişkilerin sınırları gibi birçok yaşamsal ritüeller, belirli kurallara göre şekillenmektedir. Orin-San, film boyunca 'onurlu' bir rol model olarak dikkat çekmektedir. Bunun nedeni, şüphesiz kurallara bağlı olmasından ileri gelmektedir.

Orin-San, dağa gitmeden önce kendi taziye törenini yapmaktadır. Törenin hazırlıklarını bizzat kendisi üstlenmektedir. Özel bir içecek olarak hazırlanan Sake'yi misafirlere ikram

etmek için özenle hazırlamaktadır. Gece tüm hazırlıklar yapıldıktan sonra, 6 erkek karşılıklı oturur ve sırayla Sake'den birer yudum alarak her birey bir kuralı hatırlatmaktadır. Dağa gitme kuralları erkek kurulu tarafından (01:28:28 dk.) şöyle sıralanır:

1. Konuşmak yok.
2. Dağa gittikten sonra bir daha kimseye görünmemelisin.
3. Narayama'ya gitmek için arkadaki dağın eteklerinden geç... kutsal ormanın aşağısından ilerle... 3. dağı geçtikten sonra bir göl göreceksin... gölün etrafında 3 kez dolaş, sonra çık.
4. Bir dağı geç, derin vadiye ulaş... vadinin etrafında dolaş, sonra yaklaşık 7 mil yürü... yol boyunca 7 dönemeç var ve buraya "Yedi Vadi" deniyor.
5. Yedi vadiyi geçince dar bir bayır göreceksin, ardından da Narayama'ya giden bir yol var.
6. Narayama'dan sonra patika olmayan patikalar var. Dağdan dönünce asla geriye bakmamalısın.
7. Gizli kural: dağa çıkmak istemiyorsan, onu bayırda bırakabilirsin, bu da gizli kural.

Geleneğin nasıl icat edildiğiyle ilgili edindiğimiz bu kurallar dizgesinin artalanında, modern kültür pratiklerinde, gündelik hayatta anlamsız bulduğumuz birçok fiil, ilkel kabile topluluklarında o fiile kutsiyet atfedilerek uhrevi bir anlam yüklenmektedir. Bunun en afaki görünümü Narayama Türküsü'nde sayılar ve şemalarla açığa çıkmaktadır. Bu tür ritüele dönüşmüş pratikler, Narayama Dağı örneğinde olduğu gibi "düzensiz ve geçici olaylardan ziyade sürekli kurumsallaşmış kültürler" olmaktadır (Price, 2004: 32). Dolayısıyla "bu tür kurumsallaşmış külte dönüşmüş değerler, ölüme gönderilen ataların da "bir kült nesnesine dönüştürülmesi" olarak değerlendirilebilir (Clastres, 1992: 80). Hem yaşlılığın hem de yaşlılık dolayısıyla ölümün bir tür kült nitelik kazanması, uhrevi aleme olan inancın yansımalarıdır. İnsan bedenini geçici, ancak ona atfedilen ruhun sonsuz olduğu fikri, dağ ile kurulan özdeşim yoluyla sağlanabileceğini göstermektedir. Yeryüzü ve

gökyüzü arasında köprü kuran bir işlev olarak dağ kültü, filmde yaşlı bireyleri onurlandırma şeklinde cereyan etse de bu onurun ölüm yoluyla kutsanması, böylelikle ölecek olan bireyin ruhunun başkasında yeniden yeryüzüne farklı bir pozisyonda gelmesi, reenkarnasyon döngüsünü anımsatmaktadır.

Örneğin Dinkalarda "Kutsal Varlık"ın" yer aldığı gökyüzü ile insanın yaşadığı yeryüzünün bir zamanlar bitişik olduğuna, gökyüzünün yeryüzünün hemen yukarısında yer aldığına ve yeryüzüne bir iple bağlı olduğuna inanılmaktaydı" (Geertz, 2010: 131). Dinsel bir psikodrama olarak karşımıza çıkan bu kozmik düzen, yaşlı bireylerin yaşam döngüsü için ilk gözden çıkarılan bir uğrak olarak karşımıza çıkmaktadır. Teselli biçimi olarak ruhların bu dağa kurban verilerek özgürleşmesi inancı ise tarım toplumu ile uğraşan kırsal kesiminim kültürel yaşam pratiklerinden ileri gelmektedir. Dolayısıyla inanç ritüelleri de bu minvalde şekillenmektedir. Malinowski (1948), bireyin güven duygusunu harekete geçiren bir dizge olarak dini, "kişinin durumlara ve duygusal gerilime katlanmasına yardımcı" olacağını, bu sayede "ritüel ile doğaüstüne inanma dışında hiçbir görgül çıkış yolu sunmayan bir durum ve çıkmazlardan kaçış yolu sağlamak biçiminde" değerlendirmektedir.

13. Tema: Bir İnisiasyon Biçimi Olarak Ölüm. Bir varlık durumundan başka bir varlık durumuna geçiş olarak değerlendirilen inisiasyon, bir tür değişim, bir halden başka bir hale geçme veya farklı bir kişinin doğuşunu sağlayan etkin ve sembolik ölüm olarak anlamlandırılır. Bu nedenle bir ayrılık/kopuş anlamı taşıyan "inisiasyon rituslarında her zaman bir cenaze töreni yer alır". Joelle de Gravelaine'in değerlendirmesine göre inisiasyon, 'başlama' anlamından önce 'ölümden geçmek' anlamına gelir. Bu ölümden geçiş süreci, tüm inisiasyon rituslarında

olduğu gibi, bir 'bilinç değişimini' birlikte getirir (Tecimer, 2006: 49).

Budin Bilimcilere göre genel kabuller arasında üç tür inisiasyon bulunmaktadır. Bunlar: "Gençleri yetişkin kategorisine yükselten kabile inisiasyonlar; dinsel tarikatlara, gizli örgütlere ya da kapalı kardeşlik birliklerine giriş için uygulanan ezoterik-dinsel inisiasyonlar; doğal insansal durumdan ayrılarak doğaüstü güçlere sahip olunan bir duruma yükselttiği varsayılan 'büyüsel inisiasyonlar' (Tecimer, 2006: 49).

İnisiasyon türleri genel olarak inanç sistemleri ile ilişkilendirilse de ondan bağımsız şekillendiği söylenebilir. Kabile inisiasyonları, profan (din dışı) geçiş ritleri olarak bir ölçüde dinsel özellik içerse de bu ritus mitsel arketipler üzerine yapılandırılır. İlk türdeki inisiasyon, toplumsal ve sosyal bütünleştirme işlevi görürken, büyüsel inisiasyonlar bireyi toplumdan koparır. Buradan da anlaşılacağı üzere inisiasyon, "daha aşağı olarak nitelenen bir konumdan daha yukarı (aşkınsal) bir konuma psikolojik olarak geçişi sağlayan işlemdir" (Tecimer, 2006: 49). Bunun gibi birçok anlam kümesini içermesi bakımından Orin-San'ın deneyimi Arayashiki'den (Orin-San'ın ölüm döşegindeki erkek komşusu) farklı olsa da aynı türden bir inisiasyona bizleri götürür. Orin-San'ın bir inisiasyon törenini andırır şekilde yaşamının son bulmasının verdiği hüzünden ziyade bir kavuşma (02:02:10 dk.), arınma ve onurlandırma görüyoruz. Türk-İslam kültüründeki 'Şeb-i-Arûs' töreni gibi kopuştan çok kavuşma dinginliği içinde sevgiliyle buluşma, 'vuslat' halini andırıyor. Kültürlerarası etkileşim yoluyla Tanrı inancına dair ritüeller arasında benzerlikler görülmesi, göç yoluyla etkileşimin ne kadar güçlü olduğunu gösteriyor (Tecimer, 2006: 49). Dişlerin kırılmasından sonraki süreçte Orin-San, bundan böyle suhulete ermiş bir siluet gibidir. Dağa çıkmadan bir gün önceden başlayan

yaşamdan zihinsel kopuş, dağ yolculuğunda daha güçlü hissedilir.

Japonya Kültüründe Yaşlanma

İmamura, içinde bulunduğu toplumun kültürel ve politik altyapısına eleştirel yaklaşarak kimono, zen bahçeleri ve çay törenlerinin yerine "insan vücudunun alt kısmı ile sosyal yapının alt kısmı arasında ilişki kurmaya çalışmaktadır. Alt kültürü perdeye yansıtmayı ilke edinen yönetmen, sırtını geleneksel kültüre yaslamış Japon kültürünü sert şekilde eleştirerek reaksiyonel bir karşı duruş sergilemektedir. Bu minvalde şekillenen Narayama Türküsü filmi, Japon kültürünün kırsal alandaki gündelik yaşantı pratikleri içinde "insan-hayvan arasındaki ilişkiyi"² sorgulamaktadır. İmamura, "İnsan olmak nedir?" sorunsalının etrafında şekillenen diğer eserleri gibi bu yapıtı da ekolojik döngünün içinde insan yaşamı kadar diğer canlı türlerinin önemini vurgulamaya çalışmaktadır.

Sert gerçeklik (harsh realism) üzerine kurgulanan film, geniş bir tarihsel sürecin dönüşümüne atıfta bulunmaktadır. Meiji restorasyonundan (1868-1912) şimdiye kadar Japonya'nın kültürel ve politik serencamını perdeye taşımaktadır. Sürecin nasıl gelişim gösterdiğine bakıldığında; Meiji restorasyonu³ (Aydınlanmış Yönetim/Enlightened Rule), genellikle feodal kültürden modern Batı kültürüne geçiş olarak kabul edilmektedir. On dokuzuncu yüzyılın sonlarına doğru ilerici global dönüşüm geçiren dünya, modernleşme için geleneksel yapıyı yıkmayı hedeflemişti. Ancak Japonya, modernleşmeye geçebilmek için imparatorluğu ortadan kaldırarak demokrasinin doğuşuna imkân tanımak isterken, yeni bir imparatorluk biçimi olan 'Meiji İmparatorluğu'nu kurmuştu. Bu köklü değişim birçok çelişkiyi barındırmaktaydı. Demokrasiden çok despotik bir hükümet

biçimini benimseyen Japonya, "egemenlik herhangi bir politik istenci olmayan halka değil, imparatora ve dolayısıyla keyfi ve gerçekte bütünüyle edilgen bir istence" dönüşmüştü.⁴ Demokrasi adı altında modernleşmeyi paradoksal şekilde saf dışı bırakan bir tür Batı feodalizmi olarak görülen Meiji restorasyonu, 'despotik bir modernlik' yaratmaya çalışmıştı.⁵ Batı karşısındaki pozisyonunu korumak için ülkede samurai kültürünü ortadan kaldırmak yerine, samuraileri güçlendiren ekonomik, toplumsal ve politik düzenlemeler yaptı. Amaç, Batı sömürmesini önlemektir; ancak demokratik yönetim yerine, Meiji İmparatorluğu Meiji Oligarşisinin kuklası oluverdi. Demokrasiyi teknolojik gelişim özelinde alımlayan Japonya, evrensel insan hakları, fikir özgürlüğü, yasa egemenliği, etik ve demokrasi gibi kavramlar Şintoizm⁶ ile yetişmiş Japon entelektüeli tarafından göz ardı edilmişti. Yukarıdan bir dönüşüm yerine toplumun tümünü kapsayan yurttaşlık hakkı gelişmediği için "Meiji Dönemi fethedilecek topraklarda tiranlık ve terör uygulamaya ayarlanmış bir 'imparatorluk' yapısı hazırladı".⁷ Son kertede "ekonomiden politikaya, sanattan eğitime kadar bütün çağdaş Japon kültürü feodalizm ve teknoloji sentezi üzerine şekillendi".⁸ 1850-1860'larda yeni bir düzen oluşturmak niyetiyle "Şintooya ve eski Japon klasiklerine dönüşmesi gerekiyordu". Bu dönemde yeni bir kültür yaratmak için eskiye dönüş amaçlanmaktaydı: Toplumunu bir arada tutmak ve yönetime bağlılığı sağlamak için milli bir din oluşturmak. Militarist ruhla bu ulusallaştırma projesi, Japonya'dan Çin kültürünün bin yıllık etkisini (etnik ve kültürel temizlik) tamamen yok etmeye dayanmaktaydı. Etnik kabilecilik mantığıyla tüm yabancı öğelerden arınma düşüyle, yeni bir "altın çağ" yaratmak için tüm yabancı öğelerden arındırılması zorunlu idi. "Böyle bir dönemin düşlemsel olması bir yana, Japonya "kültür" olarak kazandığı her şeyi Çin'den ödünç almıştı ve bu ilkel bölünme

şimdi Japon tinini Çin kültüründen de yalıtım istiyordu.

Böyle bir tarihsel kesit içinde Narayama Türküsü filmi, kırsal bir bölgede kabile tipi yaşam sürerken, dönemin politik ikliminden yalıtılmış şekilde bir yaşam sürdürmektedir. Ancak dönemin ruhunun her yerde hissedildiği yoksulluk, köyün izole yaşam sürdürmesinin bedeli gibidir. Filmde yalıtım sürecinin iz düşümü olarak yoksulluk, yaşlı bireylerin bir dağın tepesinde ölüme terk edilmesiyle işlenmektedir. Yoksulluktan kaynaklanan boğaz fazlası olarak görülen yaşlı bireylerin ölüme terk edilmesi, kutsal dağ kültürüyle meşrulaştırılmaktadır. Kültürel olmasının yanı sıra dini bir değer taşıyan ölümün dağ ile ilişkisi, son kertede tesadüf değildir.

Japonya, Şintoizm dinine göre tabiata tapmaya önem vermektedir. Bu izleri Narayama Dağı'na atfedilen kutsallık üzerinden alımlamak mümkündür. Altıncı yüzyıldan bu yana hala en güçlü inanış biçimi olan Şintoizm iki büyük dinden biridir.⁹ Buradan da anlaşılacağı üzere bir aktarım biçimi olarak kültürel bellek, "kutsal simgelerin bir halkın ethosunu -yaşamlarının tonunu, karakterini ve niteliğini, onun ahlaksal ve estetik biçimini ve ruhsal durumunu- ve dünya görüşünü -insanların olup bitenlerin gerçekliğine dair edindikleri izlenimi, düzen konusundaki en kapsamlı fikirlerde- sentez işlevi görür" (Geertz, 2010: 111-12). Gündelik yaşamı şekillendiren en önemli aktarım biçimi olarak din ve kültür, toplumsal değerlerin inşasında kurucu işlev üstlenir. Karl Marx'ın ifadesiyle bir yapıntı olarak kültür ve din, "doğanın yarattıklarına karşılık, insanın yarattığı her şeyi" şekillendirmektedir. Öte yandan, bireyi var olan olay ve durumlara karşı takınılacak tutumlara karşı hazırlıklı olmayı sağlayan tabir zamk işlevi görmektedir. Kültür, sosyal varlık olan insanın sadece fiziksel uyarlanma sürecini değil, Sorakin'in ifadesiyle "[...] sosyal-kültürel evrendeki açık seçik

eylemlerin ve araçların ortaya koyduğu ve nesnelleştirdiği anlamlar, değerler ve kurallar, bunların etkileşim ve ilişkileri, bütünleşmiş ve bütünleşmemiş grupların hepsini kapsamaktadır (Sorakin, 1947: 313). Diğer bir deyişle, "inançların, maddi ve manevi öğelerin birliği" olarak hem insana hem de topluma içkin tüm değerler paradigmasıdır (Sapir, 1921: 4. 402). Bu yapılaşmış kategorilere göre kültür doğrudan insan yaşantısından azade düşünülmemektedir. Bu minvalde yakınlaştırıcı (benzerlik/tanıdıklık) bir nitelik taşıırken, öte yanda sembolik dışlamalara da nedensellik teşkil edebilir. Bu anlamda kültürün ne'liğinden çok işlevi üzerinde dururuz ve onu anlamaktan çok çoğu zaman nedenselliği üzerine düşünmeden sadece uygularız. Kültürün etkileşim alanı içinde devinen diğer önemli bir toplumsal-sosyolojik denetim aygıtı olan din de tıpkı kültür gibi "bir simgeler dizgesidir" (Geertz, 2009: 113). Simgenin kavranması ise onu anlamaktan çok kabul etmekle devinime geçer. Bu devinim, normatif olarak doğrudan gayri resmi yollarla yaptırım gücüne sahip güçlü bir aygıt olarak işlerlik gösterir.

Özellikle ilkel topluluklarda/kabilelerde din olgusu yasa kadar güçlü sistematik bir nitelik değeri taşır. Filmde Orin-San, kendi ölüm yolculuğunda sükûnetini korurken, köy sakinlerinden başka bir yaşlı erkeğin (01:59:38 dk.) Narayama Dağı'nın zirvesinde oğlu tarafından uçuruma itildiği görülmektedir. Kültüre karşı bu koşulsuz uyarlanma, bireyler tarafından uygulanmadığı zaman ayıplanma ve dışlanma korkusu yaşanmaktadır. Bu nedenle tıpkı din gibi gelenekler de normatif yaptırım gücüne sahiptir. Toplumsal denetimin gayri resmî aracı olarak inanç ritüelleri, "[...] bireyin kendi grubundan elde ettiği toplumsal kalıt, toplu halde öğrenme için bir depo hem dış çevreye hem de diğer insanlara uyum sağlamak için bir teknikler seti, bir tarih çökeltisi; ayrıca, belki de umutsuzluk sonucu,

bir harita, bir elek" görevi üstlenmektedir (Geertz, 2009: 19-20). Tüm bunlara karşın kendi içinde tutarlılık taşıyan bir topluluğa mal olmuş gayri resmi yaşamsal dizgeler, sadece bu dünyada değil, öbür dünyada da nasıl yaşanılacağına şemasını çizmektedir.

Global düzeyde on dokuzuncu yüzyıldan yirmin birinci yüzyıla gelindiğinde, modern yaşam kültürüyle birlikte toplumsal dinamiklerin değişmesi ve buna yönelik birtakım sağlık, ekonomi, coğrafya, sosyal, kültürel vb. konulara yönelik kent-taşra ayırt etmeksizin eşitlikçi bir sosyal zemin oluşturmak, küresel ölçekte politik ve yasal düzenlemeleri zorunlu hale getirmiştir. Özellikle, yaşlanan dünya nüfusu dikkate alındığında, kamu politikalarının sağlıklı ve uzun yaşama, sağlık politikalarının sadece genç bireyleri değil, yaşlı bireyleri de dikkate alarak geniş ölçekte bir düzenleme yapması, yeni dünyada toplam nüfusun çeyreğini oluşturan yaşlı bireyleri de kapsama alanına katmalıdır.

Çemberin/bağlamın dışına itilen azınlık gruplar içinde yaşlı bireylerin çok kesenli dışlama türüne maruz kaldıklarını sadece modern zamanlarda değil ilkel topluluk biçimlerinde ve kırsal coğrafyalarda da görmek mümkün. Zhixin Feng, David R. Phillips ve Kelvyn Jones'a göre (2018: 1), "yaşlıların sosyal dışlanmasının sadece bireyler arasında değil iller arasında da farklılık gösterdiğini" belirtiyorlar. Yaşa bağlı sosyal dışlanma (social exclusion) çapraz kesenli olmasında ortaya çıkan dışsal (external) bulgular arasında Zhixin ve arkadaşlarına göre, eş zamanlı ve çok değişkenli olduğu, sadece bireyler arasında değil coğrafya temelli illere göre de farklılık göstermektedir.

Eğitimde eşitsizliğin başka bir veçhesini oluşturduğu okuma-yazma becerisi ve bunun paralelinde gelişen sağlık hizmetlerine ulaşmada yaşlı bireyler dezavantajlı gruplar olarak karşımıza çıkmaktadır. Yanı sıra, çok-kesenli yalıtılma içinde ekonomik ve sosyal

güvenlikte de erişim kısıtı yaşamaktadırlar. Yaşlı bireylerin sosyal bağlamdan kopmalarındaki içsel (internal) bulgular arasında ise Zhixin vd., göre, öznel dışlanma türünde bireyler, duygularında sosyal ilişkilerden dışlanma (yüz yüze iletişim) ve yaşamdan fiilen kopuş yaşamaktadır. Düşük gelir, yoksulluk, kırılganlık, hastalık gibi yaş ve sınıf temelli ana akım etkilerden ötürü eşitsizliğe maruz kalan gruplar yaşlanma döneminde, döngünün durduğu ve sosyal akıştan kopulduğu gözlenmektedir. Saygınlık ve bağımsızlık, iyi yaşlanmanın temel kavramları arasında yer almaktadır; ne var ki, yaygın inanışa göre, bu konuda hem çok az şey bilinmekte hem de yasal/normatif adımlar coğrafyalara göre farklılık göstermektedir.

Sosyal dışlanma ve topluma katılım konusunda Kathy Black, Debra Dobbs, ve Tiffany L. Young (2012: 1), onurlu ve bağımsız yaşlanmayı anlayabilmek için bulguladıkları bir çalışmada, "anamlı katılım, yerinde yaşlanma, saygı, katılım, iletişim, bilgi, ulaşım, hareketlilik, sağlık ve iyi olmak" şeklinde 6 başlık bulguladılar. Yeni bir paradigma anlayışı olarak yaşlı yetişkinlerin sosyal bağlamdan kopmamaları için ileri sürdükleri bu olumlu dizgeler, gittikçe artan yaşlanan nüfus için önemli izler taşıyor.

Naoko Muramatsu ve Hiroko Akiyama (2011: 425), dünyadaki en fazla yaşlı yetişkine sahip ülke olarak Japonya'yı işaretlerken, yaşlanmanın kişisel bir sorun değil, aynı zamanda coğrafi bir yükümlülük taşıdığını belirtiyorlar. "Aşırı yaşlanan" bir toplum olması bakımından Japonya, kamu politikalarında köklü bir dönüşüme ihtiyaç duymakta, kültürel ve sosyal olarak yaşlı bireylerin bağımsız ve saygın yaşamalarına yönelik yeni politikalar üretmeye ve son dönem çalışmalarında ciddi bir ihtiyacın hasıl olduğunu vaka çalışmalarıyla kamuoyuna duyurmaktadırlar. Bu durumu dikkate alan Japonya (Maratsu ve Akiyama, 2011: 426), "toplam nüfustaki 65 yaş üstü insanların oranı dünyanın en yüksek" yaşlı

nüfuslu ülkesidir. İstatistiklere göre, “2030 yılına gelindiğinde, her üç kişiden biri 65+ ve beş kişiden biri 75+ olacak” (Maratsu ve Akiyama 2011: 426). Buna göre, sağlıklı ve uzun ömürlülüğün iyileşmesini yansıtan doğumlarda yaşam beklentisi en yüksek olan Japonya’da Dünya Sağlık Örgütü’ne göre, kadınlar 86 ve erkekler 80 olarak üst sınır belirlenmiştir. Bu doğrultuda, disiplinlerarası bir yaklaşımla Gerontoloji konusunda uzmanlaşmış enstitüler açan Tokyo 1972 yılında Tokyo Metropolitan Institute of Gerontology, 2004’te Ulusal Geriatri ve Gerontoloji Merkezi kurmuşlardır. “1959’da kurulan Japonya Gerontoloji Derneği, 1960’tan beri Uluslararası Gerontoloji ve Geriatri Derneği ve şu anda sosyal gerontoloji, geriatri, biyomedikal gerontoloji, gerontoloji, psikogeratri, bakım yönetimi ve gerontoloji hemşireliğini temsil eden yedi akademik topluluğu içermektedir” (Muramatsu ve Akiyama, 2011: 426-27). Araştırma finansmanı ulusal hükümet, özel sektör ve vakıflar aracılığıyla sağlanmaktadır.

Bitirirken...

Sonuç olarak yaşlanma evresini konu edinen Narayama Türküsü filmi, yaşlı bireyler için belirlenen tali bir konumu gündeme getirmektedir. Film yönetmeni İmamura, bireylerin sosyal yaşamdan tecrit edilmelerindeki başlıca etkenin yaşa dayalı ayrımcılık olan yaşlanmayı konu edinmektedir. İmamura, canlı yaşamı boyunca insanın geçirdiği tüm evrelerin hepsinin yaşamın döngüsel ilerlediğini film boyunca izleyiciye sezdirmektedir. Film boyunca birer yapıntı olan kültür, gelenek ve inanç sistemleri gibi gündelik yaşantı dünyasını şekillerinden normatif kurallar dizgesi, bireye, “nasıl yaşamak” yerine “nasıl ölmek” gerektiğini öğütlemektedir. Japonya kırsalı özelinde görülen yaşlanmaya dayalı deneyimler, pek çok

toplumda farklı şekillerde olsa da yine aynı kodlar üzerinden işlenmektedir. Filmde dikkat çeken önemli temalardan biri olan cinsiyet ve yaşa dayalı eşitsizliğinin birbirini beslediği en önemli işaretlerden biri olarak görülebilir. Filmden de açıkça okunduğu üzere, patriarkal bakışın öznenin kim olduğu fark etmeksizin dişil cinsiyete sahip olan her varlığın sömürülmeye açık bir nedensellik teşkil ettiği görülmektedir. Patriarkal bakışa göre bir hayvanla kadın arasındaki dişilik, sadece tür farkına dayanmaktadır. Bu nedenle insan hakları kadar hayvan hakları da çözüm bekleyen önemli bir sorunsaldır. İmamura, ekolojik denge içinde insanı sadece bir tür olarak değerlendirirken, onu diğer canlı türleri arasında değer noktasında ayrı bir yere taşımamaktadır. Bu nedenle insan, hayvan ve doğa arasında savaş yerine iç içe ve bir arada yaşamının mümkün olduğunu Narayama Türküsünde işlemektedir. İnsan toplulukları özeline inildiğinde ise yaşamsal dönemler olan çocukluk, gençlik, olgunluk ve yaşlanma arasında tıpkı ekolojik denge gibi bir uyum içinde ilerlediğini; hiçbir yaş grubunun dışlanmaması gerektiğini kadın karakter olan Orin-San ile odağa yerleştirmektedir. Yaşamın bir döngü üzerinden evrelere bölündüğü düşünüldüğünde, tıpkı gençlik gibi yaşlanma da olağan dışı bir durum olarak değerlendirilmemelidir. Başka bir deyişle, etnik, cinsiyet, kültür, ekonomi, yoksulluk, sınıf, coğrafya ve yaş, insan yaşamının döngüsü içinde ‘olağan’ deneyimler olarak beliren farklılıklar ve eşitsizliğe nedensellik teşkil etmemelidir.

Not

1 Türk Dil Kurumu’na göre “İş yaramaz hale gelme, bir kişinin değersiz bulunarak bir kenara atılmak” anlamına gelmektedir. <https://sozluk.gov.tr/>

2 https://www.japan-zone.com/modern/imamura_shohei.shtml

- 3 <https://www.britannica.com/event/Meiji-Restoration>
- 4 <https://www.ndl.go.jp/constitution/e/etc/c02.html#s1>
- 5 http://azizyardimli.com/japon_devrimi/07_japonya_meiji_restorasyonu.html
- 6 http://azizyardimli.com/japon_devrimi/07_japonya_meiji_restorasyonu.html
- 7 http://azizyardimli.com/japon_devrimi/07_japonya_meiji_restorasyonu.html
- 8 https://www.youtube.com/watch?v=6OL_NjhSDCw
- 9 https://www.univie.ac.at/rel_jap/an/Geschichte

Kaynakça

- Adams, C. J. (2010). *Etin Cinsel Politikası: Feminist-Vejetaryen Eleştirel Kuram*. (Çev. G. Tezcan, M. E. Boyacıoğlu). İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Bauman, Z. (2020). *İskarta Hayatlar Modernite ve Safraları*. (Çev. O. Yener). Tellekt Yayınevi.
- Butler, J. (2018). *Biziz Halk, Toplanma Özgürlüğü Üzerine Düşünceler*, (Çev. F. B. Aydar). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Clastres, Pierre (1992). *Vahşi Savaşçının Mutsuzluğu: Siyasal Antropoloji Araştırmaları*. (Çev. Alev Türker, M. Sert). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Clastres, Pierre (1992). *Vahşi Savaşçının Mutsuzluğu: Siyasal Antropoloji Araştırmaları*. (Çev. Alev Türker, M. Sert). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Deleuze, G. (1989). *Cinema 2: The Time-Image*. Londra: The Athlone Press.
- Direk, Z. (der.) (2014). *Cinsiyetli Olmak Sosyal Bilimlere Feminist Bakışlar*. (4. bs.). Yapı Kredi Yayınları.

- Fo, D. ve Rame, F. (1994) *Kadın Oyunları, Boyut Tiyatro/Oyun Dizisi-9*. (Çev. F. Demirel). Açılım Yayınları.
- Geertz, C. (2010). *Kültürlerin Yorumlanması*. (Çev. H. Gür). Ankara: Dost Yayınevi.
- Harman, Ö. F. (1993). *Dağ*. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, içinde (8. Cilt ss. 400-401.).
- Malinowski, B. (1948). *Magic, Science and Religion*. The Free Press: Glencoe, Illinois.
- Marcos, S. (der.) (2006). *Bedenler, Dinler ve Toplumsal Cinsiyet*. (Çev. S. Küçük Çoban). Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Mbembe, A. (2003). "Necropolitics", *Public Culture*. Sayı, 15(1). pp. 11-40.
- Morin, E. (2005). *The Cinema or The Imaginary Man*. Minneapolis: University Of Minnesota Press.
- Özdemir, M. (2013). Türk Kültüründe Dağ Kültü ve Bir Yüce Dağ: Halbaba. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 2. (9). ss. 141-163.
- Price, S. R. F. (2004). *Ritüel ve İktidar: Küçük Asya'da Roma İmparatorluk Kültü*. (Çev. T. Esin). Ankara: İmge Kitabevi.
- Sapir, E. (1924). Culture, Genuine and Spurious. *American Journal of Sociology*, 29. (40). pp. 1-29.
- Scully, D. (2013). *Cinsel Şiddeti Anlamak Tutuklu Tecavüzcü Erkekler Üzerine Bir inceleme* (Çev. Ş. Tekeli ve L. Aytek). İstanbul: Metis Yayınları.
- Sorokin, P. A. (1947). *Society, Culture and personality: Their structure and dynamics*. New York: Harper and Brothers.
- Tecimer, Ö. (2006). *Sinema Modern Mitoloji*. İstanbul: Plan B. Yayınları.

Türkoğlu, N. (2011). Psikanaliz ve Sinema Üzerine. M. İri. (Ed.), *Sinema Araştırmaları: Kuramlar, Kavramlar, Yaklaşımlar İçinde* (ss.143-156.). İstanbul: Derin Yayınları.

Türk Dil Kurumu (TDK). <https://sozluk.gov.tr/> Erişim Tarihi: 11.01.202.

https://www.japan-zone.com/modern/imamura_shohei.shtml Erişim Tarihi: 12.01.202.

<https://www.britannica.com/event/Meiji-Restoration> Erişim Tarihi: 12.01.202.

<https://www.ndl.go.jp/constitution/e/etc/c02.html#s1> Erişim Tarihi: 12.01.202

http://azizyardimli.com/japon_devrimi/07_japonya_meiji_restorasyonu.html 13.01.2021

https://www.youtube.com/watch?v=6OL_NjhSDCw Erişim Tarihi: 13.01.202.

https://www.univie.ac.at/rel_jap/an/Geschichte Erişim Tarihi: 13.01.202.

Demans Dostu Toplum İçin Farkındalık Eğitim Programının Yerel Yönetim Çalışanları Üzerindeki Etkisi

Tuğçe Keleş

Gerontolog, MA

Adres: Senex: Yaşlanma Çalışmaları Derneği, Antalya

E-Posta: kelestugcee@gmail.com

Geliş Tarihi: 10 Ocak 2021; Kabul Tarihi: 13 Ocak 2021

Doi: 10.24876/senex.2019.32

Künye: Keleş, T. (2020). Demans Dostu Toplum İçin Farkındalık Eğitim Programının Yerel Yönetim Çalışanları Üzerindeki Etkisi. *Senex: Yaşlılık Çalışmaları Dergisi*, 4, 65-70.

 <https://orcid.org/0000-0003-0152-7894>

Özet

Bu çalışmanın temel amacı; Yaş Dostu Kentlere Doğru: Hızla Yaşlanan Bir Toplumda Yaş Dostu Çevreler ve Hizmetler Yaratmak (Arun, 2019) araştırması kapsamında oluşturulan DemansFarkındalık Eğitim Programı'nın etkililiğini ölçmektir. DFEP; Toplumsal Cinsiyet, Damgalama, Demansı Fark Etmek, Belediye Hizmetlerinde Yaş Dostu Çevre ve Hizmetler Anlayışının Önemi ve Yaş Dostu Çevreler ve Hizmetler Bağlamında Demans Dostu Toplum olmak üzere toplamda 5 modülden oluşur. Çalışma kapsamında, DFEP'nin uygulanması sonucu elde edilen veriler kullanılarak ikincil veri analizi gerçekleştirilmiştir. İkincil veri analizi ile Muratpaşa Belediyesi bünyesinde yer alan; Sosyal Yardım İşleri, Zabıta ve Park ve Bahçeler Müdürlüğü birimlerine uygulanan DFEP'nin; cinsiyet ve çalışılan birim bağlamında etkililiği değerlendirilmiştir. Alan yazınına bakıldığında, demans farkındalığına dair geliştirilen eğitim programlarının ağırlıklı olarak tıbbi bakım olduğu görülmektedir. Bu açıdan sosyal bilimler bakış açısıyla geliştirilen DFEP'inin; sosyal bakım, sosyal ve ekonomik koruma, kişisel özerkliğin korunması, yaş dostu çevre ve demans dostu toplum gibi konuları içerisinde barındırması dolayısıyla alana katkı sağlayacağı düşünülmüştür. Nitekim gerçekleştirilen analizler sonucunda, DFEP'yi oluşturan her bir modülün katılımcıların bilgi ve farkındalık düzeyinde olumlu anlamda fark yarattığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler:

Demans • Yaşam boyu öğrenme • Yaş dostu çevre • Demans dostu toplum

The Impact of Awareness Training Program for Dementia Friendly Community on Local Government Employees

Abstract

The main purpose of this study is to measure the effectiveness of the Education Program for Dementia Awareness (DFEP) formed within the scope of the research "Towards Age Friendly Cities: Creating Age Friendly Environments and Services in a Rapidly Aging Society" (Arun, 2019). Within the scope of the study, secondary data analysis was carried out by using the data obtained from the application of DFEP. Within the scope of secondary data analysis; the effectiveness of DFEP was assessed in relation to gender and working branches by applying it to Social Aid Affairs, Municipal Police and the Parks and Gardens Department in the Muratpaşa Municipality. When the literature is examined, it is seen that the education programs developed for dementia awareness are mainly medical care. In this respect, it is thought that the DFEP developed from the social sciences perspective will contribute to the field as it includes subjects such as social care, social and economic protection, protection of personal autonomy, age-friendly environment and dementia-friendly

society. As a result of the analyze performed, it was observed that each module constituting DFEP made a difference in the level of knowledge and awareness of the participants.

Keywords:

Dementia • Life long learning • Age friendly environment • Dementia-friendly society

Giriş

Son yüzyıl içerisinde nüfus dinamiklerine bakıldığında, meydana genel değişimin dünya genelinde ciddi etkiler yarattığı görülmektedir. Toplumların yaşlanmasıyla karakterize olan bu değişim, yeni olana ayak uydurmayı ve gelecekte olması beklenene de hazırlanmayı gerekli kılmaktadır. Bu durum; toplumsal yaşlanma sürecinde bilhassa gelişmekte olan ülkeler için karşılaşılan zorluklarla başa çıkma stratejileri geliştirebilmeyi önemli hale getirir (Arun & Holdsworth, 2018).

Güvenilir bir yönetim sistemi, hem sorunların belirlenmesinde hem de belirlenen sorunların çözülmesi aşamasında oldukça önemli bir yer tutar. Demokratik bir yönetim anlayışı, toplumun her kesimine ulaşmanın ilk adımınıdır. Ayrıca; yoksulluk, bakım ihtiyacının karşılanması, engellilik gibi incinebilir gruplara götürülecek hizmetin kalitesinin belirlenmesinde de rol sahibidir.

Yaşlanma alanında ele alınabilecek konulara vurgu yapan Yaşlanma 2.0 çalışmasında; toplumsal katılım, hareketlilik, günlük yaşam tarzı, finansal dirlik, sağlık bakım koordinasyonu, zihin sağlığı, yaşam sonu kararları gibi başlıklar incinebilir gruplar içerisinde çalışılması gereken konular olarak gösterilmektedir (Arun, 2019). Bu bakış açısıyla; demans ve Alzheimer gibi görünürlüğü günden güne artan ve toplumun birçok kesimini etkileyen çok boyutlu hastalıkların, hem genel hem de yerel yönetimler tarafından çalışılması gerektiği düşünülmektedir.

Demans hastalığının görünürlüğünün artmasıyla birlikte konuyla ilgili ulusal ve uluslararası çalışmalarda artış meydana

gelmiştir. Son yıllarda özellikle demans yaygınlığına dair birçok çalışma gerçekleştirilmiştir. Ancak demansın teşhisinin oldukça zor olması doğru sonuçlara ulaşmayı zorlaştırmaktadır. 2017 yılı itibarıyla küresel ölçekte demansın 50 milyon insanı etkilediği, bu sayının 2030 yılında 82 milyona ve 2050 yılında 152 milyona ulaşacağı öngörülmektedir (ADI, 2018). Bu açıdan; sağlık hizmetlerinin, sosyal bakımın ve finansal korumanın erişilebilir ve kaliteli olması oldukça önemlidir. Tüm bunlar düşünüldüğünde; demans çalışmalarının temelinde, demanslı kişinin insan haklarının korunması temel öncelik olarak gözetilmelidir. Demans kişiliği öldürmez. Hastalık teşhisi konulduktan sonra kişinin statü kaybının olmaması için kişilik haklarına duyulan saygı devam etmelidir (Innes, 2009). Bu bağlamda; demansın sadece tıbbi bir mesele olduğunu düşünmek, bakım ve tedavi odaklı bir planlama yapmak, demansın çok boyutlu yapısını göz ardı etmek demektir. Oysaki demans sadece demanslı kişiyi etkilemez; aileyi, bakım vereni, mahalleyi, kenti ve tüm toplumu etkiler. Bu açıdan; toplumla birebir ilişki içerisinde olan yerel yönetimlerin, kişiyi merkeze aldığı, aile ve toplumu kapsayan çalışmalar gerçekleştirmesi gerekmektedir.

Bu bakış açısıyla bu çalışma; profesyonellerin, araştırmacıların, politikacıların ve bir bütün olarak toplumun demansa dair farkındalık geliştirmesinin, hizmetin sağlanmasında önemli bir adım olacağı düşüncesiyle hazırlanmıştır.

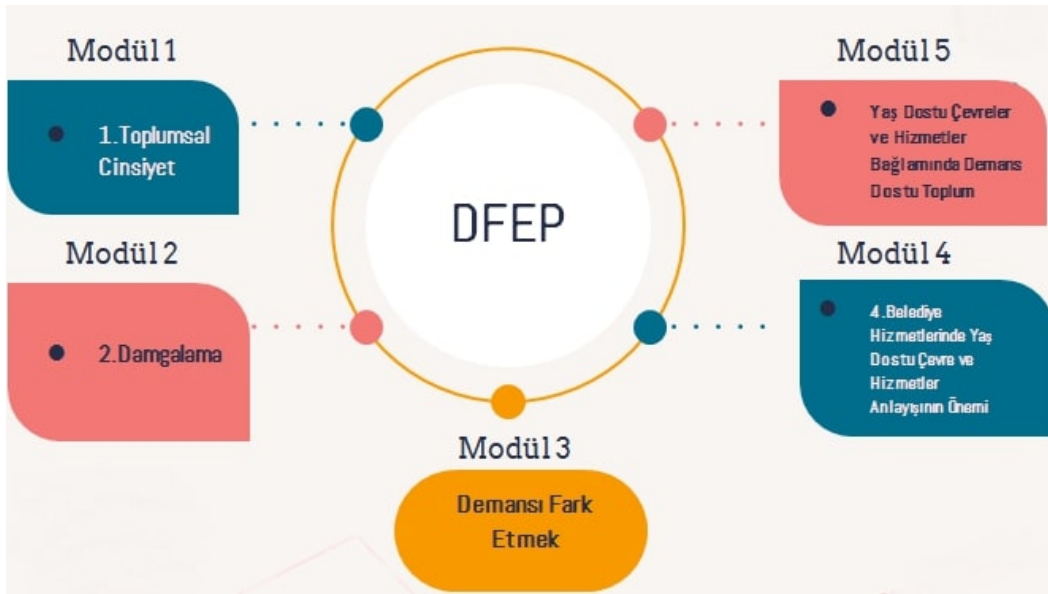
Böylece; Yaş Dostu Kentlere Doğru: Hızla Yaşlanan Bir Toplumda Yaş Dostu Çevreler ve Hizmetler Yaratmak (Arun, 2019) araştırması kapsamında oluşturulan Demans Farkındalık

Eğitim Programı, Muratpaşa Belediyesi çalışanlarına uygulanmış ve eğitim programının etkililiğinin ölçülmesi amaçlanmıştır.

DFEP'nin İçeriği

Farkındalık çalışmaları; içerik ve uygulama bağlamında toplumdaki topluma farklılık göstermektedir. Bu açıdan çalışılan topluluğun iyi analiz edilmesi, mevcut durumun tespiti,

gerekliliklerin ve hedeflerin ön çalışmalarla belirlenmesi gerekmektedir. Kişilik haklarının korunması, damgalamanın önüne geçilmesi, sosyal alanların tanımlanması ve çalışılan grupların homojen olmadığının kabulü, farkındalık çalışmalarında dikkat edilmesi gereken noktalardan bazılarıdır. Bu bağlamda hazırlanan DFEP toplamda 5 modülden oluşmaktadır. DFEP'ye dair modüller aşağıdaki gibidir.

Şekil 1: Demans Farkındalık Eğitim Programı

DFEP'de yer alan; modül 1, modül 2 ve modül 3 başlangıç modülü olarak tanımlanmaktadır. Bu modüllerde yer alan eğitimlere katılmayan katılımcılar modül 4 ve modül 5 içerisinde yer alan eğitimlere katılamazlar. Ayrıca modül 4 ve modül 5; yaşlanma, yaşlılık ve yerel yönetim hizmetleri bağlamında özel içeriğe sahip olduğundan konuyla ilgili alan çalışanlarına uygulanmak üzere tasarlanmıştır.

Bu doğrultuda Toplumsal Cinsiyet Modülü ile katılımcıların; toplumsal cinsiyetle ilgili temel bilgileri edinmeleri ve toplumsal cinsiyetin yaşlanma süreci üzerindeki etkilerine dair farkındalık geliştirmeleri amaçlanmıştır.

DFEP'nin 2. modülü ayrımcılığın dikkat edilmesi gereken boyutlarından biri olan damgalamaya odaklanmaktadır. Damgalama; sosyal olarak itibarsızlaştırıcı davranışları içeren kalıplardan ve ön yargılardan meydana gelmektedir (Goffman, 1997). Bu doğrultuda modül 2'nin hedefi katılımcıların; ayrımcılık, yaşlanma ve demans arasındaki ilişkiyi fark etmelerini sağlamaktır. DFEP'nin 3. modülü olan Demansı Fark Etmek; demansa dair temel bilgiler, demansın toplumsal görünürlüğü ve bu doğrultuda geliştirilebilecek hizmetlere odaklanmaktadır. DFEP'nin 4. modülü insan hakları bakış açısıyla yaş dostu çevre kavramına odaklanmıştır ve bu bağlamda siyasal ve sosyal

farkındalık konuları ele alınmıştır. Modüldeki temel hedef; katılımcıların demans hakkında yeni hizmetler geliştirmesi için altyapı oluşturmaktır. DFEP'nin son modülünde ise; demans dostu bir toplumun nasıl inşa edilebileceği tartışılmış ve bu konuda yapılan örnek çalışmalar katılımcılarla paylaşılmıştır.

Araştırmanın Yöntemi

Çalışmanın temel amacını; Yaş Dostu Kentlere Doğru: Hızla Yaşlanan Bir Toplumda Yaş Dostu Çevreler ve Hizmetler Yaratmak (Arun, 2019) araştırması kapsamında oluşturulan DFEP'nin etkililiğini ölçmek oluşturmaktadır. Bu amaç doğrultusunda; "DFEP'i yerel yönetim çalışanları için etkili bir eğitim programı mıdır?" sorusuna cevap aranmıştır.

Araştırmanın evrenini Muratpaşa Belediyesi bünyesinde bulunan 35 birim ve çalışanları oluşturmaktadır. Evren içerisinden örneklem seçilirken, demans hastaları, onların aileleri ve bakım verenler ile doğrudan ya da dolaylı olarak iletişim kuran, hizmetlerin planlanması ve uygulanması aşamalarında yer alan karar vericiler ve uygulayıcıların yer aldığı birimler içerisinden 3 birim tercih edilmiştir. Bu birimler; Sosyal Yardım İşleri Müdürlüğü, Park ve Bahçeler Müdürlüğü ve Zabıta Müdürlüğü'dür.

Bu doğrultuda; 6 Mayıs 2019 tarihinde uygulanmaya başlanan eğitim programına 21'i kadın 42'si erkek olmak üzere toplamda 63 kişi katılmıştır. Çalışmanın başında her bir katılımcıdan yazılı aydınlatılmış onam alınmıştır. Gerçekleştirilen eğitimler 9 Haziran 2019 günü sona ermiştir.

Modüllerin etkinliğini değerlendirmek üzere 2 basamaklı bir yol izlenmiştir. Öncelikle her modülde, ele alınan konuya dair katılımcıların subjektif değerlendirme yapmalarını sağlayacak bir soru yöneltilmiştir. Katılımcılardan bu sorulara dair cevaplarını; "0: Hiç bilgili değilim ve 10: Tamamen bilgiliyim"

numara aralığında değerlendirmeleri istenmiştir. Ardından modülün içeriğine bağlı olarak farkındalık ve bilgi düzeyini ölçmeye yönelik sorular ile ölçüm gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların, eğitim verilen konulara dair algı ölçümleri için 5'li Likert Tipi Tutum Ölçeği kullanılmıştır. DFEP'nin 1., 2., 4., 5. modülleri ve 3. modülün bir bölümü için bu ölçek kullanılmıştır.

Temel Bulgular

DFEP'nin etkililiği ölçülürken her bir modül; bilgi, algı ve farkındalık başlıkları baz alınarak ayrı ayrı değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmeler sonucunda 1. modül olan Toplumsal Cinsiyet Modülü'nün erkek katılımcılar üzerinde olumlu yönde etki yarattığı görülmüştür. Fakat modül 1 kadın katılımcılar üzerinde olumlu etki yaratmamıştır. Bunun nedeni ise, kadın katılımcıların ilk puanlarına bakıldığında anlaşılmıştır. Bu sonuçlara göre kadın katılımcıların eğitim öncesinde de toplumsal cinsiyetle ilgili farkındalık düzeylerinin yüksek olduğu ve eğitimin fark yaratmamasının sebebinin bu olduğu görülmektedir.

Yaş ayrımcılığı, damgalamanın boyutlarından biridir ve modül 2 içerisinde ele alınmıştır. Bu bağlamda modül 2'nin etkililiği değerlendirildiğinde, hem cinsiyet hem de çalışılan birim bazında modülün katılımcıların damgalamaya dair düşüncelerinde olumlu fark yarattığı tespit edilmiştir.

Yerel yönetim çalışanlarına demans hakkında farkındalık kazandırmayı hedefleyen modül 3, demans hakkında temel bilgileri ve toplumsal görünürlük konusunu ele almaktadır. Değerlendirmeler sonucunda modül 3'ün, kadın katılımcılar üzerinde olumlu bir fark oluşturmadığı ancak erkek katılımcılar üzerinde olumlu bir fark yarattığı görülmüştür. Eğitime

katılan kadın katılımcıların %85'i Sosyal Yardım İşleri Müdürlüğü çalışanlarından oluşmaktadır ve bu katılımcılar çalışma hayatlarında demanslı kişilerle birebir etkileşim halindedirler. Kadın katılımcıların eğitim öncesi farkındalık puanlarına bakıldığında zaten konuyla ilgili farkındalıklarının yüksek olduğu görülmektedir. Bu durumun modül 3'ün kadın katılımcılar üzerinde olumlu etki yaratmamasının sebebi olduğu düşünülmektedir.

DFEP'nin 4. ve 5. modüllerinde siyasal ve sosyal farkındalık kavramları ele alınarak demans dostu bir toplumun nasıl inşa edilebileceğine yönelik çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Değerlendirmeler sonucunda her iki modülün de katılımcılar üzerinde olumlu bir fark yarattığı görülmüştür.

Demansın görünür hale gelmesi hem hizmet sağlayan kurumlar hem de vatandaşlar için önemlidir. Her toplum kendi içerisinde farklı dinamiklere sahiptir. Demans çalışmalarının ilk adımı yaşanılan toplumu tanımak olmalıdır. Hizmet sağlayıcılarının bu farkındalığa sahip olması, onların mevcut durumu belirleyerek planlama yapmalarına olanak sağlamaktadır.

En gencinden en yaşlına tüm katılımcılar fiziksel, psikolojik ve sosyal açıdan birçok sorun yaşamalarına ve %87'si bu sorunları tamamen bakım rolleriyle ilişkilendirmesine rağmen yine de bakım vermeyi sürdürmekteydiler. Bir anlamda kişiler, kendileri bakıma ihtiyaç duyar hale gelmeyi göze alarak, kendilerinden vazgeçerek bakım vermeyi sürdürmekteydi. Bu durumla ilgili olarak daha çok manevi ve duygusal yönler ön plana çıkarılsa da arka planda sınıfsal konum, sosyoekonomik durum ve düşük eğitim seviyesi gibi sosyal belirleyicilerin olması önemli bir bulguydu.

Tez konusunun ortaya çıkışındaki ilk an'a döndüğümüzde, yaman çelişkinin bazı önemli sebepleri de biraz olsun gün yüzüne çıkmıştı:

Bakım verenler geronteknolojik ürünlere oldukça gereksinim duyuyordu ama mevcut durumda bu ürünler hiçbir şekilde kullanılmıyordu. Bunun temel sebepleri ise; bilgisizlik, maddi kaygılar, çalışma sistemi ve bakım ortamlarının fiziki uygunsuzluğu olarak sıralanıyordu.

Sonuç ve Değerlendirme

Son dönemlerde yapılan çalışmalar demans görülme sıklığının arttığını göstermektedir. 2018 yılında WHO tarafından yayınlanan rapora göre her yıl ortalama 9.9 milyon kişi demansa yakalanmaktadır ve bu kişilerin %63'ü düşük ve orta gelirli ülkelerde yaşamaktadır (WHO, 2018). Demanslı kişi sayısında meydana gelen artış, bu alanda çalışan iş gücüne duyulan ihtiyacın artmasına da neden olmaktadır. Dünya Bankası'nın ve WHO'nun yapmış olduğu çalışmalara göre 2030 yılı itibarıyla dünya genelinde yaklaşık 40 milyon yeni sağlık ve sosyal bakım alanında çalışan iş gücüne ihtiyaç duyulacaktır (WHO, 2017). Ancak unutulmamalıdır ki bakım ve sosyal desteğin yeterli düzeyde sağlanabilmesi sadece çalışan iş gücünü arttırmakla mümkün kılınmaz. Nitelikli hizmetin sağlanabilmesi için şehir planlayıcılarının, çevre tasarımcılarının ve hizmet sunumu esnasında insanlarla temas halinde olan uzmanların, demansı fark etmeleri gerekmektedir.

Bu bağlamda, demans dostu bir toplum yaratmanın ilk adımı hayatın her alanında demansı görünür kılmakla başlar. Ayrıca, demansın sosyal ve ekonomik etkilerinin farkında olarak ihtiyaçları tanımlamak ve bu doğrultuda harekete geçmek gerekmektedir. Kamu kurumlarının, sivil toplumun ve vatandaşların genelinin katıldığı bir organizasyon tasarımı, demansla ilişkili damgalama ve izolasyonun önüne geçmek için oldukça önemlidir. İhtiyaçlara uygun, erişilebilir

ve uygun ulaşım seçenekleriyle karakterize faaliyetler oluşturmak ve bunları günlük yaşam rutinine dahil edebilmek gerekmektedir.

Bu doğrultuda yerel yönetim çalışanlarının demans farkındalık eğitimlerini almaları oldukça önemli olacaktır. Zira insanlarla birebir etkileşim halinde olan yerel yönetim çalışanların da oluşturulacak farkındalığın, ihtiyacı olan insanlara daha kolay yansıtacağı düşünülmektedir. Bu bakış açısıyla gerçekleştirilen çalışmada, geliştirilen farkındalık eğitimiyle katılımcıların demansa dair bilgi ve farkındalık düzeylerinde olumlu bir fark yaratılmıştır. Ancak; yaratılan farkın hizmete dönüşüp dönüşmediği, bireysel ve kurumsal anlamda ne gibi yansımaları olacağı uzun vadede araştırılması gereken konular olarak görülmektedir. Bu açıdan; benzer eğitim modüllerinin yaygınlaştırılarak uygulanmasının ve etki takibinin yapılmasının önemli olduğu düşünülmektedir.

Kaynakça

ADI. (2018). From plan to impact Progress towards targets of the "Global action plan on dementia."

Arun Ö. (2019). *Yaş Dostu Kentlere Doğru: Hızla Yaşlanan Bir Toplumda Yaş Dostu Çevreler ve Hizmetler Yaratmak*, Araştırma Projesi: RWI- 1020128-165870.

Arun. Ö. & Holdsworth, J.K. (2018). Generational Care and Support Mechanisms in Turkey: Identifying at Risk Population. In *Research on Family Structures in Turkey: Advanced Statistical Analysis, 2018*. The General Directorate of Family and Social Services: Ankara.

Goffman, E. (1997). Selections from stigma L. J. Davis (Ed.), *The disability studies reader* içinde (s. 203-215). Taylor &Frances: Florence, KY US

Innes, A. (2009). *Dementia studies: A social science perspective*. London: Sage.

World Health Organization. (2017). Global action plan on the public health response to dementia 2017–2025.

World HealthOrganization. (2018). Towards a dementia plan: a WHO guide.

Bir Kadınlık Deneyimi Olarak Menopoz

Aslı Merve Çıtak

Doktora Öğrencisi, Akdeniz Üniversitesi, Turizm İşletmeciliği

Adres: Turizm İşletmeciliği Anabilimdalı, Turizm Fakültesi, Akdeniz Üniversitesi

E-Posta: aslimervecitak@gmail.com

Geliş Tarihi: 3 Ocak 2021; Kabul Tarihi: 11 Ocak 2021

Doi: 10.24876/senex.2019.33

Künye: Çıtak, A.M. (2020). Bir Kadınlık Deneyimi Olarak Menopoz. *Senex: Yaşlılık Çalışmaları Dergisi*, 4, 71-75.

 <https://orcid.org/0000-0002-3097-3810>

Özet

Menopoz ve menopoz sürecinde bedene atfedilen anlamlar sosyal ve kültürel olarak kadın bedeni üzerinden anlamlandırılmaktadır. Bu çerçevede menopozun sosyo-kültürel yanı medikalizasyon çerçevesinde tartışılmıştır. Bu çalışmanın amacı kadınların menopoz öncesi ve sonrası süreci nasıl deneyimledikleri ve anlamlandırdıklarını toplumsal cinsiyet perspektifi ile inceleyerek menopozun toplumsal anlamlarını fenomenolojik-sembolik etkileşim üzerinden değerlendirmektir. Akdeniz Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi (BAP) tarafından çeşitli materyal desteği sağlanmış olup; toplumsal cinsiyet yaklaşımları, teorik arka planda kullanılmıştır. Nitel araştırma deseninin benimsendiği çalışma, menopozu deneyimlemiş katılımcılarla derinlemesine görüşmeler yapılmış, amaçlı ve kolayda örneklem tekniklerinden yararlanılan çalışmada, temalaştırma yöntemi ve betimsel analiz gerçekleştirilmiştir. Sonuç olarak menopoz kadınlar için doğal bir süreç olarak deneyimlenmekle birlikte bazı sıkıntıları da barındırmaktadır. Menopozu giriş, kilo alma riskini de taşıdığı için kadınlar bu durumdan sağlıklarının ve fiziksel görünümünün olumsuz etkileneceği endişelerini paylaşmışlardır. Gençlik ve güzellik kaybı, kadınsı görüntü kaybı, menopoz dönemindeki negatif algılara neden olmaktadır. Yaşlılık her ne kadar bireysel bir deneyim olsa da menopoz dönemi yaşlılıkla ilgili sağlık problemleri, kırışıklık, kilo alma, güzel ve kadınsı görünmeme, regl olmama anlamlarına gelirken; olgunluk dönemi olarak nitelendirildiğinde ise anne, kayınvalide, torun sahibi olmak anlamlarıyla da ilişkili olabilmektedir.

Anahtar Kelimeler:

Menopoz • Kadınlık • Yaşlanma • Güzellik • Kayıplar • Tıbbileştirme

Menopause As A Womanhood Experience

Abstract

The meanings attributed to the body of women for menopause and menopause process are socially and culturally interpreted. In this context, the sociocultural aspect of menopause has been discussed within the framework of medicalization. The aim of this study is to understand the social meanings of menopause via phenomenological-symbolic interaction research philosophy by examining how women experience and make sense of the menopausal process meanings with gender perspective. Akdeniz University Scientific Research Projects (BAP) has supported materials for this project and gender perspectives has been used for the theoretical background. In the study qualitative research design was adopted and in-depth interviews were made with participants who experienced menopause. So, purposive sampling and convenience sampling have chosen and descriptive analysis method was applied. To sum up, menopause experienced as a natural process for women, but it also include some problems. Menopause is equal the risk of gaining weight, for this reason women emphasized their concerns that their health and physical appearance would be negatively affected. Loss of youth appearance and beauty, loss of femininity causes negative conceptual attitudes about menopause experience. Perceptions about post-menopause process are attached

the end of menstrual cycle, weight problems, aging, risk of old age disease, skin wrinkles, loss of femininity by implication. Although aging after menopause experience is not valid for everyone, menopause described as maturity period, it can also be related to the meanings of being mother, being mother-in-law and having a grandchild.

Keywords:

Menopause • Womanhood • Aging • Beauty • Loss • Medicalization

Giriş

Kadınların hayatındaki önemli geçiş dönemlerinden biri olan menopoza, biyolojik bir değişimle birlikte sosyo-kültürel açıdan da bazı dönüşümlerin yaşandığı bir dönüm noktasıdır. En temel tanımıyla menopoza, menstrüasyon döngüsünün kalıcı olarak kesilmesidir (WHO, 1981). Son yıllarda beklenen yaşam süresinin artmasıyla, menopoza sonra bir kadını ortalama 25-30 yıllık uzun bir süreç beklemektedir (Ceylan ve Özerdoğan, 2014). Bu anlamda menopoza yönelik çalışmalara yönelim gerçekleşmiş ve ilk önce medikal yaklaşımlar ile akademik literatürde işlenegelmiş; ancak daha sonra yaşam seyri yaklaşımına göre menopoza sosyal yaşamdaki yansımaları; bireyin hayatındaki sosyo-kültürel avantajları ve dezavantajları etkilediği farklı perspektifteki çalışmalar geliştirilmiştir (Yisma & Ly, 2018).

Medikal açıdan menopoza karşı çeşitli tedavi yöntemleri uygulanması, ona bir tür hastalık gibi davranılması, onun medikalizasyon (tıbbileştirme) sürecine tabi olan konulardan biri olduğu anlamına gelmektedir. Biyolojik indirgemeci yaklaşımlar menopoza, üreme ve kadınlığın sonu olarak algılanması, cinsel isteksizlik, depresyon gibi sağlık problemlerini beraberinde getireceği şeklindeki negatif algılara sebep olmuştur. Böylece toplumda menopoza hastalıklarla ve yaşlanmayla sık sık anılmasına ve bağdaştırılmasına neden olmuştur (Erol, 2014; Ersoy, 1998; Ulusal Kadın Sağlığı Ağı, 2012; User, 2016).

Ditzion'a (2012) göre toplumsal kültürde; yaş ayrımcılığı (ageism), tıbbileştirme pratikleri,

cinsiyetçilik eğilimleri menopoza sonraki deneyimleri kadınlar açısından oldukça olumsuz yönde etkilemektedir. Demez'e (2012) göre kadın bedeni üzerindeki eril hegemonya; gençlik, güzellik, cinsellik ile ilgili imgelerin öne çıkarılmasına neden olmaktadır. Bu durumda menopoza medikalize edilmesi de güzellik, sağlık-hastalık durumu ile kadın bedeni arasındaki ilişkinin medyada sıkça yer alması da ataerkil düzenin içindeki bio-politik bir meseledir (Lemke, 2001; Millet, 1973).

Tez çalışmasından yola çıkılarak oluşturulan bu makalenin amacı, menopoza döneminin medikalize edilmesi bağlamında; yaşlanma ve yaşlılık ile ilgili kavramların menopoza tıbbileştirilme sürecinde nasıl kullanıldığı anlamaktır. Araştırmanın kapsamı; menopoza döneminde yaşlanmak ve yaşlı kadın olmak olgularının menopoza döneminden sonra toplumsal olarak nasıl algılandığını incelemektir. Çalışmanın önemi ise menopoza kavramına ait süreçlerin tıbbileştirilmesinin, toplumsal cinsiyet bağlamında menopoza deneyimleri ve yaşlanma ile nasıl ilişkilendirildiğini araştırması bakımından bir ilk olması sonucu, alan yazına katkı sunmaktır.

Çalışmanın Arka Planı

Toplumsal cinsiyetin günümüz toplumlarında kadın bedeni üzerinden kendini var ettirmeye devam etmesi, özellikle de kadına dair güzellik normlarının ataerkil kodlarca belirlenmesi ve bunun ciddi anlamda estetik, kozmetik sektörlerince kullanılıyor olması benim adıma ilgi uyandıran yeni sayılabilecek bir meseleydi.

Bu ilgi alanım kapsamında danışman hocamın da yönlendirmesi ile medikalizasyon, yaşlanma ve kadın bedeni konularında kadın deneyimlerini araştırmak heyecan verici bir fikir olarak karşıma çıktı.

Öte yandan literatürde antropolojik bağlamda kültürel yansımaları işlenen menopozun; tıbbileştirilmesi ve yaşlanma ile ilişkilendirilmesi, toplumsal cinsiyet çalışmaları içerisinde daha önce Türkçe alan yazın içerisinde pek fazla işlenmemiş görünmektedir. Bu bağlamda, menopozun hastalıklarla bağdaştırılması anlamına gelen menopozun tıbbileştirilmesi kavramı, onun hem ageist bir yaklaşımla yaşlılık hastalıkları ile kavramsallaştırılmasına hem de kadın bedenindeki kayıplarla bağdaşarak olumsuz lanse edilmesine neden olmaktadır.

Öte yandan menopoz kavramının regl bitişi ile, kayıplar süreci ve yaşlı kadınların meselesi olarak algılanması, kadınsı görünümün kaybı ile yaşlı hissetmenin ilişkilendirilmesi hem yaşlanma çalışmaları hem de tıbbileşen menopoz deneyimlerini değerlendirmek açısından önemliydi ve bu kapsamlı bir araştırma gerektirmektedir.

Tez çalışmasının amacı kadınların menopoz deneyimlerini toplumsal cinsiyet, kadınlık, yaşlılık, medikalizasyon, cinsellik, doğurganlık boyutları ile cinsiyet bağlamında değerlendirilerek menopoz olgusunu ve oluşturduğu etkileri sosyokültürel bir perspektifte değerlendirmektir (Çıtak, 2020).

Bu bağlamda amaca yönelik bir örneklem seçilmiş ve Akdeniz Üniversitesi Hastanesi Kadın Hastalıkları ve Doğum Polikliniğine başvuran, menopoz dönemini geçirmiş katılımcılarla menopoz konusuna dair bilgileri, deneyimleri, onu nasıl anlamlandırdıkları, hakkında neler öğrendikleri anlaşılacak istenmiştir. Tez çalışmasından elde edilen bulgular doğrultusunda bu makalede daha

sınırlandırılmış temel bulgulardan bahsedilmiştir.

Temel Bulgular

Menopoz katılımcılar tarafından doğal bir süreç olarak nitelendirilmiş; ancak menopoza dair anlamlandırmalar, sosyo-ekonomik ölçekte; kültürel sermaye bakımından farklar göstermektedir. Bu bağlamda daha üst gelir grubunda ve kültürel sermayesi yüksek olanlar bakımından menopoz yeni bir yaşam döngüsüdür iken daha alt gelir grubu tarafından kader olarak nitelendirilmektedir. Özellikle de kültürel sermayesi ve maddi geliri daha yüksek olan katılımcıların menopozdan sonra kilo almamak, yaşlanmamak, hastalanmamak, bakımsız ve kötü görünmemek için çaba sarf ettikleri anlaşılmış, kendilerini bu şekilde daha mutlu hissettikleri görülmüştür. Bu nedenle spor yapmak, rutin kontrolleri yaptırmak, yürüyüş yapmak, kadınsı ve genç görüntünün devamlılığının önemi katılımcılar tarafından vurgulanmaktadır.

Yapıcı'nın araştırmasına göre (2016), erkeklerin ideal kadın algısı; güzellik ve evlilik hususunda ön plana çıkmaktadır. Kadın ve güzellik konusunda erkeklerin yaklaşımı, özellikle de eş ve partnerlerin yaklaşımı menopoz deneyimlerinde de kadının kendini güzel, kadınsı hissetmesi ve cinsel yaşamı üzerinde etkindir. Buna ek olarak da kadınların menopoza dair düşüncelerinin ve tutumlarının yaşadıkları toplumun kültürel anlayışından etkilendiği görülmekte; bu bağlamda menopoz algılarının olumlu ya da olumsuz ya da herhangi bir yorum yapılmayan ve üzerine düşünülmeyen bir yapıda olduğu anlaşılmıştır.

Menopoz sonrası kadınlarda daha anaç ve olgun davranmayı gerektiren bir eğilim olması; onların sosyal açıdan artık kayın valide, torun sahibi büyük anne, çocuğunu evlendiren bir anne şeklindeki görevleri ile bağdaşmaktadır.

Bir olgunluk dönemi olarak menopoz, yeni bir yaşam döngüsü başlatmaktadır ki bu noktada kadının olgun ve yaşına göre yeni görevler ve tutumlar edinmesi bir dönüşüm sayılabilmektedir. Menopoz kavramı herkes için farklı, bireysel bir deneyim olsa da ortak kültürel anlam ve tutumlar barındırmaktadır.

Sonuç

Menopoz kadınlar için doğal bir süreç, kadın olmanın getirisi ve sonucudur, bu nedenle sağlık problemleri ve tıbbi tedaviler gerektiren sıkıntılı durumlar menopoz deneyiminin büyük ölçüde hastalıklarla anılmasına neden olmamalı, medikalizasyonun olumsuz etkilerinin önüne geçilmelidir.

Menopozun anlamlandırılması ise en başta adetten kesilmek olmakla birlikte bu olumlu ve olumsuz etkilerle anılmıştır. Menopozdan sonra en çok şikayet edilen konular kadınlar açısından; gençlik ve güzellik yitimi, kilo alma, sarkmalar, kırışıklıklar gibi beden ile ilgiliyken bir yandan da sosyal rollerle bağdaştırılmıştır.

Her ne kadar menopoz kadını görüntüyü olumsuz etkileyen bir gençlik kaybı olarak yaşlanma bağlamında tartışılrsa da kadınlar anne-kayınvalide-nine olmak gibi görevlerinin dönüştüğünü ve ona göre de yeni sosyal rolleri davranmaları gerektiğini belirtmektedir. Menopoz sonrası kadın cinselliği, kadınlık kaybı, doğurganlık yitimi daha çok olumlu değerlendirmelerle birlikte kayıplarla da anılmıştır.

Kaynakça

Ceylan, B., Özerdoğan, N. (2014). "Menopausal Symptoms And Quality Of Life in Turkish Women in The Climacteric Period". *Climacteric*, 17(6): 705-712.

Çıtak, A. M. (2020). Bir Kadınlık Deneyimi Olarak Menopoz. Yüksek Lisans Tezi. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.

Demez, G. (2012). "Medyada Yeni Sağlık Anlayışları Ve Kadın Bedeninin Temsili". *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 9(1): 512-532.

Ditzion, J. (2012). "Yaşlanma Üzerine". B. Seaman, B. Eldridge, L.(drl). *Kadın Sağlığı Hareketinden Sesler I. Cilt*. (Çev. A. Bora, E. E. Ekin, S. Coşar, N. Tokdoğan, B. Şimşek, S. Aydınligil), Ayizi Kitap, İstanbul.

Erol, M. (2014). "From Opportunity To Obligation: Medicalization Of Post-Menopausal Sexuality In Turkey". *Sexualities*,17(1/2): 43-62.

Ersoy, T. (1998). *Menopoz ve Kültür*. Öteki Yayınevi, Ankara.

Lemke, T. (2001). "The Birth Of Bio-Politics: Michel Foucault's Lecture At The Collège De France On Neo-Liberal Governmentality". *Economy and Society*, 30(2): 190-207.

Millet, K. (1973). *Cinsel Politika*. (Çev. S. Selvi), Payel Yayınevi, İstanbul.

Ulusal Kadın Sağlığı Ağı, (2012). "Hormon İkame Tedavisi Hakkındaki Gerçek: Menopoz Hakkındaki Tıbbi Mitlerden Nasıl Kurtulursunuz?". B. Seaman, L. Eldridge (drl). *Kadın Sağlığı Hareketinden Sesler I. Cilt*. (Çev. A. Bora, E. E. Ekin, S. Coşar, N. Tokdoğan, B. Şimşek, S. Aydınligil), Ayizi Kitap, İstanbul, 452-455.

User, İ. (2016). Kadınların Anlatılarında Sağlık ve Hastalık Tanımları: Türk Edebiyatındaki Anlatılardan Birkaç Örnek. N. Adak (Ed.). *Sağlık Sosyolojisinde Güncel Tartışmalar*. Nobel Yayınları, Ankara, 1-12.

World Health Organization Scientific Group. (1981). *Research on the Menopause (Report No 670)*. World Health Organization, Switzerland.

Yapıcı, A. (2016). *Toplumsal Cinsiyet Din ve Kadın*. Çamlıca Yayınları, İstanbul.

Yisma, E. & Ly, S. (2018). "Menopause: A Contextualized Experience Across Social Structures". S. Choudhury, J. Toller Erausquin, M. Withers(Ed.). *Global Perspectives on Women's Sexual and Reproductive Health Across the Lifecourse*. Springer, USA, 391-409.

Küçük Irmaklar

Çağrı Elmas

Doktora Öğrencisi, Akdeniz Üniversitesi, Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Anabilim Dalı

Adres: Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Anabilim Dalı, Akdeniz Üniversitesi, Antalya, Türkiye

E-Posta: elmascagri@yahoo.com

Geliş Tarihi: 9 Aralık 2020 ; Kabul Tarihi: 26 Aralık 2020

Doi: 10.24876/senex.2019.34

Künye: Elmas, Ç. (2020). Küçük Irmaklar. Pascal Rebaté İstanbul, 2019, Karakarga Yayınları, 123 s. *Senex: Yaşlılık Çalışmaları Dergisi*, 4, 76-79.

 <https://orcid.org/0000-0002-8194-3523>

Özgün Adı: Les Petits Ruisseaux

Yazar: Pascal Rebaté

Resimleyen: Pascal Rebaté

Türkçeleştiren: Tolga Üyken

Yayınevi: Karakarga Yayınları

1. Basım

ISBN: 978-605-7865-27-4

Original Title: Les Petits Ruisseaux

Author: Pascal Rebatés

Illustration: Pascal Rebaté

Translation: Tolga Üyken

Publisher: Karakarga Yayınları

1st Edition

ISBN: 978-605-7865-27-4

Küçük Irmaklar, Fransız çizgi roman yazarı Pascal Rebaté tarafından kaleme alınmış kısa bir hikaye kitabıdır. İlk olarak Fransa'da *Futuropolis Yayınevi* tarafından yayımlanan bu çizgi-roman, 2019 yılında Destek Yayınları'nın bir alt kuruluşu olan Karakarga Yayınevi tarafından Türkçeleştirilmiştir. Çizgi roman, 2006 yılında Le Point dergisi tarafından *En İyi Albüm Ödülü*, 2007 yılında ise Association des Critiques et Journalistes de Bande Dessinée – Çizgi Roman Eleştirmenleri Büyük Ödülü'ne layık görülmüştür.

Her yaşta okuyucu için hazırlanan bu çizgi romanın hikayesinden uyarlanarak, yönetmenliğini kitabın yazar ve çizeri Pascal Rebaté'nin üstlendiği ve başrolünde Fransız aktör Daniel Prévost'un (Émile Garreau) oynadığı bir filmi de 2010 yılında vizyona girmiştir. Karakarga yayınları tarafından

Türkçe'ye kazandırılan bu çizgi romanın kapak tasarımı ve resimlemeleri, tamamıyla orijinali ile aynıdır. Çizgi romanın Türkçe basımındaki kaligrafi Emirhan Perker tarafından yapılmıştır.

Çizgi romanın hem görseli hem de hikayesi, yaşlılık ve yaşlanmaya ilişkin birçok meseleyi ele almaktadır. Herhangi bir roman ya da hikaye kitabının aksine, çizgi romanların görsel açıdan da değerlendirilmesi önem arz eder. Bu nedenle Küçük Irmaklar kitabını değerlendirirken, zaman zaman Pascal Rebaté'nin çizgilerine de değinerek okuyucuya belirli olayları nasıl tasvir ettiğini aktarmaya çalışacağım.

Kitabın ön kapağında, arkası dönük bir şekilde boş arazide yürüyen yaşlı bir adam çizimi yer almaktadır. Sirtında olta takımı ve çantası bulunan bu adamın "yaşlı" olduğunu,

çizimdeki belirli ayrıntılardan anlamak mümkündür. Pascal Rebaté, bu yaşlı adamı çarpık bacak, klasik giyim ve kambur bir yürüyüşle tasvir eder ve böylece hikayenin ana karakteri olan Émile Garreau'nin "yaşlılığına" vurgu yapmak istemektedir.

Hikaye Angevin'de, Loire kıyısında bulunan küçük bir kasabada geçmektedir. Hikayenin ana karakteri Émile Garreau, Fransa'nın bu küçük kasabasında yaşamını sürdüren dul ve yaşlı bir adamdır. Hikaye, ilk olarak Émile Garreau ve arkadaşı Edmond Bello'nun oltasının palasına bakarak balık tutması ile başlar. Émile için Edmond ile balık tutmak keyifli vakit geçirdiği bir aktivitedir. Ancak Edmond'un aktiviteleri bununla sınırlı kalmaz. Émile, günün birinde yaşlı Edmond'un bir sevgilisi olduğunu (Lucie) öğrenir. Edmond'un ölümüyle Émile için hayat artık "eskisi gibi" olmamaya başlar (s.20). Edmond'un cenazesinden sonra, Émile ve Lucie tanışır ve Émile, önce Lucie'yi, sonra gördüğü diğer tüm kadınları çıplak görmeye başlar. Bu halüsinasyonlar nedeniyle kendini iyi hissetmeyen Émile, sağlığından şüphe ederek bir doktora başvurur. Doktor durumunun iyi olduğunu söyler ama halüsinasyonlar görmeye devam eden Émile, bu durumu hoş karşılamaz ve Lucie ile tekrar buluşmaya gider. Ancak bu sefer de Edmond'un hayalini Lucie'nin yanında gördüğü için rahatsız olur ve kasabadan, bir daha dönmek umuduyla, uzaklaşma kararı alır. Émile, Corrèze'deki çocukluk evine dönmeye karar verir ve yanına bir kutu uyku ilacı alır. İntihar edeceken, tam o sırada karşısında at üstünde çıplak bir kadını görür ve bayılır. Émile gözlerini eskiden yaşadığı evinde açar. Savaş yıllarında yaşadığı Corrèze'deki evinde artık "hippiler" yaşamaktadır. Hayatını sonlandırmak üzere çıktığı bu yol, Émile için yeni başlangıçlara vesile olur.

Pascal Rebaté'nin bu eserini, yaşlı-kasabalı bir erkeğin hayatından belirli bir kesiti çizgilerle canlandırarak kurgulaması nedeniyle özgün bulduğumu söyleyebilirim. Rebaté, "yaşlılıkta cinsellik" gibi tabu bir konuyu oldukça başarılı ve okuyucuyu ikna edici biçimde ele

almaktadır. Bu tarz hikayeler, genelde "gençlik" üzerinden kurgulanmakta ya da böyle olması tercih edilmektedir. Çünkü cinsel yaşama ilişkin "gençlik" bağlantısı, yaşlılık bağlantısına göre daha kolay kurulabilir. Ancak Rebaté, çoğunlukla yaşlılıkla birlikte kullanılmaya cesaret edilmeyen cinselliği, tüm incelikleri ile okuyucuya aktarmayı başarmış görünüyor.

Yaşlanma ve yaşlılık dönemine ilişkin beklentilerin birçoğu, basitçe gözlemlenmesi mümkün olmayan çok sayıda önyargıya tabidir. Çoğu zaman herhangi bir bireyin başından geçen bir olay, o bireyin "yaşlı" olması (ya da öyle görülmesi) durumunda farklı anlamlarda değerlendirilir. Bu nedenle gündelik hayatımızda sıklıkla "bu iş için çok yaşlı", "bunu yapmak için gücü yok", "başına bir şey gelmesinden korkuyorum" yakıştırmalarının yaşlılar için kullanıldığını görebiliriz.

Küçük İrmaklar kitabında da ara sıra bu tarz üsluplar Émile için kullanılmaktadır. Hatta Émile'nin kendisinin de yaşına uygun bulmadığı durumlar mevcuttur. Örneğin hikayenin başlarında Edmond'un sevgilisini kabullenememesi ve kadınlara karşı olan ilgisini "ihtiyar teke!" sözüyle benimseyemediği anlaşılmaktadır (s.19). Bardaki arkadaşlarının ve çocuklarının Émile'ye karşı duydukları "iyi niyetli" tedirginliğin de bu önyargılardan kaynaklandığını hikayenin devamında görmek mümkündür (s.41). Oysa bu tarz tutumları "iyi niyetli" düşüncelerden ziyade, sembolik açıdan Émile'yi yaşlı üzerinden "değersizleştirme" olarak değerlendirmek istiyorum.

Her ne kadar hikayenin sonunda Émile'nin bu tutumlara rağmen bir şeyler başardığı gösterilse de bu önyargıların yakın çevresinin tepkilerinde görüldüğü gibi toplumsal düzeyde devam ettiğini hatırlatmak isterim. Zira yaşlıların kendi(leri)ne özgü sosyal kategoriyi temsil ettiklerini, yaşlarından dolayı bir "birey" ya da "grubun" herhangi bir olay veya durum karşısında uygun görülmediğini savunan her türlü iyi ve kötü niyetli tutum "ageism" dir (Arun ve Elmas, 2020: 131).

Küçük Irmaklar kitabında Émile'nin cinsel hayatıyla ilgili olan bölümlerini de yine bu önyargıların tasvir edildiği diğer bir örnek olarak gösterebilirim. Nitekim toplumda yaşlılık döneminde cinselliğin sürdürül(e)mediği inancı oldukça yaygındır. Bilhassa bu yaygın inanışın yaşlılar tarafından da oldukça benimsendiği söylenebilir.

Cinsellik tabu bir mesele iken, yaşlılığın da dahil olmasıyla tümüyle kapalı bir kutu haline gelmektedir. Yaşlıların cinsel ilişkilerini sürdürmekten veya eşini kaybettikten sonra yeniden evlenmekten kaçınmaları bu duruma örnektir. Bazı durumlarda cinsel birlikteliğin mümkün olmayacağı düşüncesi bile, toplumda yaşlıların yeniden evlenmesini (ya da sevgili olmasını) anlamsızlaştırmaktadır. İleri yaşlarında birlikte olmaya karar veren yaşlı çiftlere genellikle "aseksüel" ilişki içindelermiş gibi bakılır. Aralarında cinsellik ya da erotizm olabileceği genellikle düşünülmemektedir. Dolayısıyla yaşlılıkta cinselliğe ilişkin tabular, yaşlıların kendi cinsel yaşamlarını bile düşünmesine engel olmaktadır.

Dizi, film veya kitaplarda yer alan cinsellik üzerine kurgular ya da gündelik yaşantılarda görülen bu konuya ilişkin sosyal tavırlar, cinsel birliktelikle gençliği daha kolay bağdaştırmaktadır. Hatta bu durum artık alışıl gelmiştir. Bu açıdan Rebaté'nin çalışmasında yaşlı bir erkeğin cinsel hayatını ele almasını oldukça ilginç ve riskli bulmaktayım. Özellikle yaşlılık ve erkeklikle ilgili bağlantılarını çok iyi kurduğunu söyleyebilirim. Çizgi romanda dul yaşlı bir erkeğin cinselliğe ilişkin tabuları kendisiyle ve çevresiyle mücadele ederek nasıl yıktığını oldukça sade bir anlatımla okuduğumu düşünüyorum.

Nitekim hikayede anlatılan Émile'nin Lucie ile buluşmalarındaki çekingenliği ve heyecanını, Émile'nin kendi cinsel arzularıyla tekrar yüzleşmesi olarak değerlendiriyorum. Rebaté, Émile'nin homososyal ilişkilerle dolu hayatından sonra Lucie'yle flört etme çabasını ve gerilimini oldukça başarılı kurgulanmıştır. Edmond'un bir kadınla birlikte olduğunu

öğrenen Émile o sırada bunu "saçmalık" olarak değerlendirirken, Lucie ile tanıştıktan sonra kendi cinsel arzularının farkına varmaya başlıyor (s.42-44). Bu yüzleşmesini kadınlarla olan ilişkilerinde gösterdiği çekingen ve utangaç tavırlarından anlamak mümkün. Lucie'ye karşı olan ilgisini fark ettikten sonra kanserden ölen eşini anması da yine bu yüzleşmelere örnek gösterilebilir. Eşinin vefatından sonra yalnız kaldığını, hayatın onun için çok zor olduğunu söyleyen Émile'nin, yeni bir duygusal ilişkiye başlarken eski eşine olan bağlılığını kaybetme korkusu hikayede oldukça başarılı kurgulanmıştır.

Küçük Irmaklar kitabını, yaşlılık ve yaşlanma çalışmalarına ilgi duyan herkes için önerebilirim. Kitabın hikaye kurgusunu, olaylar arası geçişlerini oldukça sürükleyici buldum. Taşrada yaşayan yaşlı bir erkeğin hayatını anlatan bu hikayenin, Rebaté'nin çizgileriyle birlikte daha da zenginleştiğini düşünüyorum. Rebaté, eseri boyunca duygu-mekân bağlantısını iyi kurmuş, taşrada gündelik hayat ilişkilerini hem çizgileriyle hem de hikayesiyle oldukça ayrıntılı betimlemiştir. Diğer yandan çoğu insanın üzerine düşünmediği bir konuda farkındalık yaratmayı başarmıştır. Bu noktada Rebaté'nin eserini, yaşlıların hayatı üzerinde karar verme yetkisini kendisine "hak" gören tutumlar için yıkıcı buldum.

Küçük Irmaklar'ın her yaş grubuna hitap ettiğini söyleyebilirim. Ancak kitabın görece daha genç kuşak okuyucuları kendi yaşlılıklarını ve yaşlanma süreçlerini düşünmeye teşvik etmesini ümit ediyorum. Nitekim yaşlılık ve yaşlanmaya ilişkin tabular öylece kolay aşılacak meseleler değildir. Yaşlanmayla birlikte her geçen sürede bu tabuları yıkmak daha da zorlaşmaktadır. Bu konuda yaşlanma ve yaşlılığa ilişkin bilimsel gelişmelerin de her zaman tek başına faydası olmayabilir. Çünkü yaşam boyu sürececek bir süreç çok kısa bir sürede tersine çevrilemez ve tek başına bilgi, duygusal olarak belirlenmiş inançları değiştirmek için çoğu zaman yetersiz kalır.

Kaynakça

Arun Ö., & Elmas Ç., (2020). Türkiye’de Dijital Eşitsizliğin Toplumsal Kökenleri. *Dijital Kültür, Dijital Eşitsizlikler ve Yaşlanma* içinde. Mehmet Fiğan, Yeliz Dede Özdemir, (Ed)., Alternatif Bilişim Derneği, Ankara, ss.115-135.

Rebaté, P. (2019). Küçük Irmaklar. Karakarga Yayınları 123, İstanbul.